

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Pobyt ve vězení z pohledu vězňů

Rigorózní práce

Mgr. Jan Drahoňovský

Olomouc

2015

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem rigorózní práci na téma: „Pobyt ve vězení z pohledu vězňů“ vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

Dne 31. července 2015

Podpis

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval především Vězeňské službě ČR, díky níž mohla tato práce být vůbec realizována; dále děkuji mým kolegům a kamarádům, konkrétně: Mgr. Zdeňku Chudobovi, Ing. Dagmar Sejkorové, Mgr. Martinu Kubáčovi, PhDr. Jiřímu Šovarovi, PhDr. Zdeňku Kilianovi, a mé sestře Ing. Evě Drahoňovské, Dis.; za inspirující podněty a připomínky.

Obsah

1. ÚVOD	5	5. REALIZACE VÝZKUMU	84
2. SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ	6	5.1 VÝBĚR A ZÍSKÁVÁNÍ INFORMÁTORŮ	84
3. INSTITUCE VĚZENÍ	7	5.2 PŘÍPRAVA A PROVEDENÍ ROZHOVORŮ	89
3.1 ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝMI	9	5.3 ANALÝZA DAT A JEJICH INTERPRETACE	90
3.2 REŽIM VĚZNICE	11	5.4 DISKUZE	107
3.3 PROGRAMY ZACHÁZENÍ	14	5.5 ZÁVĚRY	114
3.4 MOŽNOSTI NÁPRAVY ODSOUZENÉHO	25	6. LITERATURA	117
3.5 STAVY VĚZNĚNÝCH OSOB	29	7. RESUMÉ	I
3.6 VĚZNICE POD DROBNOHLEDEM	31	8. PŘÍLOHY	IV
3.7 SPECIFIKA VĚZNICE S OSTRAHOU	41		
3.8 VĚZEŇSKÁ SUBKULTURA	44		
3.9 SKRYTÝ ŽIVOT VĚZŇŮ	50		
3.10 MALADATIVNÍ PROJEVY VĚZŇŮ	62		
4. PROJEKT VÝZKUMU	66		
4.1 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	66		
4.2 PARADIGMATICKÉ VÝCHODISKO	67		
4.3 METODIKA VÝBĚRU VÝZKUMNÉHO VZORKU	71		
4.4 METODIKA ZÍSKÁVÁNÍ DAT	72		
4.5 METODIKA ANALÝZY DAT	73		
4.6 VALIDITA VÝZKUMU	77		
4.7 ETIKA VÝZKUMU	82		
4.8 ZÁZEMÍ PRO VÝZKUM	83		

1. Úvod

Jako psycholog v mužské věznici s ostrahou pracuji od roku 2009 a zájem o porozumění zkušenosti vězňů mne provází od počátků mého působení. Ačkoli se význam vězeňství v naší společnosti zvyšuje s ohledem na stále rostoucí míru využívání trestu odnětí svobody, v současné době se tématu vězeňství z perspektivy samotných aktérů, kteří jsou jeho součástí, bohužel nedostává v sociálních vědách žádné významnější pozornosti.

Výzkum vězeňské subkultury dosáhl svého vrcholu v 50. – 70. letech minulého století v USA a je spojen především se jmény Donald Clemmer, Gresham Sykes, Stanton Wheeler, a dalšími. Clemmer popsal proces *prizonizace* jako specifickou adaptaci na vězeňské prostředí – postupnou přeměnu člověka ve vězně (*inmate code*); Wheeler studoval vězeňskou kulturu, rolové konflikty, atd. Výzkumy v našich podmínkách byly sporé a omezené na okrajové části problematiky. Uvedu jen namátkově nejzajímavější studie: Kubáč (2012) o motivaci ke studiu ve vězení, Brixia (2011) o tetování vězňů, Psohlavcová (2013) o vězeňské mluvě, Dirga (2013) a Sejkorová (2013) o vězeňských dozorcích, Woitek (2009) o vychovatelích, a další. Ostatní práce jsou namnoze zatíženy slabým výzkumem (často skrze byrokratické překážky ze strany vedení věznic) anebo psány vyloženě od stolu, ačkoli i mezi těmi lze najít skvosty, např. Pleva (2009), Kovář (2011), aj. Jedinou ucelenější zprávou o projevech vězeňské subkultury je monografie Nedbálkové (2006) z ženské věznice.

Touto prací chci reflektovat pohled na vězení doslova z *druhé strany katru* a poodhalit tak roušku tohoto svébytného ryze mužského světa s vlastními pravidly. Tato studie by měla sloužit nejenom akademikům v oblasti sociálních věd, ale i praktikům, kteří jsou dennodenně v kontaktu s vězni, a v neposlední řadě i laické veřejnosti se zájmem o tuto oblast.

2. Slovníček vybraných pojmů

Zde uvádím přehled zkratk a slangových výrazů, které se vyskytují v této práci. Pro bližší seznámení s jazykem vězňů viz kapitolu o vězeňské mluvě.

- VTOS – výkon trestu odnětí svobody.
- VS ČR – Vězeňská služba České Republiky.
- NGŘ – Nařízení generálního ředitele – závazný vnitřní předpis.
- TČ – trestná činnost.
- PZ – program zacházení – základní prostředek převýchovy (viz příslušnou kapitolu).
- PSVD – prostupná skupina vnitřní diferenciaci. Souvisí s plněním PZ a rozlišuje se I. II. a III. PSVD, přičemž tyto se liší mírou práv, též „diferenčka“.
- OPaS – oddělení prevence a stížností – vnitřní policie pro trestné činy odsouzených (spolupracuje s PČR), též „Prevence“.
- OVT – oddělení výkonu trestu.
- VOV – vedoucí oddělení výkonu trestu.
- UO – uzavřené oddělení – cela, kam se za trest umísťují odsouzení, kteří spáchají kázeňský přestupek, slangově „díra“.
- MON – možný objekt napadení – index, který je přidělen vězni, u něhož důvodně hrozí napadení jinými (zpravidla některých typů „zavrženíhodné“ TČ).
- PP – podmíněné propuštění z VTOS, slangově „půlka“ (viz s. 17).
- penitenciární – vězeňský, týkající se vězeňství, zejména máme-li na mysli nápravu odsouzeného (z lat. *poenitentia* – lítost, změna smýšlení, polepšení, náprava).
- režim – obecné označení používané odsouzenými pro systém konkrétní věznice, např. předvádění na stravu, nákupy, vycházky, systém kontrol dozorců, apod. (viz kapitolu Režim věznice).
- ostraha – vnější střežení věznice (pouze typ C a D), mají na starost strážní (na rozdíl od dozorců, kteří slouží uvnitř věznice).
- katr – uzamykatelná mříž oddělující zpravidla část chodby (jeden oddíl).
- záznam o kázeňském přestupku, neboli „kázeňák“ – píše nejčastěji dozorců. Kázeňský přestupek musí být vychovatelem do určité doby vyřešen kázeňským rozhodnutím, např. umístěním do UO („na díru“). Viz kapitolu Režim věznice.

3. Instituce vězení

Instituce vězeňství ze své podstaty nevytváří pro společnost hodnoty, ať už materiální či duchovní povahy, přesto je důležitá při ochraně obecně přijímaných hodnot, např. práva na vlastnictví majetku. Plní také důležitou morální funkci nastolování rovnováhy a víry ve spravedlnost, což je velmi důležité pro stabilní společnost. „Netrestáme lidi vězením proto, že jsou vinni, ale proto, aby zdárně dále fungovala společnost. Bez sankcí by totiž společnost byla nestabilní a existovalo by v ní mnohem více utrpení, než je tomu nyní“ (Dolák, 2010, in České vězeňství).

Trestání delikventů vězněním je, z hlediska historie, relativně nedávným fenoménem a pojí se s myšlenkami osvícenství v 18. století. Do té doby převažovaly kruté tresty mučící tělo a často končící smrtí, popř. vyhnanstvím nebo vystavením veřejnému ponížení (pranýř). Trestání bylo velmi nemilosrdné a jednalo se o celospolečenskou podívanou. Naproti tomu věznění sloužilo toliko k zadržení pachatelů, než dojde k potrestání, de facto se jednalo o vazbu. Během 18. století se ovšem tento pohled změnil, a trestání začalo probíhat formou uvěznění a upouštělo se od krutého zacházení. Tento systém v zásadě trvá dodnes, byť samotný trest odnětí svobody byl postupem času stále více humanizován (Foucault, 2010).

Celá problematika trestání delikventa již ze své podstaty předpokládá, že člověk je za své jednání odpovědný, a tedy že je alespoň do určité míry svobodný ohledně svých rozhodnutí. Pokud by tomu tak nebylo, celý koncept trestání by ztrácel veškerý smysl. Jak poukázal William James: „Fyzické předměty přece také neodsuzujeme a netrestáme, za to co způsobily, protože je nepokládáme za svobodné odpovědné činitele. Proč bychom potom měli trestat lidi, jestliže se rovněž nemohli zachovat jinak?“ (in Popkin, Stroll, 2000, s. 157).

Utilitaristický přístup, na němž stojí vězeňství i v naší zemi, staví na třech principech:

- odstrašení,
- zneschopnění,
- náprava.

Odstrašující funkce trestu se jeví jako zcela logická a je často používána při politických diskusích. Ve skutečnosti však přísnost trestu nemá prakticky žádný dopad na snížení specifické kriminality. Podle kriminologických výzkumů to není ani tak výše trestu, jako spíše vědomí, že určitý čin je trestný a bude zřejmě následovat trest, co zřejmě latentního pachatele odkloní od zločinného jednání (Tomášek, 2010, s. 173).

Zneschopnění znamená zabránění pachateli v pokračování v trestné činnosti. V současnosti je zneschopnění pachatele prováděné toliko uvězněním. Toto opatření je sice účinné, ovšem dočasné a navíc pro stát představuje nezanedbatelné náklady.

Náprava (rehabilitace) pachatele usiluje o takovou změnu v chování odsouzeného, aby už nedocházelo k opětovnému páchaní trestné činnosti. Tento princip má své racionální opodstatnění. Provinilec se napraví a po vykonání trestu se přirozeně zařadí do společnosti bez potřeby se nadále dopouštět zločinu. K tomu potřebujeme znát důvody, proč se jedinec trestné činnosti dopustil. Tak např. zločinec, který se dopustil nezákonného jednání v důsledku závislosti na alkoholu, bude mít nařízenou protialkoholní léčbu, násilník povinně absolvuje výcvik ve zvládnání agresivity, atd. Jakkoli přesvědčivě tento argument zní, výsledky z praxe jsou velmi tristní (viz dále).

Aktuální politický diskurz vězeňství je veden vždy s důrazem na jednu z těchto složek. Zatímco do šedesátých až sedmdesátých let minulého století byla zejména na vzestupu funkce nápravná (zlatá éra sociologie a psychologie ve vězeňství), později došlo k velkému zklamání, a to i vlivem velkých vzpour ve věznicích v osmdesátých letech (u nás k tomuto obratu došlo až po pádu železné opony). Nyní je veřejností jednoznačně upřednostňována složka zneschopnění pachatele. „Na první pohled je zjevné, že rehabilitační teorie, zdůrazňující zejména nápravnou funkci trestů, jsou dnes výrazně méně populárními než přístupy, které prosazují tvrdá opatření vůči každému, kdo přestoupí zákon“ (Tomášek, 2010, s. 193).

České vězeňství prošlo po převratu v roce 1989 velkou reformou, která probíhala v několika vlnách, z nichž zřejmě nejvýznamnější bylo přijetí zákona o výkonu trestu odnětí svobody v roce 1999 s mnoha dalšími souvisejícími předpisy. V tomto pojetí, které jen s mírnými úpravami trvá dodnes, jsou dominujícím prvkem zacházení s odsouzenými tzv. *programy zacházení*. Toto pojetí by se mělo blížit modernímu vyspělému pojetí penitenciární péče, kdy jedním ze strategických cílů je přiblížení

prostředí věznice podmínkám venku, cílenému výchovnému působení a zároveň garanci všech práv, která odsouzení mají (Koncepce českého vězeňství do roku 2015).

3.1 Zacházení s odsouzenými

Zacházení s vězni v ČR upravuje především zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů a Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

„**Účelem** výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby *snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem*, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti“ (Zákon č. 169/1999 Sb. § 2 odst. 2 – ve znění k 1. 1. 2013).¹

Stěžejním prostředkem k dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody je program zacházení ve smyslu § 40 odst. 2 a § 41 zákona č. 169/1999 Sb. **Program zacházení** je obecně definován jako základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Představuje klíčový prostředek penitenciární individualizace trestu odnětí svobody.

Dalšími prostředky jsou kázeňské **odměny** (§ 45, tamtéž) a kázeňské **tresty** (§ 46 a násl., tamtéž). Lze k nim zařadit i systém práv a povinností odsouzených.

¹ „Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, účinný v době přijetí právní úpravy obsažené v zákonu o VTOS, neobsahoval žádné speciální ustanovení o účelu trestu odnětí svobody. Účel trestu jako takového byl výslovně upraven v § 23 odst. 1 trestního zákoníku, podle něhož účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Základním účelem trestu byla **ochrana společnosti před trestnými činy a jejich pachateli**, což je odrazem základní funkce trestního práva jako celku. K naplnění základního účelu sloužily dílčí cíle, a to individuální represe, individuální prevence a generální prevence“ (Komentář k Zákonu č. 40/2009 Sb.).

„V trestním zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, **není** účel trestu **explicitně vyjádřen**. Stejně tak v něm není obsaženo žádné speciální ustanovení o účelu trestu odnětí svobody. Vymezení účelu trestu je ponecháváno trestní nauce a v zákoně je nahrazeno promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích“ (tamtéž). V letech 2010 – 2013 tedy existovala instituce VTOS bez právního vymezení jejího účelu!

Na naplňování účelu trestu odnětí svobody se pak ve smyslu § 43 svými aktivitami mohou podílet i další orgány a instituce (např. Probační a mediační služba ČR, registrované církve, sdružení občanů, nevládní organizace, aj.).

Cílem penitenciárního působení je dosažení změny chování a postojů odsouzeného. Ideálním cílem je změna celé osobnosti vězně tak, aby v budoucnu nepáchal další trestnou činnost, zařadil se do společnosti a žil tzv. řádným životem. Penologie rozlišuje několik pojmů, které spolu vzájemně souvisí:

Nápravou se rozumí, že propuštěný odsouzený na svobodě bude žít takovým způsobem, že se již nedopustí další trestné činnosti. Motivace pro trestný čin je různorodá a mnohdy nejasná i samotnému pachateli, proto je velmi obtížné o některém propuštěném vězni říci, že již trestný čin nespáchá, obzvláště když uvážíme, jak vysoká je míra recidivy.

Resocializace označuje proces nápravy a změny vadné socializace. Nejkomplexnějším cílem resocializace je změnit osobnost vězně, abychom u ní našli takovou kvalitu, která by zaručovala jeho schopnost řídit své další chování a směřovat svůj vývoj žádoucím prosociálním směrem, tedy bez páchání trestné činnosti (Mařádek, 2000, s. 50). Obecně se tedy má na mysli, že propuštěný vězeň se nevrátí do původní kriminální skupiny, nýbrž najde si práci, bydlení, bude se o někoho starat a dodržovat psaná i nepsaná pravidla naší společnosti. K tomu je třeba ovšem v první řadě změnit jeho hodnoty, k čemuž mají sloužit především programy zacházení (viz dále).

Reintegrace s resocializací úzce souvisí. Označuje proces znovu-začlenění jedince do společnosti, z níž se spácháním trestné činnosti vyčlenil. Jak upozorňuje Mařádek, tato společnost má často cíl protikladný – nemá už o kriminálníka zájem. Naopak, původní kriminální skupina může mít o svého člena navrátilivšího se z vězení zájem značný. „Propuštěncův stav se dá označit ocitnutím se v začarovaném kruhu. Tam, kde se měl sociálně reintegrovat, ho nechtějí; tam, kde by se neměl sociálně integrovat, ho naopak chtějí a navíc si přináší po propuštění s sebou další negativní reintegraci“ (Mařádek, 2000, s. 48).

Reedukací se míní převýchova, tedy komplexní působení špatně vychovaného jedince směrem k osvojení si správných návyků. Na reedukaci se podílí celý režim věznice, nikoli pouze výchovní pracovníci. Jde o složitější proces než náprava ale nepoměrně jednodušší než resocializace a reintegrace (Mařádek, 2000, s. 48).

Co se týče konkrétních metod reedukace, jak ji pojmají speciální pedagogové, lze rozlišit např. tyto techniky:

- přesvědčování,
- předkládání pozitivních příkladů,
- situační metody (příkazy, zákazy, pravidla, normy),
- sociální nácvik,
- psychodrama.

(Manišová, 2012, s. 52).

„Tato metoda se stává účinnou teprve tehdy, když vychovatel naváže pozitivní interakci s vychovávaným jedincem. Vytvoření takového kontaktu je velmi obtížné, protože vychovávaný jedinec chápe vychovatele jako reprezentanta instituce, kterou neakceptuje, a svůj pobyt v resocializačním zařízení považuje za obzvláštní zlomyslnost a trest, který mu uložila společnost“ (Manišová, 2012, s. 52).

3.2 Režim věznice

Tento pojem z francouzštiny (*le régime* = způsob vlády) označuje způsob organizace procesů v konkrétní věznici, tedy specifický způsob života a provozu na určitém místě v určitém čase. Z penitenciárního hlediska je režim zásadní složkou výchovného působení na odsouzené. Nevhodný je příliš přísný režim stejně jako příliš volný režim, a taktéž režimová nevyváženost (je kladen přehnaný důraz na některé složky, zatímco jiné jsou opomíjeny), a dále nedůslednost vězeňského personálu ve vymáhání režimových požadavků.

„Režim je ve vězních:

- prostředkem uskutečňování sociální kontroly,
- prostředkem nápravy a převýchovy,
- základem veškerého dalšího výchovného působení na vězně.“

(Mařádek, 2000, s. 52).

Z hlediska odsouzených je zajímavé, jak se režim jednotlivých věznic stejného typu liší. Nebývá nic neobvyklého na tom, že co je v jedné věznici povoleno, je v jiné zakázáno a naopak. Rozdílná je i přísnost dozorců a důraz na odlišné aspekty vnitřního řádu.

Práva i povinnosti odsouzených jsou popsána obecně v zákonu č. 169/1999 Sb. § 14 - 28 a dále jsou zevrubně rozvedena ve Vyhlášce č. 345/1999 Sb. Nadto existují ještě vnitřní řády věznic, které dávají těmto předpisům konkrétní podobu šitou na míru dané věznice (které pochopitelně nesmí být v rozporu s výše uvedenými předpisy).

Člověk, který je odsouzen k nepodmíněnému odnětí svobody, pozbývá některých jinak obecně platných práv daných Listinou základních práv a svobod (která je nedílnou součástí Ústavy ČR). Jedná se např. o právo na listovní tajemství, právo na soukromí, aj. O některá práva přichází, ale většina lidských práv mu zůstává a ta musí zůstat zachována (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.).

Právní statut odsouzených ve VTOS je velmi dobře ošetřen. Odsouzení mají zajištěnou zdravotní péči, možnost neomezené korespondence, telefonování (omezené), návštěvy s blízkými osobami, vycházky, uspokojování kulturních a duchovních služeb, účast na aktivitách, přijetí balíčku, a další.² Též mají právo požádat o rozhovor se zaměstnanci věznice (speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog, vedoucí oddělení, popř. dalšími). Odsouzení si také mají právo stěžovat, pokud se cítí dotčeni ve svých právech (Zákon č. 169/1999 Sb. § 14 – 25).

Na dodržování práv odsouzených dohlíží celá řada institucí, počínaje orgány ve věznici (OPaS, ředitel věznice, atd.), dále Odbor kontroly GŘ VS ČR, dozorový státní zástupce³, aj. Odsouzení mohou žádosti k uplatnění svých práv adresovat jak orgánům České republiky (Policii ČR, ombudsmanovi, Generální inspekci bezpečnostních sborů, aj.), tak mezinárodním orgánům a organizacím, např. Výboru pro lidská práva v Ženevě, Výboru proti mučení ve Štrasburku, a mnohým dalším (Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 34).

² V této práci není prostor se jim věnovat podrobně, některá z nich budou specifikována v kapitole o programech zacházení, avšak zájemce o tuto problematiku odkáži spíše na příslušný zákon a další dostupné zdroje, zejména diplomovou práci Richterové (2009), aj.

³ „Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu odnětí svobody vykonává pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství. Dozorový státní zástupce (mj.) prošetřuje každý podnět, jehož obsahem jsou údaje nasvědčující porušení právních předpisů v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody. Zjistí-li státní zástupce porušení právních předpisů, učiní v rámci své pravomoci neprodleně opatření k odstranění nezákonného stavu“ (Pokyn č. 1/2000 SIS).

Ve druhé polovině dvacátého století započala tzv. druhá vlna **humanizace vězeňství**, která trvá dodnes.⁴ Cílem bylo dodržování některých základních lidských práv a svobod. Hlavním dokumentem, který upravuje práva vězňů, jsou Evropská vězeňská pravidla revidovaná doporučeními Rady Evropy z roku 1987 a 2006.

„Hlavním motivem těchto *humanizujících* opatření druhé generace je zmírnění dopadu omezení osobní svobody a zabránění nástupu prizonizace, což má vést k plynulému začlenění odsouzeného do společnosti po jeho propuštění. Nutno však zdůraznit, že tato opatření mohou mít i protichůdné účinky. Jestliže zmírňují dopady uvěznění, pak nutně obecně snižují citelnost nepodmíněného trestu odnětí svobody. Dále je nutno vzít do úvahy, že mají-li odsouzení vězni ve výkonu trestu odnětí svobody více možností a prostředků k uspokojení svých potřeb, než jaké by měli na svobodě, pak tato situace může nežádoucí adaptaci na vězeňské prostředí spíše vyvolávat a zároveň zvyšovat riziko nepřizpůsobení se životu v reálných podmínkách po propuštění, což může vést k recidivám nežádoucích jednání“ (Pleva, 2009).

Kupř. zdravotní péče ve vězení je poskytována v rozsahu vyšším, než by pro odsouzené bylo možné na svobodě.⁵ Odsouzení též mají možnost stěžovat si na cokoli (a stížnost musí být projednána), podávat si bezplatně (a téměř neomezeně) žádost k soudu o podmíněné propuštění či o přearažení do mírnější věznice. A nově od roku 2014 se dokonce mohou odvolat proti rozhodnutí o kázeňském trestu k soudu.⁶ V současnosti se pomalu dostáváme do absurdní situace, kdy vězeň má, za jistých podmínek, větší práva než zaměstnanec VS ČR, který ho má hlídat. „Vězni si mohou stěžovat na všechno, mají na to právo a nejsou nijak sankcionováni, i když se jedná

⁴ První vlna humanizace vězeňství se datuje od poloviny 18. století, kdy se jednalo především o opatření sloužící k ochraně tělesné integrity vězňů, tedy zlepšení hygienických a stravovacích podmínek a zamezení mučení.

⁵ Např. nedávno se započalo s bezplatnou léčbou žloutenky typu C, ačkoli je všeobecně známo, že si ji odsouzení způsobili sami používáním společných injekčních stříkaček během užívání drog, a venku by si tuto nákladnou léčbu sotva hradili.

⁶ Tato záležitost by si zasloužila hlubší rozbor z hlediska filozofie práva, neboť prostředek čistě výchovný (kázeňský trest na základě porušení vnitřního řádu věznice) se stává přestupkem na stejné úrovni jako přestupky v občanském zákoníku, a do převýchovného procesu je zatažena instance soudu. Dle mého to nejenom zbytečně zatěžuje soudní aparát, ale ubírá též výchovnému personálu věznice na důstojnosti, jako kdyby byli nesvéprávní posoudit, zda se odsouzený chová ve VTOS řádně.

o stížnost neoprávněnou (a těch je převaha). Běda však, kdyby stížnost byla vyhodnocena jako oprávněná, to se pak věznice dostává do velmi špatného světla a většinou to někdo odnese. A tak někteří ředitelé dělají všechno proto, aby se stížnosti pokud možno nevyskytovaly a děje se tak mnohdy za cenu ústupků vězňům“ (Malá, 2003, s. 78).

„Mohu konstatovat, že odsouzení jako nepříjemné nejvíce vnímají nedostatek soukromí (soužití s dalšími odsouzenými na omezeném prostoru, svlékání při osobních prohlídkách, odposlech telefonu), poté nedostatečné hygienické podmínky (sprchování jen ve vymezeném čase, společné toalety), málo aktivit, vycházek, peněz a balíčků, prověrky početního stavu, dodržování stanoveného řádu, omezení kontaktu s osobami na svobodě. Ani jeden odsouzený jako nepříjemný důsledek uvěznění neuvedl šikanu (ať už ze strany dozorců nebo ostatních odsouzených), fyzická zranění, psychické útrapy, nedostatečnou lékařskou péči, hlad, apod. Odsouzení si stěžují na opatření, která nelze od výkonu trestu odnětí svobody oddělit. Na důsledky plynoucí z prostého faktu, že je větší množství osob umístěno na relativně malém prostoru bez možnosti tento prostor opustit. Na důsledky, které jsou bezprostředně způsobovány nutností dohlížet, střežit a kontrolovat chování vězňů“⁷ (Pleva, 2009).

3.3 Programy zacházení

Základní rámec převýchovné práce s odsouzeným představuje program zacházení. „Ten obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života“ (Zákon č.169/1999 Sb. § 41 odst. 3).

„Návrh programu zacházení je odsouzenému předložen speciálním pedagogem, který při jeho složení dbá na individualitu jedince. Ne každý odsouzený je manuálně

⁷ Šetření proběhlo formou dotazníků u 802 odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích na severní Moravě na podzim roku 2008.

zručný a ne každý má studijní schopnosti. PZ se tedy zpracovává společně s ostatními specialisty a měl by odpovídat rozumovým i fyzickým schopnostem odsouzeného se zaměřením na posílení sociálně žádoucího chování. Při jeho stanovování leží největší břímě právě na speciálním pedagogovi, který má rozhodnout, co bude odsouzenému nejvíce vyhovovat a v čem se bude realizovat“ (Kubáč, 2012, s. 41).

„Aktualizaci a hodnocení programu zacházení provádí speciální pedagog po dohodě s odbornými zaměstnanci. Hodnotící období ve věznici s ostrahou trvá zpravidla tři měsíce. Aktualizace programu zacházení se také provádí tři měsíce před výstupem odsouzeného z výkonu trestu, kdy je jeho program zaměřen na vytváření podmínek pro samostatný způsob života. Odsouzení jsou s programem zacházení a s výsledky jeho vyhodnocení vždy seznámeni“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 38).

Podle plnění programu zacházení a povinností spojených s VTOS jsou odsouzení děleni do tří základních **prostupných skupin vnitřní diferenciaci** (PSVD). V první diferenciacní skupině jsou odsouzení, kteří se aktivně zúčastňují aktivit programů zacházení, plní si své povinnosti a chovají se v souladu s vnitřními řády věznic. Ve druhé skupině jsou odsouzení, kteří nemají vyjasněný postoj k povinnostem a jejich aktivita na nich je kolísavá. Druhá diferenciacní skupina je skupinou nástupní, kterou odsouzený dostává přiřazenou při svém nástupu do VTOS. Do třetí diferenciacní skupiny jsou zařazeni jedinci, kteří si zvolený program zacházení neplní nebo jej odmítají (Kvídová, 2013, s. 23).

„Po uplynutí dvou hodnotících období⁸ programu zacházení se může přeřadit odsouzený vždy o jeden stupeň z třetí a druhé diferenciacní skupiny, a to pod podmínkou, že si plní všechny stanovené aktivity programu zacházení a povinnosti spojené s VTOS. Z první skupiny do druhé se přeřazují odsouzení, kteří mají uložen kázeňský trest, anebo nesplňuje podmínky pro zařazení do první skupiny. Z druhé diferenciacní skupiny do třetí se přeřazuje odsouzený, u kterého se po jednom hodnotícím období ukáže, že neplní program zacházení, nebo jej odmítá, neplní si své povinnosti spojené s VTOS, apod. Z první do třetí diferenciacní skupiny se přeřazuje

⁸ Tj. ve věznici s ostrahou po šesti měsících (Vyhláška č. 345/1999 § 38).

odsouzený, kterému byl uložen kázeňský trest umístění do celodenního uzavřeného oddělení nebo samovazby“ (Vnitřní řád Věznice Čistá).

Programy zacházení obsahují pět oblastí:

- 1) pracovní aktivity,
- 2) vzdělávací aktivity,
- 3) speciální výchovné aktivity,
- 4) zájmové aktivity,
- 5) oblast utváření vnějších vztahů.

(Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 36 odst. 2).

Na základě návrhu speciálního pedagoga si může odsouzený vybrat konkrétní aktivity v těchto oblastech (ne nutně ve všech). Pokud si odsouzený nevybere ani jednu z navržených aktivit programu zacházení ve shodě s jeho komplexní zprávou, je zařazen do minimálního programu zacházení. Minimální program zacházení také plní odsouzení, kteří mají trest odnětí svobody kratší než šest měsíců. Minimální program je vždy určen vnitřním řádem věznic.

„Cílem minimálního programu zacházení je vést odsouzené, kteří nemají potřebu přijímat mimořádná opatření, k bezproblémovému výkonu trestu. Tento program tvoří především pracovní činnosti, dodržování společenských norem, pořádku, kázně a povinností stanovených vnitřním řádem věznice, jakož i provádění úklidových a dalších prací k zajištění každodenního provozu věznice. Odsouzeným zařazeným v minimálním programu zacházení je dovoleno provádět individuální zájmovou činnost (např. četba knihy) v době osobního volna“ (Vnitřní řád Věznice Čistá).

Na motivační činitele k plnění PZ je pamatováno již v samotném zákoně. Odměnou je: pochvala, zvýšení možnosti nákupu, prodloužení návštěvy, návštěva bez zrakové a sluchové kontroly, opuštění věznice v souvislosti s návštěvou a přerušení trestu (Zákon č. 169/1999 Sb. § 45).

Kázeňským trestem je: důtka, snížení kapesného, zákaz přijetí jednoho balíčku, umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dnů („díra s výběhem“), celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 20 dnů („tvrdá díra“), umístění do samovazby až na 20 dnů (Zákon č. 169/1999 Sb. § 46).

Odsouzení zařazení do I. PSVD mají oproti jiným některé výhody dané vnitřním řádem, např. prodloužení doby sledování televize, možnost jít do posilovny dvakrát týdně, vyšší kapesné, za které mohou nakoupit v kantýně, atp. Avšak hlavním a zásadním motivačním prvkem je především vyšší šance uspět u soudu při podání žádosti o podmíněné propuštění,⁹ popř. při přeřazení do mírnějšího typu věznice, nebo (což není příliš obvyklé) o přeměnu trestu na domácí vězení.¹⁰ Oproti tomu odsouzení ve III. PSVD jsou ve svých právech omezeni (např. nemohou navštěvovat posilovnu).

Je však na místě upozornit (a ještě se tomuto budu věnovat v kapitole o vězeňské subkultuře), že plnění PZ a udělení I. PSVD neznamena, že se dotýčný napravil. V mnoha případech se jedná o čistě účelové jednání. „Nelze obecně předpokládat, že všichni odsouzení, kteří plní PZ, se vždy (za každé situace) chovají v souladu s normami, které upravují VTOS. Ve zmiňované souvislosti mnohdy dochází k účelovému chování (program zacházení plní na oko, ve skutečnosti zde organizují a řídí nelegální činnost), které má zastínit tzv. druhý život odsouzených začínající vždy po odchodu zaměstnanců specialistů“ (Kubáč, 2012, s. 45).

Základem převýchovné činnosti ve věznici byly a jsou **pracovní aktivity**. Podle Zákona č. 169/1999 Sb. § 28 je odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody povinen pracovat, pokud je zdravotně způsobilý a práce mu je přidělena. Za vykonanou práci

⁹ Soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, jestliže tento ve VTOS „svým chováním prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného“ (zákon č. 40/2009 § 88). Lhůty, kdy si odsouzený může dát žádost o PP, jsou stanoveny tamtéž, zpravidla po jedné polovině trestu u majetkové TČ a po dvou třetinách u násilné TČ (blíže viz výše uvedený zákon).

„O podmíněném propuštění z VTOS rozhoduje soud na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, na žádost odsouzeného nebo i bez takové žádosti, a to ve veřejném zasedání. Byla-li žádost odsouzeného o PP zamítnuta, může ji odsouzený opakovat nejprve po uplynutí půl roku“ (zákon č. 141/1961 § 331). V praxi, když si odsouzený podá žádost k soudu o podmíněné propuštění, soud si od ředitele věznice vyžádá na odsouzeného hodnocení. Toto hodnocení ředitel věznice dá za úkol vypracovat vychovatelům a specialistům, kteří mají příslušného odsouzeného na starosti, a to s doporučujícím nebo nedoporučujícím stanoviskem. Je zřejmé, že soudci možnost předčasného propuštění zvažují pouze u odsouzených, kteří se během VTOS chovají vzorně (v I. PSVD), jen zřídka u odsouzených II. PSVD, neřkuli ve III. PSVD.

¹⁰ Instituce domácího vězení se objevila v trestním zákoníku až v roce 2010 (zákon č. 40/2009 § 60), ovšem soudci nebyla téměř vůbec praktikována. Až od roku 2014 odsouzení tuto instituci začínají tu a tam využívat (mohou si sami požádat o přeměnu zbytku trestu na domácí vězení).

náleží odsouzenému odpovídající mzda. Zaměstnávání odsouzených však není jednoduchou záležitostí, především kvůli nedostatku pracovních příležitostí. V roce 2013 byla průměrná zaměstnanost vězňů 66,35%, ovšem do toho jsou započtení i odsouzení zařazení do vzdělávacích a terapeutických programů (viz přílohu č. 2).

Odsouzení mohou být zaměstnání několika způsoby:

- ve vnitřní režii věznice,
- ve středisku hospodářské činnosti,
- u cizích podnikatelských subjektů,
- ve vzdělávacích nebo terapeutických programech.¹¹

Odsouzení mohou pracovat ve *vnitřní režii* věznice (dílň, sklad, kuchyně, údržba, apod.). Při této formě zaměstnávání jsou mzdové náklady odsouzených plně hrazeny z rozpočtu, který byl dané věznici přidělen pro odsouzené zařazené ve vnitřní režii. Organizace práce je zajišťována civilními zaměstnanci majícími na starosti jednotlivé úseky a vychází z potřeb dané věznice.

Důležitou formu zaměstnávání odsouzených plní *střediska hospodářské činnosti* (SHČ). Jedná se o podnikání v režii státní správy. Hospodaření SHČ je odděleno od rozpočtu Vězeňské služby, proto mohou tato střediska částečně samostatně hospodařit se svými finančními prostředky. Výdaje na hospodářskou činnost musí být v plné výši pokryté z jejich výnosů (zákon č. 555/1992 Sb. § 2).

„Hospodářská činnost je přitažlivá zejména pro fyzické osoby a malé podnikatelské subjekty, pro něž je zřízena většina pracovišť. Provozovna střediska hospodářské činnosti za ně přebírá organizaci práce a zajišťuje s tím související další pracovní provozní činnosti. Pracoviště těchto provozoven, protože nemohou být dotovány z rozpočtových prostředků, splňují přísná ekonomická hlediska nezbytná pro zajištění hospodárnosti provozu“ (Princ, 2011, s. 18).

„Zaměstnávání *formou podnikatelských subjektů* spočívá v tom, že na základě smluvních vztahů jsou odsouzení propůjčováni na pracoviště jednotlivých podnikatelských subjektů. Tyto provozy si zajišťuje podnikatelský subjekt v plné míře

¹¹ Nejedná se o zaměstnání v pravém slova smyslu, neboť odsouzení nepobírají mzdu, ovšem z hlediska statistik jsou vykazováni jako zaměstnaní.

sám. Za práci odsouzených zařazených u tohoto podnikatelského subjektu jsou Vězeňskou službou fakturovány pouze mzdové náklady na odsouzené a 5% přírážka na administrativní úkony. Pokud podnikatelský subjekt hodlá zaměstnávat odsouzené a nemá k tomuto účelu vlastní prostory, lze mu tyto prostory pronajmout v prostorách patřící věznici“ (Princ, 2011, s. 18).

Rozdíly mezi oběma formami zaměstnávání jsou čistě ekonomické. Z penitenciárního hlediska je spíše důležité, aby práce byl dostatek a byla zajištěna pravidelně. Jak pracoviště SHČ, tak zaměstnávání u jiných podnikatelských subjektů může fyzicky probíhat buď přímo uvnitř střežené části věznice (věznice většinou disponují výrobními prostory), nebo vně věznici, tedy zpravidla na nestřeženém pracovišti. Pro věznici (zejména s ostrahou) je maximálně výhodné, pokud jsou odsouzení zaměstnáni v prostorách věznice a firmy dodají pouze materiál k výrobě, zatímco věznice zajistí pracovní sílu a střežení za pomoci dozorců. Při této formě jsou výrazně nižší bezpečnostní rizika, než je tomu na nestřežených pracovištích.

Odměna, kterou odsouzeným za práci náleží, je rozdělena do třech tarifních stupňů: 4.500 Kč, 6.750 Kč a 9.000 Kč za měsíc. Většina odsouzených pobírá mzdu v prvním tarifním stupni. Vzhledem k tomu, že minimální mzda v ČR činí 8.000 Kč, jedná se o odměnu hluboko pod touto hranicí. Navíc musíme vzít v úvahu, že z této částky jsou odsouzeným strhávány náklady na výkon trestu, popř. soudně nařízené poplatky.

„Z čisté pracovní odměny se provádí srážka ve výši:

- 30% na srážky k úhradě výživného pro nezaopatřené děti,
- 32% na srážky k úhradě nákladů výkonu trestu, maximálně 1 500 Kč měsíčně,
- 12% na další srážky prováděné na základě vykonatelného rozhodnutí soudu, nebo orgánu státní správy,
- 4% jsou ostatní srážky,
- 20% kapesné,
- 2% úložné.“

(Vyhláška č. 10/2000 Sb.).

Ačkoli, jak vidíme, si odsouzení nevydělavají horentní sumy, mají o práci eminentní zájem, a to i tehdy, když na svobodě příliš nepracovali. Důvodů je hned několik: Za prvé nejsou odkázáni jen na pomoc zvenku a mohou uspokojit některé své potřeby (tabák, káva, známky na dopisy, popř. jídlo) umožňující lépe přežít pobyt ve vězení.

Dále jim při práci lépe utíká trest, je to alespoň nějaká změna z jednotvárné nudy. Bez zajímavosti není ani možnost navázat kontakty s odsouzenými z jiných oddílů, se kterými by se jinak nepotkali. V práci mohou snadněji přijít ke kázeňským odměnám, což jim zase umožňuje rychlejší postup do I. PSVD a získat další sekundární výhody (viz předchozí kapitolu). A práce je také významným ukazatelem statusu ve vězení. Bohužel, sehnat dostatek práce pro vězně se daří jen částečně a s velkými obtížemi. (Pro bližší představu o zaměstnanosti ve Věznici Čistá viz přílohu č. 3.)

Vzdělávací aktivity by měly být postaveny tak, aby se mohl odsouzený po propuštění z věznice uplatnit na trhu práce a byl kvalifikačně na výkon práce připraven. Jedná se tedy o důležitou podporu při návratu do společnosti. Studující odsouzení jsou podle zákona bráni jako pracující. Znevýhodnění dané tím, že neberou mzdu, je vyvažováno skutečností, že těmto odsouzeným jsou odpouštěny náklady na hrazení výkonu trestu, a také že dostávají přídavky ke stravě. Navíc mají možnost za úspěšné plnění školních povinností získat kázeňské odměny (Kvídová, 2013, s. 27).

VS ČR umožňuje odsouzeným doplnit si ve výkonu trestu vzdělání. Je to jednak základní vzdělání a střední škola s maturitou. Ovšem jednoznačně nejrozšířenější (a nejvhodnější) možností jsou tříleté učňovské obory. Možnost získat výuční list mají vězni ve věznicích: Příbram, Pardubice, Heřmanice, Jiřice, Rýnovice, Plzeň a Valdice v oborech např. obráběč kovů, strojní mechanik, malíř a natěrač, zedník, zámečnick, práce ve stravování, aj. (blíže viz např. Kubáč, 2012).

Otázkou motivace ke studiu se zabýval zevrubně Kubáč a jeho závěr vyznívá optimisticky ve prospěch vnitřní motivace ke studiu (lepší uplatnění na trhu práce, apod.) nad účelovými krátkodobými výhodami (přídavky ke stravě, pochvaly, atd.). „Předpoklad, že ochota odsouzených zvyšovat si kvalifikaci je ve většině případů závislá na doprovodných výhodách souvisejících se vzděláním, se nepodařilo potvrdit“ (Kubáč, 2012, s. 72). Sám autor ovšem předkládá dlouhodobé statistiky úspěšnosti studia ve školském výcvikovém středisku, které ukazují, že z padesáti odsouzených, kteří započnou učební obor, jich úspěšně (s výučním listem) tento program dokončí zhruba 40%. Tento rozpor je možno interpretovat tak, že i když jsou odsouzení vnitřně přesvědčení, že získat výuční list je pro ně dobré, tři roky jsou přece jen dlouhá doba, během níž zřejmě převládnu faktory, které tuto motivaci zvrátí směrem k získání

krátkodobých výhod s menším úsilím. (Z tohoto můžeme vyvodit, že síla vězeňské subkultury na jednotlivce je obrovská a dovede přebít i sebelepší původní úmysly, tím spíše, že neexistují žádné sankce, které by odsouzenému hrozily, pokud studium ukončí předčasně.)

Je dosti pravděpodobné, že studium ve Školském výcvikovém středisku slouží odsouzeným jako poměrně snadný přístup k pochvalám a tím pádem brzkému získání I. PSVD, čímž se jim prudce zvyšuje šance na podmíněné propuštění, nebo alespoň přeřazení do mírnějšího typu věznice. Není pochyb o tom, že tyto motivační faktory vysoce převažují nad vnitřní motivací k získání lepší kvalifikace a tím pádem možnosti lépe se uplatnit na trhu práce.

„Jedinec hledá nejvýhodnější způsob proplouvání trestem s cílem zajištění určitých výhod, např. většího množství stravy, možnosti lepšího hodnocení věznice při případném podmíněném propuštění na svobodu. V případě submisivních jedinců se jedná o snahu zajištění přísunu stravy, které potom smění s tzv. kápem za svou ochranu před ostatními odsouzenými“ (Kubáč, 2012, s. 30).

Ve věznicích probíhají též vzdělávací aktivity zajišťované specialisty, např. výuka základů práce s počítačem nebo výuka jazyků v rámci programů zacházení. Tyto vzdělávací aktivity mají různou úroveň v závislosti na osobnosti specialistů a jejich motivaci se těmto činnostem věnovat. Ze zkušeností odborných zaměstnanců se spíše zdá, že odsouzení nechtějí vynakládat příliš mentálního úsilí, obzvláště ne dlouhodobě a s nejistým výsledkem, když téhož výsledku (kázeňské odměny) dosáhnou mnohem snadněji a za kratší čas (např. tím, že párkrát vytřou chodbu).

Ze studie Kvídové, realizované ve věznici typu C v Příbrami vyplývá (ačkoli to autorka neříká přímo), že tyto vzdělávací aktivity představují pro vězně spíše formu strukturování času a možnost sociálního kontaktu s vězni i zaměstnanci, než že by tak činili pro sebe a zvyšování své schopnosti obstat venku. Rovněž zjistila, že přístup odsouzených k těmto aktivitám je poměrně laxní, byť si vnitřně uvědomují, že by jim to mohlo pomoci v rámci resocializace. Zajímavé je, že odsouzení jsou nejvíce k těmto aktivitám motivováni během svého 3. – 6. pobytu ve vězení (Kvídová, 2013, s. 69).

„**Speciálně výchovné aktivity** jsou činnosti, na které je v realizaci programu zacházení kladen velký důraz, neboť právě ony by měly nejvíce směřovat a vést odsouzeného k změně jeho životního stylu po propuštění na svobodu. Zpravidla jsou

vedeny odbornými zaměstnanci, tedy psychology, speciálními pedagogy, terapeuti, sociálními pracovníci nebo vychovateli. Tyto aktivity probíhají individuální i skupinovou formou. Jsou prováděny formou jednak sociálně právního poradenství (např. program pro hledání zaměstnání, přihlášení na příslušné úřady), terapeutickými programy (např. sociální nácviky rolí, psychoterapie, arteterapie, jóga, relaxace) a tréninkem zvládání vlastní agresivity“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 36 odst. 5).

„Speciálně výchovné aktivity jsou nepostradatelné zejména ve specializovaných odděleních pro odsouzené s poruchami osobnosti a poruchami chování způsobených užíváním psychotropních látek, pro odsouzené s mentálním postižením. Jejich hlavním cílem je omezování a snižování nebezpečnosti a obávané recidivity. Výrazně se podílejí na zvyšování ochrany společnosti. Aktivity jsou zaměřené na motivaci a uvědomění si vlastní zodpovědnosti, snaží se změnit chování odsouzených“ (Kvídová, 2013, s. 28).

Se speciálně výchovnými aktivitami mimo specializovaná oddělení (která mají jasně nastavený režim), je to obdobné jako s aktivitami vzdělávacími. Záleží na osobnosti toho, kdo je vede, a na skladbě odsouzených, kteří se na ni přihlásí. V neposlední řadě též na tom, jakým způsobem jsou brány výstupy z této aktivity při vyhodnocování PZ, které provádí vychovatel.

Jedním ze standardizovaných programů pro práci s recidivisty je program 3Z (Zastav se, zamysli se, změň se), který je realizován napříč věznicemi proškolenými specialisty. Tento program založený na kognitivně behaviorálním modelu je přísně strukturován do 11 tematicky zaměřených sezení. Účelem je přimět delikventy používat při řešení svých problémů racionální myšlení namísto zkratkovitého jednání (Biedermanová, Petras, 2011).

Osobně vedu více jak jeden a půl roku speciálně výchovnou aktivitu „Problémy všedního dne“ s prvky skupinové psychoterapie, výuky i hraní rolí. Za fakt, že aktivita úspěšně pokračuje, vděčím jednak skladbě lidí, kteří se do této aktivity přihlásili (prvověznění, minimálně kriminálně nakažení, se zachovaným rodinným zázemím), ale také oboustranné důvěře, kterou jsem si vybudoval. Pokud odsouzení vycítí, že sám věřím tomu, co říkám, že je beru jako lidi a ne jen jako zločince, potom s nimi lze pracovat a dovést je k sebe-náhledu a racionálnějšímu smýšlení. Specialista však pro ně musí být v první řadě autoritou, kterou berou (což hodně souvisí se zkušenostmi).

V opačném případě lze očekávat toliko krátkodobou ryze účelovou účast na těchto aktivitách a nulový efekt pro osobnost odsouzeného.

Evropská vězeňská pravidla kladou důraz na ochranu zdraví všech vězňů (je tím myšlena psychická i fyzická pohoda), k tomuto účelu jsou využívány především **zájmové aktivity**. Smyslem zájmových aktivit je uspokojování kulturních a duchovních potřeb odsouzených a největší význam má pro pracovní nezařazené odsouzené. Zájmové aktivity vycházejí ze zájmů odsouzených, jejichž prostřednictvím by si měli osvojit účelné využívání volného času. Aktivity probíhají skupinovou i individuální formou pod vedením vychovatelů či specialistů. Prostřednictvím zájmových aktivit by mělo docházet u odsouzených k rozvoji schopností, vědomostí, sociálních dovedností, které jsou nezbytné pro resocializaci odsouzeného (Evropská vězeňská pravidla, 2006).

„Jedním z hlavních cílů volnočasových aktivit je naučit odsouzené, jak nakládat se svým volným časem aktivně a smysluplně. Důraz je tedy kladen na změnu jejich životního stylu. Druhým cílem je využití přemíry volného času odsouzeného k žádoucí aktivitě, zejména činnostmi, které jsou zaměřeny na rozvoj osobnosti, udržení fyzické a psychické pohody, vytváření si sociálních a kulturních návyků“ (Kilian, 2010, s. 6).

Tyto aktivity zajišťují především vychovatelé. U odsouzených se bezkonkurenčně největšímu zájmu těší tradičně posilovna (účast je regulována vnitřním řádem věznic dle PSVD). Dále je to sledování různých pořadů na DVD, šipky, hudební kroužek, malířský kroužek, šachy, sportovní turnaje, a mnohé další. Účast v těchto aktivitách je ryze dobrovolná, založená na zájmu odsouzených. Všeobecně se předpokládá, že zájmové aktivity vedou ke snížení tenze a agresivity odsouzených. Je-li tomu skutečně tak, není jisté. Určitý vliv to mít může, už jenom že se odsouzený dostane z oddílu, někdo se mu věnuje a bere jej jako člověka, může mít pozitivní vliv na sebehodnocení a snižování všeobecné frustrace. Pokud však příčiny agrese tkví ve skrytém životě odsouzených, zájmové aktivity sotva mohou tomuto jednání zabránit.

Oblast **utváření vnějších vztahů** neboli *extramurální programy* podporují odsouzené ve vztazích s rodinou, s blízkými osobami a přáteli mimo kriminální subkultury, které jim pomáhají čelit negativním dopadům prizonizace. Do této oblasti patří návštěvy, telefonáty a korespondence odsouzených, které jsou upraveny Zákonem č. 169/1999 Sb. Mimořádné návštěvy a telefonní hovory jsou upravovány vnitřním

řádem věznic a řadí se mezi motivační činitele pro odsouzené. V některých případech je také odsouzenému umožněno přerušení VTOS za účelem návštěvy rodiny doma.

Možnost zasílání a přijímání osobní *korespondence* není nijak omezena, ovšem vychovatelé mohou bez souhlasu odsouzeného zkontrolovat obsah příchozí i odchozí korespondence. To se však netýká korespondence úřední, která nesmí být kontrolována (Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 24).

Možnost přijetí *balíčků* je zákonem omezena na jeden balíček za 6 měsíců o hmotnosti do 5 kg, přičemž balíček nesmí obsahovat potraviny podléhající rychlé zkáze a jiné nepovolené předměty.¹² Balíčky jsou při přijetí do věznice kontrolovány (Zákon č. 169/1999 Sb. §24). Krom těchto nárokových balíčků, v nichž si odsouzení nechávají posílat zpravidla kuřivo, kávu a trvanlivé potraviny, si mohou též nechat poslat balíčky s tiskovinami („kiláče“) a balíčky k programu zacházení, jejichž obsah musí být předem schválen speciálním pedagogem (např. sportovní pomůcky).

Odsouzení mohou *telefonovat* pouze na předem schválená čísla osob blízkých, které mají uvedeny v osobní kartě. Pakliže chtějí telefonovat na jiná čísla, může to výjimečně povolit ředitel věznice. Kontrolu hovorů zpravidla provádí příslušný vychovatel odposlechem nahraných hovorů (Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 24).

Na *návštěvy* má odsouzený nárok ze zákona po dobu tří hodin v měsíci, které lze i rozdělit. Navštěvovat odsouzeného mohou pouze osoby blízké, které má zaevidované ve své osobní kartě, výjimečně lze schválit i jiné osoby. Návštěvy probíhají v návštěvní místnosti k tomu určené. Jen v odůvodněných případech v zájmu bezpečnosti lze nařídit návštěvu za sklem. Návštěvu však odsouzenému nelze zrušit ani zamítnout. Naopak, jako formu odměny lze povolit návštěvu bez zrakové a sluchové kontroly v místnosti k tomu určené („intimku“). Pro mnoho odsouzených se jedná o velmi silný motivační prvek (Zákon č. 169/1999 Sb. § 19).

¹² „Cennosti, peníze, zbraně a střelivo, mobilní komunikační techniku, a radiokomunikační techniku, záznamovou a výpočetní techniku a její součásti, návykové látky včetně rostlin nebo chemikálií k jejich přípravě, jedy, výbušné nebo pyrotechnické látky, nástražné výbušné systémy, léčiva, alkoholické nápoje, výrobky obsahující líh a jiné těkavé látky, výrobky ve skleněném obalu, potraviny podléhající rychlé zkáze, výrobky v tlakových nádobách, tiskoviny nebo materiály propagující náboženskou, etnickou, rasovou, národnostní nebo sociální nesnášenlivost, jakož i tiskoviny nebo materiály obsahující popis výroby a použití návykových látek, jedů, výbušnin, zbraní a střeliva (zkráceno)“ (Vyhláška č. 345/1999 § 33).

3.4 Možnosti nápravy odsouzeného

Nápravou se rozumí, že propuštěný odsouzený na svobodě bude žít takovým způsobem, že se již nedopustí další trestné činnosti. Motivace pro trestný čin je různorodá a mnohdy nejasná i samotnému pachateli, proto je velmi obtížné o některém propuštěném vězni říci, že již trestný čin nespáchá. S ohledem na to, kolik delikventů se za mříže vrací, si řádný život propuštěnce dovolí předpovědět opravdu málokdo.

„Vycházejí nám z vězeňských bran lepší a mravnější občané, než jakými byli, když je tam soud posílal? V některých případech tomu tak sice může být, nicméně většina kriminologů, a nejen jich, sdílí obavy, že obvyklejší bývá spíše pravý opak. Nikoli náhodou se vězení přezdívá škola kriminality“ (Tomášek, 2010, s. 176).

Samotné odsouzení do výkonu trestu odnětí svobody je zajisté nepříjemným trestem a velmi odstrašujícím příkladem pro ty, kteří nikdy ve vězení nebyli, a kteří jsou odsouzeni poprvé. Podle Sochůrka jsou však další výkony trestu vnímány recidivisty spíše jako jiný způsob života, jako nutné zlo, které musí přetpět, než jako proces nápravy (Sochůrek, 2009).

„Výkon trestu odnětí svobody tedy vede ve většině případů vlivem prizonizace a sociální izolace k eliminaci většiny sociálních rolí. Dochází k úbytku vědomostí, dovedností a návyků. Vede k apatii a ztrátě zájmu o společenskou seberealizaci. Tyto změny se stávají překážkou pozdějšího návratu do společnosti. Základní cíl penitenciární praxe spočívá v aplikaci specifických postupů a následném dosažení korekce nežádoucích způsobů chování do sociálně žádoucích, nebo alespoň přijatelné formy. Cílem dále je, aby taková změna byla pokud možno trvalá a nedocházelo k recidivnímu jednání“ (Žukov, 2009).

Postoje veřejnosti k nápravě pachatelů (ve věznicích) se v průběhu času měnily. Tomášek uvádí, že až do 70. let minulého století byly spíše ve směru resocializace a asimilace pachatelů, postoj k páčání trestné činnosti byl smířlivější (nepříznivé životní okolnosti jej svedly na nepravou životní dráhu, a tudíž je mu třeba pomoci). Tento diskurz byl však otřesen velkými společenskými změnami v důsledku hospodářské krize v 60. a 70. letech, a zřejmě i vzpourami v amerických věznicích v 70. a 80. letech. U nás došlo ke změně pohledu na zločinnost spíše až s pádem železné

opony, kdy především díky přílivu cizinců, ruku v ruce s rozvojem drogové scény, prudce vzrostla kriminalita všeho druhu a obyvatelstvo, především ve velkých městech, se přestalo cítit bezpečně. „Na první pohled je zjevné, že rehabilitační teorie, zdůrazňující zejména nápravnou funkci trestů, jsou dnes výrazně méně populárními, než přístupy, které prosazují tvrdá opatření vůči každému, kdo přestoupí zákon“ (Tomášek, 2010, s. 193).

V současnosti je pobyt ve vězení výrazně exkluzivní záležitostí (ve smyslu vyloučení ze společnosti) a resocializaci spíše ztěžuje, a to i přes veškeré humanizační snahy a terapeutické programy. Tento fakt je podpořen faktickou nemožností splatit své dluhy během výkonu trestu a neexistencí následné práce s propuštěnými vězni. Odsouzení mají velmi znesnadněný start do života venku, a tím pádem je kýžený ideál resocializace jen obtížně naplnitelný.

„Ač to mnozí činitelé odpovědní za kriminální politiku státu neslyší rádi, nápravný efekt jakéhokoli trestu není automatický. Nevytvoříme-li pro jeho výkon adekvátní podmínky, velmi snadno se mine účinkem. Bohužel, situace v České republice se do jisté míry podobá čítankovému příkladu. Jestliže si naši zákonodárci od alternativních trestů slibovali, že jejich zavedením docílí postupného uvolnění přeplněných věznic, realita se jim musela jevit jako hloupý vtip. Počet uvězněných totiž nejenom neklesal, jak se všeobecně čekalo, ale kolem roku 2003 začal nebezpečně stoupat. Důvody? Jedním z nejzásadnějších byl počet osob, které do výkonu trestu odnětí svobody nastoupily kvůli přeměně některého z trestů alternativních“ (Tomášek, 2010, s. 180).

Dle statistické ročenky VS ČR je míra recidivistů¹³ dlouhodobě prakticky neměnná. V roce 2005 bylo recidivistů okolo 61%, v roce 2011 potom 63% (údaje z jiných let bohužel nejsou dostupné). „Můžeme konstatovat, že recidivisté jsou ve vězeňské populaci velice výrazným způsobem zastoupeni. Nápravné působení předcházejícího VTOS vůči těmto recidivistům zcela selhalo, a to dokonce častokrát opakovaně“

¹³ Bereme do úvahy penologické pojetí recidivy, které označuje za recidivistu osobu, jež se po alespoň částečném vykonání VTOS opětovně dopustila trestného činu nebo i více trestných činů, na základě čehož je následně tato osoba opětovně uvězněna.

(Burian, 2013, s. 70). Z toho autor vyvozuje, že krátkodobé tresty odnětí svobody se ukazují jako velmi neúčinné.

V této souvislosti se mluví o syndromu otáčivých dveří, který označuje stav, kdy propuštěný jedinec je vlivem ztíženého začlenění do společnosti (nemožnost najít odpovídající zaměstnání, odstřižení od původní rodiny, ztráta prosociálních návyků, atd.) predisponován k tomu, že se dříve či později vrátí do vězení. Vysoká čísla spojená s kriminalitou by tomu do značné míry napovídala. V USA se hovoří o recidivě 68% do doby tří let po propuštění (Tomášek, 2010, s. 177).

„Trest splňuje jen izolační funkci. Napravení? Resocializace? Nula. Lidé se spíš zkontaktují, vymění si zkušenosti. Zásadní problém vězeňství je, že absolutně chybí individuální přístup...“ (Týc, R., rozhovor pro MF Dnes, 2012).

„Řada ekonomicky nejvyspělejších zemí světa, v čele s USA, investovala v 70. letech mnohamilionové částky do nejrůznějších nápravných a léčebných programů pro pachatele, neboť takřka každý se nechal přesvědčit, že právě takový přístup, vědecky i lidsky snadno obhajitelný, se ve snaze o omezování kriminality vyplatí. V čem byl problém? Stačilo, aby se objevily první rozsáhlejší výzkumy, zabývající se efektivitou příslušných opatření a zlaté časy nápravných teorií rychle vzaly za své. Jejich závěry se daly shrnout do dvou krutě znějících slov – *nic nefunguje*“ (Tomášek, 2010, s. 179).

Od konce devadesátých let se objevují studie, které ukazují, že některé programy přece jen přinášejí výsledky a z určitých okolností mohou k nápravě pachatele přispět. „Ukazuje se, že účinným nástrojem se stává, vychází-li práce s pachatelem z detailní analýzy jeho potřeb, respektive okolností, které ke kriminálnímu jednání vedly. Požadavky, které jsou na něj kladeny, musí být zřejmé a jasně stanovené. Přínosnými se jeví kognitivně-behaviorální terapeutické metody, poskytující možnost osvojit si nové způsoby myšlení a chování“ (Tomášek, 2010, s. 180).

„Zatím nejsou k dispozici výzkumy o úspěšnosti těchto programů. Předběžné evaluační studie uvádějí velmi optimistické údaje. Nicméně i zde platí základní limitující podmínka: Pachatel musí své činy doznat, sám musí usilovat o svou změnu a musí také věřit, že léčebně-nápravný program mu skutečně pomůže. Chybí-li tyto předpoklady, popírá-li pachatel své skutky a zaujímá-li k programu odmítavý postoj, jsou šance na jeho nápravu minimální. Pravděpodobnost recidivy (nebezpečnost pachatele) je značná“ (Čírtková, 1998, s. 94).

„Zatím se zdá, že náprava odsouzeného pachatele souvisí více s jeho osobností než se samotným výchovným působením během pobytu ve věznici. Humanizace podmínek výkonu trestu odnětím svobody působí příznivě především na úzce ohraničené skupiny pachatelů. Po odpykání trestu usilují o návrat do normálního života zejména ti pachatelé, kteří prožívali pocity viny za to, co se přihodilo, a určité potrestání vnímali jako přirozený důsledek svého konání. Tyto postoje jsou typické např. pro pachatele nedbalostních trestných činů anebo „jinak slušné lidi“, u nichž představuje trestný čin situaci silně podmíněnou téměř náhodnou epizodu, nikoli však programový skutek spáchaný po chladné kalkulaci a bez lítosti ke způsobeným následkům. Trest funguje tam, kde pachatel vnímá svou vinu. Pocit viny předpokládá normálně rozvinutou osobnost“ (Čírtková, 1998, s. 91).

Kušnírová předpokládá, že k nápravě je třeba především vypořádat se s vlastním proviněním, přičemž rozlišuje pět stádií (totožnými s pojetím Kübler-Rossové): Popírání; hněv; smlouvání; deprese, sebelítost; uznání vlastní chyby a přijetí druhého. „Všechny fáze v sobě nesou možnost osobnostního zrání. Ne každý ale dojde až do té poslední. Mnozí skončí na tom, že nedokážou odpustit sobě nebo druhým. Nejtěžší je odpustit sám sobě“ (Kušnírová, in Psychologie Dnes, 2014).

Podobně Manišová uvádí ve svém výzkumu, že vinu zakouší zejména ti, kteří byli odsouzeni do prvního VTOS a většinou za jiný než násilný trestný čin (Manišová, 2010, s. 118). Znamená to tedy, že recidiva (zejména u nikoli nezávažných činů) souvisí s nižšími pocity viny? Podle mého názoru ano. Reálná míra provinění je totiž natolik závažná, že proces usmíření se se sebou samým i ostatními se zdá nemožným požadavkem, jednodušší cestou je bagatelizace a obviňování jiných za své selhání.

Žukov a jeho tým se domnívají, že problém tkví v tom, že věznice naplňují především jedinci s disociální poruchou osobnosti, a systém výkonu trestu není nastaven tak, aby účinně s těmito problematickými osobnostmi zacházel. „Konstatujeme, že současné prostředky výchovného charakteru jsou nedostatečné. Zde tedy před společností leží výzva spočívající ve vypracování nových metodik v práci s disociálními jedinci, kteří představují ve své většině, jenom svou existencí mimo výkon trestu, společenské riziko. Je ovšem otázkou, zda vůbec je jedinec disponující disociálními osobnostními rysy, v pozitivním slova smyslu, v rámci výkonu trestu odnětím svobody, vůbec ovlivnitelný. Prozatím se zdá, že především proces prizonizace spíše antisociální vzorce chování

petrifikuje, a ty nejsou výchovnými prostředky zásadně ovlivněny. Výkon trestu odnětím svobody tak plní především úlohu dočasné separace disociálně se chovajících“ (Žukov, 2009).

Závěry o možné nápravě či převýchově pachatelů vyznívají dosti pesimisticky. Krom osobnosti delikventů a bezkonceptnosti našeho vězeňství (neexistují jednotná pravidla hodnocení vězňů k soudu, apod.) je zde ještě jeden důležitý faktor, který převýchovu a resocializaci vězňů výrazně ztěžuje - a tím je fakt, že jedinec je zásadní měrou ovlivňován kolektivem, v němž se nachází, tedy ostatními vězni.

3.5 Stavy vězněných osob

Počet vězňů se v současnosti (na začátku roku 2014) pohybuje okolo 17 tis. (Toto číslo se však může jevit jako poněkud zavádějící, protože k začátku roku 2013 bylo na amnestii propuštěno téměř 7,5 tis. vězňů. Na konci roku 2012, kdy věznice „praskaly ve švech“, bylo evidováno 23.608 vězňů, tedy nejvyšší počet od r. 2000.) Z celkového počtu však je třeba odečíst zhruba 2 tis. obviněných na vazbách, 850 žen, 100 mladistvých a 40 chovanců v detenčních ústavech. Odsouzených mužů je aktuálně necelých 14 tis. (viz přílohu č. 2).

V příloze č. 2 dále uvádím statistiku VS ČR přehledně ukazující, jaké je věkové složení vězňů v našich věznicích. Odsouzení se věkově pohybují převážně mezi 25 – 40 lety, přičemž období okolo 35. roku života bude zřejmě nejpočetnější skupinou (modus). Víme, že naprostá většina si odpykává trest za majetkovou trestnou činnost, především krádeže.

V České republice je 36 věznic, z toho 10 vazebních. Přesné umístění věznic ukazuje příloha č. 1. Věznice jsou u nás rozděleny (od roku 1999) do čtyř typů podle závažnosti trestné činnosti a typu pachatelů (plus věznice určené pro mladistvé). Typy věznic jsou:

- A. s dohledem,
- B. s dozorem,
- C. s ostrahou,
- D. se zvýšenou ostrahou.

(Zákon č. 40/2009 Sb. § 56 odst. 1).

Věznice se liší typem střežení vězňů a přísností stanoveného režimu a kázně. Rozdílná je i četnost některých práv. O zařazování do typu věznice rozhoduje výhradně soud, a to převážně podle závažnosti trestné činnosti, podle míry recidivy a dalších faktorů. Soud také může své rozhodnutí přehodnotit i v průběhu výkonu trestu odnětí svobody (Mařádek, 2000, s. 17).

V příloze č. 2 vidíme, že ve věznici typu A se nachází 3% odsouzených, v B 31%, v C 58% a v D 8%. Na první pohled je zřejmé, že odsouzení jsou ve věznicích rozloženi nerovnoměrně, ani se nedá mluvit o normálním rozdělení podle Gaussovy křivky. Drtivá většina odsouzených se nachází v druhé nejtěžší věznici – s ostrahou. Do tohoto typu věznice se dostává odsouzený při splnění některé z podmínek: Závažná trestná činnost (především násilná), opakované páchaní trestné činnosti při neúčinnosti předchozích mírnějších trestů (zákon č. 40/2009 Sb. § 56), popř. přeřazení z věznice se zvýšenou ostrahou na základě rozhodnutí soudu (tamtéž § 57). Odsouzení tohoto typu tvoří nejpočetnější skupinu vězňů.

Odsouzený nastupuje výkon trestu ve věznici, kterou soud ve výzvě k nástupu trestu určil. Z důležitých důvodů může odsouzeného k nástupu výkonu trestu přijmout i jiná věznice. Další umístování odsouzených do jednotlivých věznic provádí generální ředitelství VS ČR ve spolupráci s ředitelem věznice, ve které odsouzený nastoupil výkon trestu (Zákon č. 169/1999 Sb. § 9).

Odsouzený může být soudem přeřazen do jiného typu věznice na základě návrhu ředitele věznice, má-li za to, že přeřazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu (ovšem zpravidla po uplynutí určité doby, kterou udává zákon). K návrhu na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu se připojí vyhodnocení průběhu a účinnosti programu zacházení s odsouzeným a dalších důležitých skutečností (Zákon č. 169/1999 Sb. § 11).

O podmíněčné propuštění si může odsouzený požádat nejdříve po uplynutí dané doby, zpravidla po jedné polovině trestu u majetkové trestné činnosti a po 2/3 trestu u násilné trestné činnosti. Podle zákona musí být žádost projednána a v případě zamítnutí si je možné podat další žádost až po uplynutí půl roku. Pokud si odsouzený požádá o přeřazení do mírnějšího typu věznice nebo o podmíněné propuštění, věznice vypracuje hodnocení odsouzeného k soudu (Zákon č. 40/2009 Sb. § 88).

3.6 Věznice pod drobnohledem

V této kapitole se budu zabývat fungováním věznice, přičemž zejména přihlédnu ke specifickým **věznic s ostrahou**, v nichž se nachází drtivá většina odsouzených. Věznici představím z hlediska horizontální i vertikální struktury a popíši především zaměstnance, kteří mají zvláštní důležitost pro samotné odsouzené.

Vězeňský personál je tvořen jednak příslušníky Vězeňské služby a občanskými pracovníky (civilisty). „Lze je rozdělit do tří skupin:

- vedoucí pracovníci,
- vězeňský personál v přímém výkonu služby,
- administrativně-technický personál a personál služeb.“

(Mařádek, 2000, s. 63).

„Mikrokosmos vězeňské instituce nabývá podoby řádu prostřednictvím určité vnitřní strukturace. Tato strukturace se odehrává podél dvou os – vertikální a horizontální. Vertikálnost stratifikuje a zároveň homogenizuje vězeňskou populaci. Horizontální struktura bere naopak v úvahu všechna oddělení, která se podílí na chodu věznice s ohledem na její účel“ (Kovář, 2011, s. 18).

„Věznice je svět v malém. Proč? Jsou v ní přítomny všechny důležité složky současné civilizace“ (Bajcura, 1999, s. 54). V rámci věznice se nachází oddělení a samostatné referáty spravující jednotlivé oblasti fungování, např. oddělení logistiky, výroby, správní, finanční, informatiky, atd. Tato oddělení zde stručně představím se zvláštním důrazem na oddělení z penologického hlediska nejzásadnější, tedy oddělení výkonu trestu.

Oddělení **vězeňské stráže** tvoří příslušníci zajišťující tzv. vnější střežení věznice, tzn. průchod branou, hlídkování na strážních věžích a v ochranném pásmu, a (v některých věznicích) kontrolují i korespondenci, aby se dovnitř nedostaly nepovolené předměty. Dále provádí technické a generální prohlídky uvnitř ubytoven odsouzených (kontrola mříží, hledání nepovolených předmětů, atd.). Součástí strážných je i skupina psovodů a též eskortní služba, čili příslušníci, kteří hlídají vězně převážené do jiných věznic, k soudům nebo do civilních nemocnic (Zákon č. 555/1992 Sb.).

O zaměstnávání vězňů a shánění zakázek se stará Samostatný referát **zaměstnávání vězněných osob** (NGŘ č. 21/2010). (Blíže viz předchozí kapitolu o pracovních aktivitách odsouzených.)

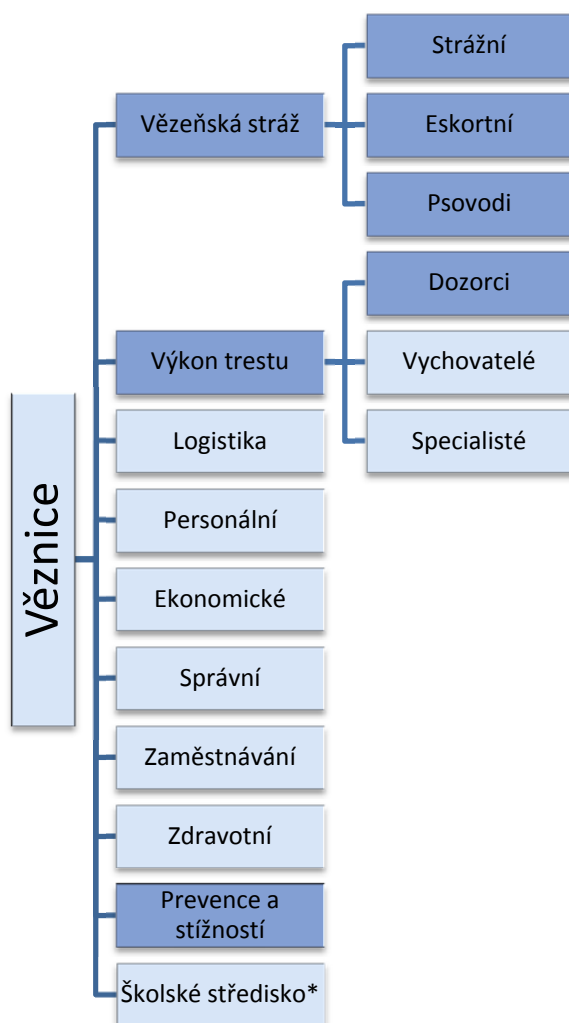
Oddělení **zdravotní** zajišťuje základní zdravotní péči o odsouzené včetně péče zubařské. V případě nestandardních úkonů je odsouzený převezen eskortou do vězeňského nebo civilního zařízení.

Oddělení **logistiky** zajišťuje materiální a technické zabezpečení věznice, podléhá jí stravování odsouzených i zaměstnanců, stará se o opravy a udržování zařízení věznice.

Oddělení **prevence a stížností** (OPaS) je v podstatě vnitřní policií věznice. Oddělení prevence a stížností věznice je v souladu se zákonem č. 555/1992 Sb. pověřeno k provádění úkonů policejního orgánu v řízení o trestných činech osob ve výkonu trestu odnětí svobody. (Od r. 2013 již nevyšetřují TČ zaměstnanců VS ČR, ale předávají své poznatky GIBS.) Konkrétně se jedná nejčastěji o prošetřování užívání a přechovávání drog, mobilních telefonů, navazování nepovolených styků a násilí mezi odsouzenými. Na základě bezpečnostního dotazníku, který vypracovává vedoucí OPaS, je možné přemístit nepohodlného vězně do jiné věznice. OPaS prošetřuje i stížnosti vězňů a navrhuje opatření (NGŘ č. 32/2013).

Z hlediska účelu věznic má zásadní význam oddělení **výkonu trestu** (OVT). To je zodpovědné za vlastní resocializační činnost – za převýchovu a nápravu vězňů. Tvoří je především dozorcí, vychovatelé a specialisté. Vychovatelé a specialisté jsou od roku 1994 pouze civilisté. Počty dozorců, vychovatelů i odborných zaměstnanců se odvíjí od počtu odsouzených. Vedoucí oddělení (VOVT) je (od roku 2003) příslušník v hodnosti majora, který má povětšinou tři zástupce. Podléhají mu jak příslušníci, tak civilisté.

Obrázek č. 1 : Diagram horizontální struktury věznice (vlastní)

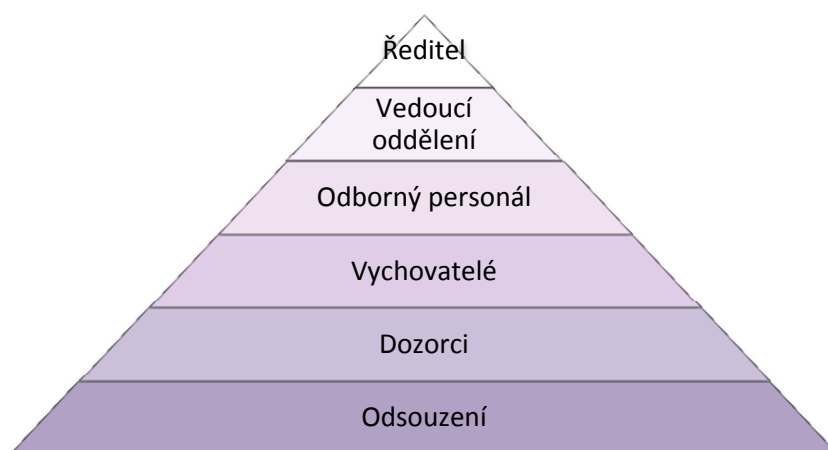

Vysvětlivky: Tmavě modře jsou označeni příslušníci ve služebním poměru, bledě modře civilní zaměstnanci. (Ředitel je ovšem v uniformě, stejně jako VOV, kterému podléhají jak uniformovaní příslušníci, tak vychovatelé a specialisté v civilním poměru.)

*Školské výcvikové středisko se může, ale nemusí, ve věznici nacházet.

Pohled **vertikální** je pohledem oficiálně právního vidění instituce, a vytváří (ve zjednodušené podobě) pyramidální uspořádání vězeňské populace. Výhodou tohoto pohledu je, že zahrnuje do vězeňské populace všechny osoby, které se v prostředí věznice vyskytují nebo jsou zainteresovány na jejím fungování.

Obrázek č. 2: Vertikální členění vězeňské populace (Klare - upraveno)

Původní Klareův model měl jen pět vrstev rozdělení (Klare, 1962; in Kovář, 2011, s. 18), já jsem však uznal za vhodné jej navíc doplnit o vrstvu vychovatelů, neboť ti jsou, z hlediska penologického, klíčovou složkou vězeňského systému. Tím, že jsou v civilním pracovním poměru, vyčleňují se z vrstvy dozorců, a zároveň nepatří ani mezi odborný personál (specialisty), od nichž je, krom platové třídy, vyděluje i nižší pravomoci. Vychovatelů je také více než specialistů.

Z hlediska řízení podniku je věznice podnikem se strmou strukturou, tzn., že zde funguje mnoho pater pro rozhodování. Řízení je velmi byrokratické, a ani ředitel není všemocný, nýbrž podléhá nařízením a kontrolám Generálního ředitelství.

Dozorci (na rozdíl od strážných) působí uvnitř střeženého prostoru věznice (dbají na vnitřní bezpečnost) a za standardních situací nejsou ozbrojeni.¹⁴ Dozorci patří, spolu s vychovateli, mezi první linii kontaktu s odsouzenými a jejich úkolem je působit přímo na vězně ve smyslu řídit a kontrolovat. Vězni se totiž nemohou pohybovat po věznici (s ostrahou) volně. Dozorci je tedy vyvádějí z ubytoven, doprovázejí na stravu, vycházky, sportovní aktivity, k lékaři, atd. Dozorci musí mít přesný přehled, kde se v danou chvíli odsouzený nachází, jaké jsou počty odsouzených na ubytovně, na vycházce, atd. K tomuto slouží složitý systém kontroly a počítání a také denní rozkaz, který podepisuje

¹⁴ „Dozorci je při výkonu služby vyzbrojeni slzotvorným prostředkem, ostatní výzbroj (např. služební obušek, předváděcí řetízky, pouta) a výstroj (kapesní obvaz, zápisník s tužkou) má uloženu ve služební brašně na určeném místě, pokud ředitel věznice nerozhodne jinak“ (NGŘ č. 21/2010 § 14 odst. 1).

ředitel věznice a na základě něhož jsou vězni předváděni na předem schválené akce. Dozorci zastávají též funkci „drábů“, tedy kontrolují ústrojovou kázeň odsouzených, jejich slušné vystupování navenek, zamezují kázeňským prohřeškům a při zjištění nedostatků napíší záznam o kázeňském přestupku („kázeňák“).¹⁵ Na pořádek a kázeň dohlíží i na ubytovnách odsouzených: Zdali vězni nespí v nepovolené době, nepředávají si nepovoleným způsobem předměty z ubytovny na ubytovnu („koňování“), nekřičí z oken, nepoužívají zakázaných předmětů (jako je mobilní telefon), nebo nevykonávají zakázané činnosti (tetování, posilování, apod.) (Zákon č. 361/2003 Sb.).

Dozorci mají k vězňům nejbližší a jsou s nimi v kontaktu mnohem více než ostatní zaměstnanci. Protože jsou v uniformě, jsou přímými reprezentanty moci, kterou nad vězni uplatňuje instituce. To se odráží v řeči odsouzených, kteří takřka výhradně užívají pro dozorce označení „policajt“, popř. „bengo“. (Při jednání s nimi je však oslovují „veliteli“.)

„Kongruentnost může být nejsnáze realizována prostřednictvím dozorců, neboť jsou s vězni v nejintenzivnějším kontaktu a zároveň uplatňují donucovací sílu, která může nejsnáze prosadit poslání dané organizace“ (Kovář, 2011, s. 18).

Jak poukazuje Cialdini, autorita nemůže být vynucována čirou donucovací mocí, ale je nutné, aby ji podřízení jedinci dobrovolně přijali. Jedním ze znaků autority, které uvádí, je oblečení (Cialdini, 2007, s. 241). Uniforma dozorců je skutečně výrazným nositelem autority a přispívá k udržování kázně. Mezi dozorci se pak autoritě těší spíše dozorci vyšší postavy, vynikající muskulaturou a dozorci zkušení, kteří mají mnoho odslouženo.

Kovář upozorňuje na nevyhnutelnou vzájemnou závislost dozorců a vězňů. Autorita dozorců ze strany vězňů může být totiž přijímána pouze tehdy, když vězni sdílejí s dozorci stejné sociální perspektivy: „Na rovině dozorce-odsouzený vzniká minimum konfliktů, a když, tak jsou tím podle Stantonova Wheelera (1961) viny rozdíly ve vzájemné

¹⁵ Ten je potom řešen odborným zaměstnancem s kázeňskou pravomocí (nejčastěji vychovatelem) kázeňským rozhodnutím (zpravidla kázeňským trestem, např. umístěním do UO). Odsouzený se proti tomuto rozhodnutí může odvolat k osobě s vyšší kázeňskou pravomocí. Kázeňskou pravomoc má ve věznici: ředitel věznice, vedoucí oddělení, speciální pedagog, vychovatel (NGŘ č. 36/2014).

percepci dozorců a odsouzených a nikoliv jejich *a priori* antagonistický vztah. Je tedy funkčně nezbytné (z hlediska vězeňské instituce a akceptace autority právního státu), aby odsouzení vytvořili s dozorci určitý typ aliance založený na neoficiálních vztazích“ (Kovář, 2011, s. 18).

Tuto skutečnost potvrzuje i jazyková blízkost obou skupin. Dozorci používají slangové výrazivo vězňů v mnohem vyšší míře, než je tomu v případě jiných zaměstnanců. Nikoli neobvyklým případem je i tykání dozorců odsouzeným (které pochopitelně není přípustné, přesto se však objevuje).¹⁶

To je v souladu se závěry práce Sejkorové, která prokázala, že dozorci obecně nemají problém s odsouzenými a interakce s nimi se jen málo podílí na celkové míře stresu, které jsou vystaveni během výkonu své služby. Postoje dozorců k odsouzeným jsou ambivalentní. Na jednu stranu je většina z nich přesvědčena, že to jsou nenapravitelní darebáci, které je třeba co nejpřísněji trestat a moc se s nimi „nemazat“, na druhou stranu si nemohou kvůli nastavené politice VS ČR dovolit příliš přísnou kontrolu a důslednost, a především musí s odsouzenými nějak vyjít. „Situace při kontaktu s odsouzenými nejsou obecně vnímány jako zátěžové. To však ještě nutně neznamená, že tato práce stresující není. Dozorci však mají dojem, že jsou vlastním vedením přehlíženi, a že se vychází vstříc spíše odsouzeným. Nemají důvěru v podporu vedení, když nastane problém“ (Sejkorová, 2013, s. 70).

K podobným skeptickým závěrům dospěl i Dirga: „Dozorci v současné době nahlízejí na instituci vězeňství jako na záchrannou brzdu, která chrání společnost ve smyslu toho, že na určitý čas izoluje odsouzené jedince na území věznice a tam střeží, aby neohrožovali bezpečnost společnosti. Dozorci necítí možnost přispět nějakým způsobem k nápravě vězňů a změně celé této situace. Z toho důvodu ani necítí osobní zodpovědnost za rehabilitaci vězňů a v podstatě se smiřují s rolí ‚vrátných‘, kteří stojí u východu a kontrolují příchozí a odchozí. Vnímají celou situaci tak, že na chodu

¹⁶ „Za nevhodné chování příslušníka ve stejnokroji při plnění služebních úkolů může být považováno: familiární jednání včetně tykání; konzumace potravin, nápojů, žvýkání; kouření; nošení rukou v kapsách; jednání v neúplném nebo neupraveném stejnokroji; používání nevhodné mimiky a gest; používání vulgárních výrazů; přezírání nebo ponižování osoby, se kterou jedná; aj.“ (NGŘ č. 74/2007 § 20 odst. 4).

institute stejně nic změnit nemohou a pouze plní své povinnosti a organizační cíle“ (Dirga, Hasmanová-Marhánková, 2014, s. 95).

V tomto se odráží již zmiňovaný fakt, že postavení dozorce je pokládáno za velmi nízké, nejen z pohledu veřejnosti, nýbrž i organizace, v níž pracují. „Služba ve výkonné složce vězeňské služby je nezáviděníhodná už tím, že se příslušníci této složky paradoxně ocitají mezi dvěma mlýnskými kameny, a to vězni na jedné straně, kteří sympatiemi k nim zrovna neoplývají, a společností na straně druhé, která má tuto složku stále spojenou s represí a omezenou inteligencí“ (Malá, 2003, s. 80).

Vychovatel je velmi blízkou osobou odsouzeného. Podílí se na výchovných, vzdělávacích a socializačních činnostech s odsouzenými, s cílem dosáhnout optimálního rozvoje osobnosti. Vychovatel má přehled o svých odsouzených v oddílu, především o násilnických typech, a svými poznatky se snaží předcházet mimořádným situacím ve věznici. Obsahem práce vychovatele je organizace všeho potřebného pro odsouzeného (vyřizuje korespondenci, podílí se na organizaci návštěv, zařazuje nové odsouzené do oddělení, apod.). Podporuje a kontroluje odsouzeného v plnění programů zacházení, vede jej ke změně jeho životního stylu, pomáhá mu překonávat jeho potíže a náročné situace. Vede zájmové nebo vzdělávací aktivity pro odsouzené. Vychovatel je metodicky veden speciálním pedagogem (NGŘ č. 21/2010).

Postavení vychovatelů v rámci věznice je nejednoznačné. Na jednu stranu mají některá privilegia, která je vyčleňují ve vertikální diferenciaci nad dozorce, na druhé straně se jim dostává despektu jak ze strany odsouzených, tak ze strany vedení věznice. Vychovatelé, jak bylo již řečeno, jsou od poloviny 90. let pouze civilní zaměstnanci a tabulkově jsou ohodnoceni v desáté platové třídě (zřídka v deváté). Nový zákon jim předepisuje minimálně vyšší odborné vzdělání. Finančně jsou tedy ohodnoceni níže než dozorci, kteří mají platy dle tarifů pro příslušníky ozbrojených složek. Vychovatelé mají privilegium používat kancelář (byť zpravidla sdílenou s jiným vychovatelem), počítač, a relativně svobodné rozvržení vlastní práce (musí zajistit nákupy, poštu, telefonování, aktivity odsouzených, atd., ale je na nich, jak si práci rozvrhnou, což u dozorců neplatí). Mají také značnou pravomoc, co se týče hodnocení odsouzených. Zatímco dozorci pouze napíší záznam o kázeňském přestupku („kázeňák“), vychovatel rozhodne, jakým způsobem bude tento přestupek řešen (NGŘ č. 36/2014). V odůvodněných případech může vyřešit prohřešek kázeňským pohovorem (tzn., že odsouzený nedostane kázeňský

trest), nebo naopak přestupek předat k vyřízení speciálnímu pedagogovi či dokonce VOV, kteří mají vyšší kázeňskou pravomoc. Vychovatel vyhodnocuje PZ, navrhuje změnu PSVD, tedy de facto rozhoduje, kdy se odsouzený dostane do I. PSVD („první ligy“), popřípadě jestli nespadne do III. PSVD (omezení některých práv a fakticky ztráta šance dostat se dříve domů). Skutečnost, že je to opět vychovatel, kdo vypracovává z větší části hodnocení odsouzeného k projednání podmíněného propuštění (podílí se na něm však i specialisté a VOV), z něho činí klíčovou osobu každého odsouzeného. Na druhou stranu se vychovatelé těší jen malému zájmu ze strany vedení, a vnitřně jsou vyděleni od specialistů (zejména speciálních pedagogů), kteří stojí v hierarchii nad nimi. Má se všeobecně za to, že vychovatele je třeba více kontrolovat, usměrňovat a motivovat, než je tomu u jiných zaměstnanců. Vychovatelé v rámci věznice jsou identifikovatelní i podle kódu oblečení, které používají (zpravidla džíny, triko, tenisky, mikina, sportovní bunda). Jakkoli nízký status vychovatelé ve věznici mají, přesto jsou ze strany vedení považováni za nenahraditelné. Nedostatek vychovatelů je vnímán jako vážný problém ohrožující plynulý chod věznice. Od vychovatelů se očekává především zajištění aktivit, pořádku a klidu v oddílu, dále dobrá znalost svěřených odsouzených, schopnost spolupracovat s dozorci i specialisty, přiměřená motivace pro práci, tj. zájem o odsouzené, neodkládání povinností, přehled o klimatu v oddílu, atd.

Ve výzkumu pracovního sebepojetí vychovatelů, které provedl Woitek v opavské věznici, se vychovatelé vyjadřovali o práci s odsouzenými vesměs pozitivně. „Práce s odsouzenými je uspokojuje a také vnímají zpětnou vazbu od odsouzených, která jim potvrzuje to, že svou práci dělají dobře“ (Woitek, 2009, s. 90). Určitou nespokojenost a rozladění vyjadřovali vychovatelé ohledně narůstající administrativy, a též ohledně funkce speciálního pedagoga, kterého považují za zbytečný mezičlánek mezi vychovatelem a vedoucím. Rovněž si stěžovali na ne příliš dokonalou spolupráci s dozorci (tamtéž).

Specialistou v rámci OVT je označován zaměstnanec v civilním poměru ve funkci sociální pracovník (10. platová třída), vychovatel-terapeut (11. platová třída), speciální pedagog a psycholog (oba 12. platová třída) (NGŘ č. 34/2012). Specialistů je výrazně méně než vychovatelů a těší se vyššímu statusu. Ve vztahu k odsouzeným je znát větší odstup, očekává se od nich také, že budou disponovat vyššími odbornými znalostmi, že tedy jejich odhad odsouzeného nebude založen pouze na prvním dojmu nebo

na sděleních samotného odsouzeného. Specialisté představují tedy druhou linii v kontaktu s odsouzenými.

Speciální pedagog je vysokoškolsky vzdělaný pracovník pedagogického směru, který je odpovědný za odborné sestavování programů zacházení a jejich vedení. Poskytuje individuální pedagogickou péči. Důležitou činností speciálního pedagoga je metodické řízení a podpora vychovatelů. Koordinuje tým, provádí speciálně pedagogickou diagnostiku, podílí se na komplexních zprávách a dokumentaci o odsouzeném. Vypracovává programy zacházení, jejich aktuální přehledy, vytváří podmínky pro jejich plnění, vede jeho vyhodnocování a navrhuje potřebné změny. Podílí se na výběru odsouzených pro pracovní zařazení a další vzdělávání (rekvalifikace, apod.). Náplní jeho práce je i motivování odsouzených, řešení problémů v oddílu, apod. V neposlední řadě vede zájmové, vzdělávací aktivity a speciálně výchovné aktivity. Je členem odborné komise (NGŘ č. 21/2010).

Sociální pracovník poskytuje odsouzeným na základě jejich komplexních zpráv sociálně právní poradenství. Spolupracuje s pracovníky probační a mediační služby, s kurátory, s městskými a obecními úřady, s neziskovými organizacemi (např. azylové domy), doprovází odsouzené k soudům, apod. Samostatná činnost sociálního pracovníka je zaměřena na odsouzeného, zejména na jeho odchod z věznice, zapojení do života na svobodě za pomoci všech sociálních služeb. Náplní práce sociálního pracovníka je zajišťování následné péče v post-penitenciárních zařízeních (léčebny, komunity, atd.). Také je členem odborné komise, vyjadřuje se k pracovnímu zařazení odsouzených, k jejich přemísťování, k plnění programů zacházení, spolurozhoduje o návštěvách odsouzených, atd. (Kilian, 2010, s. 9).

Vychovatel-terapeut zajišťuje a řídí skupinové i individuální terapie, a to zpravidla v rámci specializovaných oddělení. Jeho práci koordinuje psycholog. Terapeut také vede speciálně výchovné aktivity a programy na utváření vnějších vztahů. Podle jeho možností provází odsouzené zájmovými a vzdělávacími aktivitami. Je povinen vést nejméně tři speciálně výchovné aktivity. Celkově se podílí na koncepci zacházení s odsouzenými, zkoumá příčiny vzniku mimořádných událostí a snaží se jim předcházet svým pozorováním chování odsouzených. Terapeut se podílí na vypracovávání hodnocení a posudků na odsouzené pro další instituce, také je členem odborné komise (NGŘ č. 17/2011).

K základním činnostem **psychologa** ve věznici patří psychologická diagnostika, vystavování posudků a poskytování poradenství. Spolupracuje na vytváření komplexních zpráv, které slouží jako podklad pro sestavení programu zacházení, psycholog se podílí na hodnocení programů zacházení a na jejich změnách. Na požádání vězně nebo na doporučení dalších zaměstnanců také poskytuje individuální poradenství pro potřeby odsouzeného, popř. krizovou intervenci. V neposlední řadě se psycholog podílí na vyhodnocování mimořádných situací vzniklých ve vězení a hledá řešení, jak nežádoucí situace eliminovat a předcházet jim. Je členem odborné komise, která rozhoduje o umístění a přeřazení odsouzených na základě informací od odborných zaměstnanců, kteří jsou s odsouzeným v přímém kontaktu (NGŘ č. 17/2011).

Psycholog řeší převážně náročné a krizové stavy odsouzených, posoudí jejich závažnost a navrhuje opatření. Taktéž se podílí na aktivitách pro odsouzené, zejména má-li na starosti specializované oddělení¹⁷. Na základě doporučení psychologa může VOVTV nařídit různá opatření ohledně odsouzeného, např. zařazení do krizového oddělení¹⁸, zvýšenou kontrolu, zařazení do jiného oddílu, apod. V odůvodněných případech spolupracuje se zdravotním oddělením a navrhuje např. psychiatrickou léčbu.

Vedoucí oddělení výkonu trestu (VOVTV) je příslušník v hodnosti majora, který má pod sebou všechny dozorce, vychovatele a specialisty. Je to člověk se značnou odpovědností, který dennodenně musí řešit problémy spojené s chodem oddělení, co se týče odsouzených i zaměstnanců. Má též pravomoc odměňovat i trestat a odsouzení se k němu můžou odvolávat se svými požadavky, když neuspějí níže. Nad VOVTV už je jen ředitel se svými zástupci.

¹⁷ „Specializovaná oddělení se člení na následující typy: pro poruchy duševní a poruchy chování; pro poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním návykových látek; pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického; pro výkon ochranného léčení sexuologického; pro výkon ochranného léčení protialkoholního a patologického hráčství (zkráceno)“ (NGŘ č. 25/2012 § 3). O zařazení do speciálního oddělení a vyřazení z něho rozhoduje odborná komise. Garantem odborného zacházení je zpravidla psycholog určený vedoucím oddělení (tamtéž).

¹⁸ „Do krizového oddělení jsou umístěny vězněné osoby, u nichž se projevují symptomy krize a u nichž aktuální umístění mezi běžnou vězeňskou populací může být zdrojem psychického strádání. O umístění do krizového oddělení a o vyřazení rozhoduje vedoucí oddělení. Celková doby pobytu v krizovém oddělení je přísně individuální. Kritériem uskutečnění pobytu je odeznění akutní krize nebo zjištění kontraindikací k dalšímu pobytu v krizovém oddělení“ (NGŘ č. 25/2011 § 5).

Ředitel věznice je příslušník v hodnosti plukovníka, který má dva zástupce (jednoho příslušníka a jednoho civilistu). Má odpovědnost za chod celé věznice a je podřízen generálnímu řediteli VS ČR. V jeho pravomoci je např. přemísťování odsouzených do jiných věznic, hodnocení odsouzených k soudu (které ovšem vypracovávají vychovatelé a specialisté), a je také nejvyšší instancí, ke které se odsouzený může odvolat proti kázeňskému trestu. Ředitel též schvaluje vnitřní řád věznice, který je závazným dokumentem aplikujícím platné předpisy na podmínky konkrétní věznice. Je otázkou, do jaké míry se právě osobnost ředitele podílí na specifičnostech dané věznice, které jsou tak často reflektovány samotnými odsouzenými.

3.7 Specifika věznice s ostrahou

V dalším textu představím věznici s ostrahou (typ C), coby nejtypičtějšího reprezentanta věznic u nás, a to především z hlediska omezení a povinností, které jsou kladeny na odsouzené. Pokud čtenáře zajímají specifika jiných typů věznic, odkáži je na platná nařízení a bohatý seznam literatury na téma vězeňství.

- „V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance.
- Při plnění pracovních povinností se mohou výjimečně pohybovat ve věznici volně.
- Pracují zpravidla uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici.
- Mohou být zaměstnáni na nestřežených pracovištích.
- Dohled nad pracovní činností je nejméně 1x za 45 minut.
- Návštěvy jsou zpravidla pod dohledem zaměstnance.
- Výjimečně lze jednou za měsíc povolit opuštění věznice až na 24 hodin.“

(Vyhláška č. 345/1999 Sb. § 53).

„Věznice s ostrahou jsou vně ohrazeny pevnou ohradní zdí (panelovou nebo zděnou) nebo podle začlenění objektu do místní zástavby oplocením z drátěného pletiva o výšce 5 až 8 m, z vnitřní strany oplocením z drátěného pletiva o výšce 3,5 m“ (NGŘ č. 11/2006 § 14).

Věznicemi s ostrahou jsou:

- Věznice Bělušice,
- Věznice Horní Slavkov,
- Věznice Jiřice,
- Věznice Kuřim,
- Věznice Nové Sedlo,
- Věznice Oráčov,
- Věznice Pardubice,
- Věznice Plzeň,
- Věznice Rýnovice,
- Věznice Stráž pod Ralskem,
- Věznice Vinařice,
- Věznice Znojmo.

(NGŘ č. 71/2013 § 8).¹⁹

Odsouzení jsou zpravidla umístěni v ubytovnách ložnicového typu, nikoli v celách (jak je tomu ve zvýšené ostraze). Pro další práci popíši podmínky v konkrétní věznici typu C, v níž bude probíhat výzkum. Z několika důvodů je název věznice zakódován a budu ji nazývat *Věznice Čistá*²⁰.

Věznice Čistá se nachází v průmyslové zóně jednoho nejmenovaného města v Čechách. Je profilována jako věznice s ostrahou²¹ a svou kapacitou okolo 500 odsouzených patří mezi středně velké věznice. Jsou sem umístováni odsouzení muži se středně dlouhými tresty (dle odst. 2 § 56 zákona č. 40/2009 Sb.): recidivisté i prvověznění. Tato věznice byla vybudována, jako mnoho jiných, v sedmdesátých letech minulého století na základě poptávky po pracovní síle pro sousedící průmyslové podniky.

Vězni jsou rozmístěni ve třech ubytovnách, které se dále dělí na oddíly (viz přílohu č. 4). Z důvodu potřeby oddělit odlišné typy odsouzených je ve věznici zřízeno oddělení pro studující, bezdrogová zóna, nástupní oddělní, výstupní oddělení, oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování, oddělení se zesíleným stavebně

¹⁹ Pro zachování přehlednosti byly vynechány vazební věznice s oddělením ostrahy (např. Liberec), některé menší objekty, oddělení C ve věznicích typu D (např. Valdice) a ženská věznice (Světlá nad Sázavou). Pro úplný přehled viz příslušné NGŘ.

²⁰ Důvody jsou rozebrány v kapitole o etice výzkumu.

²¹ A malou částí (asi 70 odsouzených) v dozoru. (Věznice v ČR jsou typické tím, že jsou většinou smíšené ze dvou nebo dokonce třech typů.)

technickým zabezpečením a oddělení pro léčbu drogových závislostí. Lůžková část ošetrovny poskytuje odsouzeným základní zdravotní péči.

Zaměstnanost se pohybuje kolem 60-70%, což je celorepublikový průměr. Ve Školském vzdělávacím středisku získá ročně výuční list v oboru obráběč kovů zhruba 40 odsouzených. V tabulce v příloze č. 3 se lze pro bližší představu podívat na konkrétní počty zaměstnaných (včetně školáků a odsouzených v terapeutických programech) ke konkrétnímu dni.

Personálně je chod věznice zajištěn obdobně, jako tomu je v jiných věznicích. Pro lepší představu uvádím personální obsazení OVT ve Věznici Čistá, které se samozřejmě může v jiných věznicích poněkud lišit:

- Ve služebním poměru: 60 dozorců (z toho pět inspektorů dozorčí služby), jeden vedoucí oddělení (VOVT) a tři zástupci vedoucího.
- V zaměstnaneckém poměru: 22 vychovatelů, pět speciálních pedagogů, tři sociální pracovníce, dva vychovatelé-terapeuti, dva psychologové.

(Interní informace platné k červenci 2014).

Věznice Čistá se svou velikostí i skladbou odsouzených výrazně neliší od jiných věznic tohoto typu. Podrobnější statistické charakteristiky odsouzených ve Věznici Čistá byly zjišťovány dotazníkovou metodou v červenci 2013,²² a přehledně je ukazuje tabulka v příloze č. 3. Ačkoli lze mezi odsouzenými vysledovat značnou variabilitu, přece jenom je možné, na základě shromážděných údajů, alespoň zhruba charakterizovat typického odsouzeného Věznice Čistá:

- Je mu okolo 33 let;
- je podruhé až počtvrté ve VTOS;
- nyní si odpykává zhruba 4letý trest;
- je etnický²³ Čech²⁴;

²² Z celkové sumy 480 odsouzených se mi navrátilo 300 vyplněných dotazníků, což představuje 2/3 odsouzených. Tyto údaje lze tedy považovat za validní.

²³ Čechů romského etnika bylo vlastní metodikou identifikováno 110 ze 480 (cca 24%). Tento počet se zdá být stabilní v čase a jejich rozložení v rámci věznice je nerovnoměrné (údaje platné k červenci 2013).

²⁴ Cizinců bylo evidováno pouhých 10, přičemž osm z nich byli Slováci a dva Vietnamci (údaje platné k červenci 2013).

- poprvé se dostal do vězení ve 21 letech;
- má odsezeno v sumě zhruba pět let.

(Blíže viz přílohu č. 3.)

3.8 Vězeňská subkultura

„Vězeňská subkultura²⁵ je označení pro těžko postižitelný život vězňů, pro jejich vazby a vztahy v penitenciálním prostředí. Vliv vězeňské subkultury je silný. Za základní psychologické mechanismy života kriminální subkultury se považují především sociální učení, význam mají i rituály, které chápeme jako zvyky, způsoby, obyčeje průběhu určitých událostí ve vězení. Ve vězeňské subkultuře se používá i vlastní slangový jazyk. Vliv subkultury se projevuje jednak prizonizací, druhak anomálním chováním. Seriózních informací o skutečných mechanismech skrytého života vězňů je velmi málo. Negativní působení vězeňské subkultury se obecně vymezuje ve dvou aspektech:

- desocializačně – proti směru socializace,
- kriminogenně – podílem na vzniku dalšího kriminálního chování.“

(Mařádek, 2000, s. 62).

Při studiu vězeňské subkultury má zásadní význam termín **prizonizace**, který označuje „proces i výsledek postupné osobnostní adaptace na podmínky uvěznění. Jinými slovy, že se člověku vězení stalo domovem“ (Černíková, 2002, s. 65). Tento pojem poprvé použil americký sociolog Donald Clemmer jako specifický proces přeměny občana ve vězně, na němž se podílí i přechodové rituály. „Prizonizace znamená určitý způsob rychlé asimilace, charakterizované přebíráním zvyků, móresů, pravidel a ostatních elementů vězeňské kultury“ (Clemmer, 1958, s. 229).

²⁵ V této práci беру v úvahu pouze mužskou populaci vězňů, v ženských věznicích fungují vztahy podle zcela jiného principu: „Způsoby popisu a výkladu vězeňských subkultur, tak jak se s nimi setkáváme od 50. let 20. století, zůstaly během dalšího půlstoletí pozoruhodně konzistentní. Vykazovaly tendenci nacházet intimní svazky v rámci malých skupin (pseudorodiny a homosexuální partnerské vztahy) ve vězeních pro ženy, a obecné vězeňské subkultury řídící se kodexem vězně ve věznicích pro muže“ (Nedbálková, 2006, s. 50).

„Termín prizonizace je užíván pro souhrnné označení všech negativních jevů, které působí na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Je to vlastně proces postupného přizpůsobování se způsobu života ve věznici, společenství odsouzených a vězeňské subkultuře. Jedná se o specifickou adaptaci na uvěznění spojenou mj. se ztrátou zájmů, schopností, pracovních návyků. Vede k úpadku a deprivaci osobnosti ve smyslu proměny na zkušeného kriminálního“ (Žukov, 2009).

O prizonizaci se většinou mluví v negativním tónu, neboť se má za to, že výrazně ztěžuje možnost reintegrace jedince do normální společnosti. Má dvě složky:

- institucionalizace,
- ideologizace.

„**Institucionalizace** je výsledek adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení (časový rozvrh dne, způsob nařízeného vystupování a chování vůči personálu, důraz na pořádek a vnější kázeň apod.) Výsledkem bývá ztráta aktivity, život ze dne na den“ (Sochůrek, 2009, s. 84).

V zásadě jde o přirozený a logický proces, kterému ve větší či menší míře podlehnu všichni vězni. Možnosti chování ve vězení jsou velmi výrazně omezeny. Vězeň se např. nemůže pohybovat sám, jeho pohyb řídí dozorci. Též je nucen alespoň navenek dodržovat určité chování, které jde většinou proti jeho přirozenosti a naopak je mu zakazováno chování, kterého by se dopouštěl rád. Mladí a prvověznění s tím mají občas problémy, ovšem postupně se naučí, že vzpírat se systému se příliš nevyplácí. Ten, kdo jde proti pravidlům, je sankciován nejenom personálem věznice, ale i samotnými vězni, protože takový „problémový“ člověk poutá pozornost personálu na celý kolektiv, což není žádoucí. Postupně se tedy vězeň naučí, jak se správně chovat. Navenek vůči zaměstnancům projevuje povrchní pseudoslušnost, prezentuje se jako „bezproblémový“. Představa, že se takový člověk vzdá svých způsobů myšlení (a chování), které měl před výkonem trestu, je však přinejmenším naivní.

„Odsouzený se přizpůsobuje vysoce organizovanému vězeňskému životu, což s sebou nese mj. ztrátu vlastní aktivity, iniciativy a odpovědnosti za sebe sama. Pobyt v nápravném zařízení jej díky tomu vzdaluje od běžných návyků a dovedností, potřebných pro život na svobodě“ (Tomášek, 2010, s. 177).

„V extrémním případě je institucionalizace tak silně působící, že vězeň pojímá vězení jako vlastní životní způsob a v jiném prostředí nedokáže bez problémů žít. Takový

vězeň je pro příslušníka VS ‚dobrým‘, neproblémovým vězněm a tato skutečnost mu znemožňuje úspěch socializace“ (Mařádek, 2000, s. 39).

„Pokud se budeme bavit o nějakém sociálně neškodném průměru, těmhle lidem nejvíc škodí, že když měli před nástupem trestu alespoň část odpovědnosti, ve věznici jim ji vezmou úplně. Někdo je nakrmí, ošatí, ráno probudí...“ (Týc, R., rozhovor pro MF Dnes, 2012).

„Ideologizace je proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter“ (Sochůrek, 2009, s. 85). Jedná se o jakousi nadstavbu k institucionalizaci, zdaleka ne každý vězeň zajde tak daleko, že se s normami vězeňské subkultury plně identifikuje. Ideologizovaný vězeň je hrdý na svou trestnou činnost (mnohdy ještě zveličenou), na věznice, v nichž doposud seděl, na známosti s proslulými kriminálníky, apod. Jde tedy o ztotožnění se s životem delikventa, který (stejně jako téměř všichni vězni) je ve vězení nerad, ale „umí v tom chodit“ a bere to jako nevyhnutelnou součást života. Již ve vězení většinou plánuje další trestnou činnost.

„Důležité skupiny ve vězení ovládají téměř výhradně kriminální živly, a ideologizace vyúsťuje ve vlastní, skrytý, ilegální život, v život vězeňské subkultury. Tento život je vždy v desocializačním směru, a vede k rozvoji deformované osobnosti plně disponované k páčání další trestné činnosti“ (Mařádek, 2000, s. 39).

„Během výkonu trestu je odsouzený vystaven intenzivnímu působení spoluvězňů, kteří v mnoha případech představují silně nežádoucí sociální vzory. Bez alespoň částečné adaptace na jejich hodnoty, normy a pravidla chování je úspěšné zvládnutí pobytu ve vězení prakticky nemožné“ (Tomášek, 2010, s. 177).

„Ideologizace spočívá ve vnitřním přijetí subkulturních norem a pravidel, hodnot a postojů a také v systému racionalizací jako obranných mechanismů. Věznění jedinci vytvářejí sociální skupinu, která má specifickou strukturu a hierarchii rolí s pevně vymezenými pravidly, právy a povinnostmi. Její základní charakteristikou je tendence k exteriorizaci zla. Skupina společně nachází nepřítel mimo sebe sama a své nepřátele racionalizuje do nepříznivých společenských poměrů, do špatných zákonů, do nespravedlivých soudců, do nepřátelského vězeňského personálu... Dále lze očekávat vnitřní solidaritu a účelovost jednání“ (Žukov, 2009).

Aby mohlo dojít k plnému rozvoji ideologizace, je nutné splnit dvě podmínky: Musí dojít k zeslábnutí sociálních vazeb se světem venku (především vlivem dlouhého trestu či opakovaných trestů). Dále je nutné získat odsouzeného pro skrytý ilegální život uvnitř. A to umožňuje především zapojení do ilegálních obchodů uvnitř věznice i mezi vězni a venkem. Prizonizace však představuje určitou škálu, zdaleka ne všichni vězni (včetně dlouhodobě uvězněných) dosáhnou plného stupně.

Clemmer rozlišuje v rámci vězeňské populace dvě kultury: obecnou (*general culture*) reprezentovanou autoritami věznice a vězeňskou (*prison culture*), kterou si vytváří sami vězni. Ne všichni vězni však přejímají hodnoty vězeňské kultury cele. „Někteří žijí ve stínu obou kultur, a jejich chování se tak může zdát zmatené nebo nelogické pro ostatní vězně, kteří pevně lnou k pravidlům jedné nebo druhé kultury. ‚You can’t be both ways,‘ opakují vězni zdůrazňující nutnost konformity jako důležité síly k rozvinutí pozitivních nebo negativních vztahů“ (Clemmer, 1958, s. 110).

„O kolektivech vězňů nelze uvažovat jako o kolektivech v běžné populaci. Zvýšeným výskytem osob s různými psychickými problémy vznikají ve věznicích specifické sociální skupiny, které mají řadu zvláštností. Ty pak vytvářejí desocializační tlak na ostatní. Svoji roli hraje nutnost neustálého balancování mezi vězeňskými normami a normami nastavenými právními předpisy, které reprezentuje personál. Přidružují se problémy života v uzavřeném prostoru v izosexuální skupině. Proto lze jen obtížně určit vztah mezi prizonizací a recidivou“ (Sochůrek, 2009, s. 86).

Začleňování se do vězeňského života se neděje naráz, ale probíhá v několika fázích. Podle Wheelera (1961) má pro vězně psychologicky jiný význam část trestu již odpykaná než část trestu, kterou má ještě odpykat. Proces prizonizace probíhá určitými etapami. S blížícím se propuštěním z výkonu trestu vyvstávají před vězněm problémy spojené se životem na svobodě, antisociální postoje vězně ztrácejí na váze. Wheeler v této souvislosti hovoří o U-křivce, která popisuje adaptivní proces přizpůsobování se vězeňské subkultuře, který začíná velmi záhy po vstupu do věznice. V počátcích uvěznění (zhruba do půl roku) si ještě vězni uchovávají konvenční hodnoty, ovšem tyto hodnoty jsou postupem času opouštěny ve prospěch kriminálních hodnot a postojů jejich spoluvězňů, stejně tak narůstá jejich participace na nepovolených aktivitách. Nejnižší míra konformity s personálem uprostřed výkonu trestu je vysvětlována nejvyšší mírou zainteresovanosti ve *vězeňské subkultuře*. Naopak,

s blížícím se koncem trestu (posledních šest měsíců) lze očekávat opět nárůst prosociálních postojů k personálu věznice (Wheeler, 1961).

Sochůrek používá v této souvislosti termín **druhý život odsouzených**: „Jde o souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí a uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných quasiformálních skupin“ (Sochůrek, 2009, s. 86). Druhý život začíná po odchodu vychovatelů a pokračuje až dlouho do noci, zatímco přes den vězni hrají formální slušnou roli. Víceméně jde o způsob chování v omezeném a podnětově chudém prostředí, který umožňuje zachovat si svou identitu a uniknout všudypřítomné nudě. Druhý život nelze oddělit od procesu prizonizace.

Sociální hierarchie odsouzených je velmi obtížně poznatelný fenomén, přesto se zdá, že soubor odsouzených se vnitřně stratifikuje, a to jak horizontálně, tak vertikálně. Donald Clemmer rozlišuje tři třídy vězňů: elitu, střední třídu a spodinu.

Nejvyšší třída („élite“) je rezervována od nejnižší, ale nikoli od střední třídy („middle class“). Nejnižší třída („hoosiers“²⁶) nemá žádné třídní vědomí (neexistuje mezi nimi proletářství), nýbrž jsou takto definováni příslušníky střední a vyšší třídy, kteří se od nich distancují. Především členové střední třídy se ostře vymezují vůči spodině a touží dostat se mezi elitu. Clemmer zdůrazňuje, že prostupnost mezi třídami je možná, neboť se nejedná o uzavřený kastovní systém. I člen elity může spadnout na úplné společenské dno, když dejme tomu konfiduje s dozorci. „Stejně tak je dost dobře možné, že člen střední třídy se dostane nahoru díky chování, které nese pečeť uznání většinou vězňů, jako je napadení příslušníka, odmítnutí podání informací autoritám, obzvláště když za to následuje trest“ (Clemmer, 1958, s. 108).²⁷

²⁶ „Hoosier“ je hanlivé označení pro obyvatele Oklahomy, v přeneseném významu zřejmě označuje zaostalého nemajetného člověka.

²⁷ Dnešní věznice v ČR se samozřejmě od těch amerických z 50. let výrazně liší především humánnějšími podmínkami a nižší represí. Vězni v důsledku toho nejspíš chovají smířlivější postoje vůči zaměstnancům, než v té době. Tak např. napadení příslušníka je v našich podmínkách událost velmi vzácná a nezdá se, že by to danému vězni nějak přidalo na prestiži, ba právě naopak. Zrovna tak míra předávání informací zaměstnancům věznice je zřejmě mnohem vyšší, než tomu bývalo tehdy.

Sochůrek mluví o tzv. *králích*, tedy věznicích, kteří požívají velké úcty u ostatních a řídí život ostatních vězňů. Těchto králů bývá ve věznici pouze několik. Tito jedinci řídí především obchody s ceněnými komoditami, jako jsou drogy, léky, apod. (Sochůrek, 2009, s. 86). Podle mého názoru už to podle tohoto modelu dávno ve věznicích nefunguje (mj. díky vysoké migraci vězňů a generační obměně) a spíše vše určuje složitá politika sociálně zdatných jedinců.

Donald Clemmer studoval (coby ředitel věznice) vřadcovství mezi vězni, a došel k závěru, že vůdci plní důležitou sociální úlohu v rozptylování pozornosti vězňů vytvářením dramatu. „Primární skupina je divadlem a vůdce řídí představení. Mechanismem je utěci z umrtvující monotonie odosobněné existence, z níž se vězeňský život sestává“ (Clemmer, 1938). Autor dále uvádí, že vůdce nemusí být nutně fyzicky urostlý nebo disponovat zdroji (ačkoli je to velká výhoda), ale „je schopen poskytnout a vést zábavu, a tím nabídnout protilek na sociální stres a napětí, které jsou všudypřítomnou součástí vězeňského života. Vůdce vytváří nová témata ke konverzaci, rozněcuje nenávisti a oživuje naději...“ (tamtéž).

Které vlastnosti jsou důležité pro vězně, chce-li v hierarchii ostatních obstát? Sochůrek uvádí, že „pozitivně jsou hodnoceny tyto aspekty:

- závažnost TČ (pachatelé mediálně sledovaných případů);
- vězeňská historie (ideálně pokud vykonával trest v pověstném vězení, např. ve Valdicích);
- doba strávená ve vězení v celku, i v konkrétní věznici;
- účast na organizovaném zločinu;
- schopnost opatřit zakázané a nedovolené komodity, výše konta;
- schopnost nebo možnost ovlivnit rozhodování zaměstnanců VS ČR;
- vnější znaky: svalnatá postava, síla, ovládání bojových sportů, schopnost zjednat si respekt násilím, tetování;
- prestiž pracovního zařazení (údržbář, kuchař, „brigádýr“, zaměstnání na nestřeženém pracovišti mimo věznici).“

(Sochůrek, 2009, s. 87).

„Naopak negativně jsou hodnoceny tyto aspekty:

- sexuálně motivovaná TČ („prcačkář“);
- podezření ze spolupráce se zaměstnanci VS, zejména OPaS („konfident“);
- mentálně nedostačivý („dylina“, „pako“);

- se sníženou tělesnou hmotností („papírák“);
- psychicky oslabený nebo odchylný („šel do lesa“, „ztratil se v lese“);
- se sníženou adaptační kapacitou (nekomunikativní nebo naopak příliš obtěžující);
- mající potíže s hygienou;
- s nápadnými neurotickými projevy (tiky, rituály);
- s nápadnými kožními defekty;
- mající přenosné infekční choroby.“

(Sochůrek, 2009, s. 87).

Dále uvádí i homosexuální orientaci a závislost na drogách, ale sám říká, že to není jednoznačné, naopak se mohou tito jedinci těšit i velkému zájmu ostatních. Co se drog týče, vzhledem k jejich rozšíření mezi kriminální populací je dnes spíše problém najít ve věznici někoho, kdo drogy nebral, proto se nezdá pravděpodobné, že by to vězňům nějak zvlášť ubíralo na prestiži.

3.9 Skrytý život vězňů

O konkrétních činnostech, které přímo souvisí s participací na vězeňské subkultuře, máme pouze útržkovité zprostředkované informace. Jde o činnosti, které slouží ke strukturování jednotvárnosti vězeňské nudy, ale mají i důležitou funkci socioekonomickou, tedy potvrzování si své příslušnosti k subkultuře, svého statusu v rámci společenství a k zajištění subjektivně důležitých komodit.

Jednou ze základních charakteristik vězeňského prostředí je neustálý nedostatek zdrojů. Je jen logické, že za těchto podmínek nedostatku mezi sebou vězni neustále obchodují, ač je to výslovně zakázané (Zákon č. 169/1999 Sb. § 28 odst. 3 písm. g). Nejdůležitějším artiklem ve vězení je jednoznačně **tabák**. Na dalších příčkách se pak umísťuje káva, jídlo, dopisní známky, apod. Pro nemalou část vězňů jsou též přitažlivé drogy, popř. mobilní telefony a sim karty (více o tom později).

Sochůrek popisuje tzv. *kolchozy*, jakousi formu komunismu mezi zpravidla dvěma odsouzenými, kteří si navzájem poskytují nedostatkové zboží (dovolené i nedovolené). Kolchozy vznikají jako následek deprivace z absence zboží, které je v běžném životě považováno za samozřejmé. Krom zmiňovaného tabáku a kávy jsou to sušenky

a čokolády (neboť jak známo, i cukr působí blahodárně na psychiku), masové paštiky, trvanlivé salámy (kvůli proteinům nezbytným pro růst svalové hmoty), apod. Přestože vězni dostávají třikrát denně jídlo a energetická dávka je dostačující, těší se značné oblibě nákupy v kantýně (částka, za kterou mohou týdně nakoupit, je omezena vnitřním řádem). Nákupy v kantýně se stávají prestižní záležitostí, protože ne každý vězeň má prostředky k nákupu. Zboží z kantýny může být dobře směnitelné za různé služby nebo zajištění ochrany od vlivných jedinců (Sochůrek, 2009, s. 86).

Kubáč uvádí jako jeden z nejzásadnějších artiklů vězeňského života **jídlo**. „Ve vězeňské subkultuře je žádoucí, aby se výkon trestu nijak neprojevil na tělesné schránce (stárnutí, hubnutí – jsou znaky slabosti). Proto je pro odsouzené velkou motivací na sobě neustále fyzicky pracovat a tím si vylepšovat své fyzické proporce“ (Kubáč, 2012, s. 28).

Ve vězení občas získávají na ceně i věci relativně obyčejné. Tak např. olej na smažení není povolen a v kantýně se nedá koupit. A přesto mnozí vězni vynaloží nemalé úsilí, aby získali olej na osmažení vajíček. Následná cena toho oleje je minimálně pětikrát vyšší než venku v obchodě, a k tomu je nutné ještě připočíst námahu a riziko z přistižení, ovšem některým vězňům to stojí za to.²⁸ Stejně tak mohou být zajímavým artiklem obyčejné buchty s tvarohem, upečené ve Výstupním oddělení v rámci aktivity Vaření, které jsou následně „vystřeleny“ na jiný oddíl (výměnou dejme tomu za tabák).

„Muklové dělají za minimální peníze, ale kantýna, malé okýnko, je paradoxně předražená až o 300%! Chybí konkurenční prostředí. Z platu zůstane vězni po srážkách tak šest stovek, z toho si koupí tabák, papírky, občas sušenku a tím to hasne. Proto tam kvete nekalý byznys, proto se šmelí, pašuje“ (Týc, R., rozhovor pro MF Dnes, 2012).

Kapitolou sama pro sebe je obchodování se zbožím vyloženě zakázaným, což jsou především **drogy** a **mobilní telefony**. Je všeobecně známo, že vězni dokáží drogy a mobily do věznice dostat, a to přes všemožná bezpečnostní opatření. Drogy jsou lákavé především proto, že umožňují uniknout z všudypřítomné nudy a starostí. Existuje též široká skupina odsouzených - narkomanů, kteří již před výkonem trestu

²⁸ Na vlastní oči jsem viděl, jak vězeň ve varné konvici (!) na oleji smažil vajíčka se slaninou a velkoryse je sypal pepřem, přičemž ani jednu z těchto surovin nelze zakoupit v kantýně nebo poslat balíčkem.

byli na drogách plně závislí, a pro jejich získání jsou ochotni udělat téměř cokoli. Obchod s drogami ve věznici však nesleduje pouze cíle ekonomické (jejich cena je zhruba třikrát vyšší než venku), ale jsou i důležitým prostředkem sociální kontroly. Mnohdy jsou nabídnuty především nově příchozím vězňům „zadarmo“, a tím je vynucena jejich solidarita.

Kromě drog věžňové rádi zneužívají i **léky**, nejoblíbenější jsou pochopitelně benzodiazepinová anxiolytika (např. Rivotril), či analgetika (např. Tramal), popř. jiné léky s tlumícím účinkem. Vězni, kteří mají od lékaře předepsané léky, s nimi často obchodují.

Výroba alkoholu („kvásky“ nebo „kvaku“) pomocí nakládání ovoce už je poněkud ustupující záležitostí, ovšem stále se tu a tam objevuje. Nevýhoda tohoto procesu spočívá v nutnosti mít po dobu zhruba čtrnácti dnů někde schovanou nádobu s kváskou (která vydává specifickou vůni). Drogy, které se naopak dají schovat prakticky kdekoli, jsou v tomto ohledu výrazně praktičtější.

Hraní hazardních her je oblíbenou „kratochvílí“, které spousta vězňů neodolá. Částečně to vyplývá z jejich osobnostních charakteristik, částečně je to opět potřeba úniku z nudy a vykonávání něčeho zakázaného. Hazardní hry se jen těžko postihují a trestají, protože navenek nejsou tak viditelné. Protože k nim však dochází především v nočních hodinách, lze je omezovat nepřímo opatřeními běžného režimu, především důslednou kontrolou dozorců, zda odsouzení přes den nespí a nejsou vzhůru po večerce. Někteří jedinci se mohou do hazardu zaplést stejně snadno jako do drog a prohrát značné částky, které jsou poté bezohledně vymáhány. Mnoho případů násilí mezi vězni má původ právě v nesplacených pohledávkách.

Do druhého života lze zařadit i relativně neškodnou zábavu promenádování se v civilním sportovním **oblečení** po oddílu, (Odsouzení ve věznici s ostrahou mají povoleno nosit civilní sportovní oblečení pouze na sportovní vycházku, rovněž je zakázáno kombinovat vězeňské a civilní oblečení.) To se děje obvykle v odpoledních hodinách, kdy většina civilních zaměstnanců již není přítomna. Značky jako Nike nebo Adidas se těší v této komunitě stále vysoké oblibě. I vlastnictví hodinek znamená ve vězení velmi mnoho. (Je to jedna z mála osobních věcí, které může mít vězeň neustále u sebe.)

Jednou z nejoblíbenějších aktivit vězňů je **posilování**. Účast na aktivitě Kondiční cvičení bývá ve věznicích omezená a mnozí vězni se tam dostanou málo nebo vůbec. Protože však obecně přijímaným ideálem je svalnatá postava, není divu, že se (nepovoleně) posiluje na ložnicích a na umývárkách. Zákon cvičení výslovně nezakazuje, zakázáno je pouze „vyrábět a přechovávat předměty, které by mohly být použity k ohrožení bezpečnosti osob a majetku nebo k útěku“ (Zákon č. 169/1999 Sb. § 28 odst. 3 písm. c). Z toho vyplývá, že mohou použít ke cvičení vlastní tělo, ale pokud si vyrobí např. činku z násad od košťat a barelů naplněných vodou, je to už bráno jako přestupek. Jak takové posilování vypadá v praxi, velmi věrně zachytil výtvarník Roman Týc, když pobýval měsíc v pankrácké věznici (viz přílohu č. 5).

Jak postihl správně Kubáč, posilování úzce souvisí s nutností většího příjmu stravy, přičemž porce jídla v jídelně jsou pro nárůst svalové hmoty nedostatečné. „S přibývajícím fyzickou zátěží v posilovnách je taktéž nutné zvyšovat přísun živin. V tomto ohledu je tedy cena jídla mezi odsouzenými velmi považována. Zvýšený přísun stravy je tedy pro některé odsouzené nutností, zatímco pro druhé se stává výhodným obchodním artiklem. V obou uvedených případech hraje významnou roli“ (Kubáč, 2012, s. 29).

Zdá se, že posilování hraje mezi vězni důležitou socializační úlohu. Umožňuje získat vytvarovanou postavu a tím získat respekt mezi ostatními. Též umožňuje strukturovat čas a zařadit se do některé z neformálních skupinek.

Tetování vězňů představuje jeden z charakteristických projevů vězeňské subkultury a nelze jej opominout. Všeobecně rozšířený stereotyp o potetovaných kriminálnících má své pravdivé jádro, tetování recidivistů totiž téměř výhradně pochází z vězení. (Představa, že by propuštěný vězeň, zpravidla bez prostředků, venku navštívil profesionální tetovací salón, je spíše úsměvná.²⁹) Přestože se jedná o fenomén s vězeňským životem úzce spjatý, máme o této oblasti jen velmi málo seriózních informací. Zajímavou sondou do světa tetování odsouzených je bakalářská práce Martina Brixy, který provedl řízené rozhovory s propuštěnými odsouzenými.

²⁹ To se však samozřejmě také děje. Motivací je však ve většině případů snaha překrýt neumělé tetování z kriminálu, za něž se stydí!

„Důvodem k tetování v base je jednak estetická stránka, nuda a fakt, že odsouzení uznávají příslušnou skupinu, do níž by se začlenili a s níž se identifikují. Někteří odsouzení uvádějí také památku na důležitou životní událost, jiní se tetují ze vzdoru. Často se odsouzený rozhodně k tetováží při uložení dlouhého výkonu trestu, nebo když se mu rozpadne rodina“ (Brixa, 2012, s. 28).

Autor se domnívá, že vězni pod vlivem vězeňské subkultury postupně přejímají její hodnotový systém. To ovšem neznamená, že by se identifikovali s jednou konkrétní skupinou, nýbrž spíše se způsobem života a příslušností k subkultuře jako celku. Motivy tetování jsou totiž přísně individuální: Tetovaný si přinese vlastní motiv zpravidla obkreslený z nějakého časopisu, a tatér mu jej vytetuje. Tento akt v sobě nenesení znaky iniciačního rituálu jako příslušnosti k nějakému gangu, daleko spíše jej lze označit za projev nudy a snahy se nějak individuálně vyčlenit z vězeňské masy (byť v důsledku se naopak včleňuje, neboť neumělé tetování je ve vězení běžné).

„Když jsem byl na samotce a sebrali mi všechny osobní věci, bylo tetování to jediné, co mi zůstalo. I proto mají někteří vězni na těle vytetované manželky nebo milenky. Můžou vám vzít hrneček, fotku, ale tetování ne“ (Týc, R., rozhovor pro MF dnes, 2012).

Výše uvedené napovídá, že tetování je zřejmě považováno za intimní záležitost a motivy jsou osobní, nikoli skupinové (jako v případě tetování mafie nebo pouličních gangů). Z vlastního pozorování mohu potvrdit, že vězni si tetování opatřují, a že se nejedná o finančně nedostupnou záležitost (většinou za několik tabáků). Tetování se provádí v době, kdy je klid, nejčastěji na halách pracovišť o odpoledních nebo nočních směnách, kde se navíc dobře dá uschovat tetovací náčiní. V současnosti už není problém sehnat profesionální tetovací barvy, a vězni nejsou tedy odkázáni jen na laciné náhražky. Odsouzení se málokdy pochlubí svým tetováním získaným během současného VTOS (riskují trest), proto nemohu říci s jistotou, které motivy převažují. Krom běžných pestrých barevných motivů jsem se setkal i s nápisy vyjadřujícími nějaký postoj odsouzeného. Je ovšem úsměvné, když si odsouzený nechá vytetovat cizojazyčný nápis, který je gramaticky špatně: „Only God can judgement me.“; „Never it give up!“; „Dum spirro - sperro.“; apod. Setkal jsem se ovšem i s vytetovaným datem narození syna, kterým odsouzený jasně deklaroval svou vůli dát si do pořádku rodinné vztahy a co nejrychleji se vrátit domů a zaujmout roli otce a manžela.

Mnoho autorů dávalo tetování do souvislosti s antisociálními postoji, předpokládalo se, že se tetují hlavně lidé s rysy disociální poruchy osobnosti. Ačkoli tyto dvě věci spolu jistě souvisí, z výzkumu Martina Brixy vyplývá, že se spíše jedná o projev nudy v období mladší dospělosti, než o deklarování protispolečenských postojů, tím spíš, že odsouzení zhusta už pořádně nevědí, proč se nechali ve vězení tetovat (Brixa, 2012, s. 45).

Jedním ze specifík života v izosexuální skupině může být i **homosexuální chování**. O této oblasti z života odsouzených však máme jenom kusé poznámky.

„Většina homosexuálních aktivit ve vězeních probíhá bez přítomnosti vzájemné citové vazby a je ji možno chápat jako specifickou formu prostituování. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že většina těchto vězňů si nechá zaplatit nejčastěji v naturáliích (jídlo, pochutiny, kuřivo, apod.). Proto se mnozí vězni velmi často uchylují z nouze (nikoli sexuální) k epizodické, s různou latencí opakované, homosexuální aktivitě“ (Sochůrek, 2009, s. 91).

Výzkumy v této oblasti proběhly již v raných fázích sociologických studií ve věznicích (byť většina autorů se příznačně zabývala ženskými věznicemi). Pro ilustraci uvádím Fishmanovo rozdělení sexuálních rolí, na němž je na první pohled zřejmé, že se jedná spíše o rozdělení mocenské, a jen částečně souvisí s homosexuální orientací.

Tabulka č. 1: Sexuální orientace a performance (Fishman)

Aktivní role v homosexuálních vztazích	Alfa Samci (top men)			Vlci (wolves)	
Role pasivního příjemce v homosexuálních vztazích	Buzny (punks)	Holky (girls)	Teplouši (fags)	Jelimánci (pansies)	Hošani (fairies)

(Fishman, 1934; in Kovář, 2011, s. 28).

Není v možnostech této práce se tímto tématem zabývat hlouběji, jen bych rád poznamenal, že toto chování je vždy nutno nahlížet jako na sociální jev v rámci vězeňské subkultury, a tedy úzce související s hierarchií odsouzených, ekonomicko-politickými

vztahy, a v neposlední řadě i s násilím; a že bude daleko méně souviset s genderovými rolemi (jak je tomu v ženských věznicích).³⁰

S vězením je nedílně spojeno i **násilí** mezi odsouzenými³¹. Tento faktor je vězeňskou službou sledován a je zde snaha mu co nejvíce předcházet, např. volnočasovými aktivitami a přiřazováním indexu MON vytipovaným odsouzeným (NGŘ č. 12/2012).

„Výkon trestu odnětí svobody je prostředí, ve kterém se násilného jednání nachází více, než by bylo žádáno. Odsouzení se snaží získat nadvládu nad ostatními a využívají k tomu nejen agresivitu fyzickou, ale také verbální. Šikana je jednou z forem agrese, se kterou se v tomto prostředí setkáte nejčastěji. Málokdy jsou však odsouzení natolik upřímní, aby prozradili, co opravdu děje, a mohla se přijmout opatření. Většinou se bojí, že odměnou za jejich stížnosti bude místo dosavadního šikanování následovat tvrdý trest“ (Manišová, 2010, s. 132).

Sochůrek udává, že „pokud mezi vězni dojde k napadení, většinou se jedná o jednorázovou záležitost a nejčastějšími příčinami bývá:

- Vyvrcholení dlouhodobější neshody, osobní nesnášenlivost;
- dluhy z venku nebo (častěji) z vězení;
- podezření, že dotyčný ‚napráskal‘ interní informace na OPaS;
- bývalí společníci mají za to, že jeden druhého poškodil svou výpovědí;
- žárlivost: jeden druhému chodil za ženou, přebíral mu družku, apod.;
- žárlivost v rámci homosexuálních vztahů;
- šikana.“

(Sochůrek, 2009, s. 79).

Tento seznam, podle mého, není úplný, především v něm chybí agrese coby uplatňování moci (fyzicky zdatný vězeň řídí oddíl „ručně“), měření fyzických sil mezi

³⁰ „Žena je ve vězení daleko více než muž vnímána na základě své genderové role, tedy prostřednictvím stereotypu ženské role, která je v genderové struktuře jednoznačně spojována s mateřstvím, péčí a emocionalitou“ (Nedbálková, 2006, s. 49).

³¹ Násilí odsouzených směrem k zaměstnancům je velmi řídký jev, který je hodnocen jako mimořádná událost, kterou je nutno okamžitě hlásit na GŘ tzv. hláskou službou (NGŘ č. 1/2013).

„frajery“, apod. Jen malé procento fyzického násilí mezi odsouzenými bývá odhaleno zaměstnanci (např. pokud má zjevnou podlitinu pod okem). Obvykle pak vězni nepřiznávají, že byli bití, a pokud přece jen, zpravidla se nedozvíme pravé důvody. Tyto důvody vždy tkví ve skrytém životě odsouzených a jsou buďto ekonomické (nejčastěji vymáhání dluhů, které si odsouzený způsobil např. hraním hazardních her) nebo mocenské (upevňování pozice nebo boj o moc).

Šikana a násilí spolu úzce souvisí a jedno od druhého se jen obtížně odděluje. Obvykle nabývá spíše formy psychického nátlaku (urážky, ponižování, nucení k úsluhám nebo „odběrům“). Udává se, že oběti šikany bývají zpravidla něčím nápadné a agresora nevědomky provokují.

„Šikana ve vězení vykazuje vysokou latenci. Oběti velmi často vědí, že jde o přechodnou záležitost, nebo se snaží uniknout do nemoci, jiného kolektivu, na jinou ložnici, apod. Většinou se nechtějí stát donašeči, a proto odhalení šikany bývá dlouhodobou záležitostí“ (Sochůrek, 2009, s. 88).

Manišová navrhuje i možné (nikterak nové) řešení, jak snižovat agresivní tendence odsouzených, a sice rozšíření nabídky volnočasových aktivit. Sama ve věznici aktivně vedla dramaturgický kroužek, kde si odsouzení sami nacvičili divadelní představení, a popisuje to jako velmi pozitivní zkušenost s přímou odezvou na zvýšení sebeúcty odsouzených, pocitů smysluplného trávení volného času a evidentního vybití agresivních snah v rámci kroužku, nikoli v oddílu (Manišová, 2010, s. 130).

Toto řešení považuji za účinné tehdy, je-li příčinou agresivního chování frustrace. Potom ventilování napětí při sportu nebo při naplňující zájmové činnosti může výrazně přispět k psychické pohodě vězňů. Pakliže však příčiny agrese tkví v mechanismech zmíněných výše, tato opatření pravděpodobně budou neúčinná.

„Agresivita se ve výkonu trestu odnětí svobody projevovala vždy, a vždy se projevovat bude. Mezi odsouzenými najdeme spoustu takových, jejichž míra agrese bude tak vysoká, jako touha ovládat ostatní spoluodsouzené. A také mezi nimi najdeme takové, kteří nebudou chtít nadvládu jednotlivce přijmout. Agresivita se tedy ve věznicích bude potkávat neustále, ať už mluvíme o odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé nebo o recidivistech“ (Manišová, 2010, s. 129).

„Muklové jsou zvláštní bytosti a záleží, na koho mezi nimi narazíš. Pokud budeš mezi prvotrestanejma, asi ti moc nebezpečí nehrozí. V opačném případě je potřeba ovládat alespoň základy psychologie. Funguje to stejně jako ve smečce vlků. Slabí (beta samci) podléhají těm silnějším (alfa samcům). A tak, jako v životě, tak i ve smečce jsou samci omega, neboli otloukánci. To jsou ti, na kterých si celá smečka vylejvá zlost. Proto, pokud nejseš fyzicky dost silnej, je dobrý se alespoň silně tvářit...“ (informátor Diamant, 2013).

S životem ve vězení je úzce spjata i svérázná **vězeňská mluva**, která má některá specifika oproti obecné češtině. V minulosti byly publikovány zajímavé práce zabývající se zejména *vězeňským argotem*. „Vězeňský argot je mluva částečně uměle vytvořená, z větší části pak vzniklá komolením slov, jejich přejímáním z jiných jazyků, přenášením významu, apod. Je sporné, zda byla tato řeč v minulosti záměrně vytvářena s úmyslem utajit jisté informace či byla k tomuto účelu jen druhotně využívána, dnes však slouží především k vyjádření příslušnosti k určité sociální skupině. Ve vězení je přijetí a používání argotu jedním z aspektů prizonizace – procesu postupné přeměny člověka ve vězně“ (Hála, Soudková, 2002, s. 6).

Bajcura zdůrazňuje tabuizující a konspirační funkci argotu. „Výrazivo, které je používáno jistou vrstvou společnosti při jednání vymykajícím se společenským normám, vyznačuje se záměrnou nebo nezáměrnou trvalou nebo dočasnou utajeností a komunikativní ohraničeností převážně na sféru aktivních uživatelů, slouží k vyjádření sounáležitosti příslušníků vrstvy“ (Bajcura, 1999, s. 126).

S výrazy, které se užívaly mezi vězni běžně ještě v 90. letech, se dnes již prakticky nesetkáme a jejich užití by vyvolalo spíše úsměv. („čarochán – policista, dozorce; čúro – nůž; fáráky – podruhé vylouhovaný čaj; chálka – jídlo; flétna – cigareta; elpíčko – loupežené přepadení; schudelit – vzít, sebrat; atd.“) (Hála, Soudková, 2002, s. 45-58).

Španihelová v Liberecké věznici identifikovala tyto argotické výrazy: „koně – sloužící; chábr – přítel; žumpa – průšvih; kulaté – cigarety; ara bengó – pozor policista; nálet – kontrola policistů; kolečka – sacharin“ (Španihelová, 2010, s. 49).

Ve věznici se setkáme především s výrazy slangovými³², tedy srozumitelnými každému, kdo v prostředí delší dobu pobývá (tedy i zaměstnanci věznice). Zde se zmíním pouze o nejrozšířenějších a nejuniverzálnějších výrazech vězeňského slangu:

Bachař označuje v užším smyslu dozorce, který dohlíží na vězně, v širším smyslu se vztahuje na zaměstnance VS ČR obecně. „Nejpravděpodobnější je, že je tento výraz výpůjčkou německého Obacht (geben) ‚(dávát) pozor‘, odvozeného od něm. Acht ‚pozor‘“ (Rejzek, 2012, s. 66; SNČ, s. 53; in Psohlavcová, 2013, s. 113).

Katr (z německého *der Gatter* = mříž) je příkladem slova původně slangového, které se dostalo i do oficiálních nařízení. Označuje mřížové dveře uprostřed chodby oddělující část prostoru, bez nichž si lze věznici jen sotva představit.³³ „Ve vězeňském slangu jsou doloženy významy ‚dveře do cely‘ a ‚chodbové mříže‘ (Hála–Soudková, 2002, s. 50). *Katr* se užívá ve slovním spojení *strčit někoho za katr* ‚uvěznit ho‘ (Zaorálek, 2001, s. 129)“ (in Psohlavcová, 2013, s. 113).

Výraz *mukl* je zřejmě nejrozšířenější označení odsouzeného. Původ slova není zcela jasný: „Uvádí se, že pochází z nářečního něm. *Muckel* ‚chlap‘ nebo z něm. argot. *Mockel* ‚chlapík, drobný řemeslník‘ nebo *Mugler* s hláskovou variantou *Mogler* – ‚zloděj‘“ (Psohlavcová, 2013, s. 89). Jeho nejstarší užívání je doloženo v brněnském nářečí, „a v brněnském vězeňském prostředí se také používalo už za první čs. republiky“ (Wikipedia). K masovějšímu rozšíření tohoto výrazu došlo zřejmě až v souvislosti s politickými represáliemi v 50. letech minulého století, kdy vlivem lidové etymologie byl dodán dodatečný význam jakožto akronym *muž určený k likvidaci*. V tomto významu označoval především politické vězně, jejichž návrat na svobodu byl nežádoucí. „Název MUKL se užíval v československém vězeňství po celou dobu socialismu, tedy až do roku 1990. Byl pro běžné i politické vězně, kteří byli v menším množství zavíráni do krutých pracovních táborů i v 80. letech Husákovy normalizace, např. do lágru Minkovice u Liberce“ (Wikipedia). Zdá se, že v době před rokem 1990 se výraz *mukl* používal jen

³² Slang je interpretován jako „skupinová mluva se zvláštním lexikálním rejstříkem, která označuje především předměty, osoby, jevy apod., jež jsou netypické pro život mimo skupinu, sloužící pro komunikaci uvnitř dané skupiny a často i k jejímu vymezení se od ostatní společnosti, mající tedy pro skupinu integrující funkci“ (Suk, 1993 in Hála, Soudková, 2002, s. 9).

³³ Netýká se věznic typu A.

pro část odsouzených. V současnosti však označuje každého, kdo se dostane do vězení, přičemž původní konotace jsou značně oslabené.

Z výrazů vězeňského slangu, s nimiž se lze běžně setkat, jmenuji alespoň tyto:

- *cimra* – ložnice (viz přílohu č. 4).
- *barákovéj* – polooficiální instituce zástupce oddílu (nikoli celého baráku) odsouzených: „V rámci realizace programu zacházení nebo zajištění denního chodu oddílu může být odsouzený pověřen činnostmi souvisejícími s organizací života ve věznici, ze kterých však nevyplývají žádné nařizovací pravomoci vůči ostatním odsouzeným“ (Vnitřní řád Věznice Čistá).³⁴
- *brigadýr* – instituce předáka na pracovišti. Brigadýr plánuje směny odsouzených, kontroluje jejich práci, zapisuje výkazy, atd. Je spojnicí mezi pracujícími odsouzenými a mistry. „V rámci pracovišť mohou být z řad odsouzených určováni vedoucí pracovních skupin, kteří jsou pověřeni vedením a organizováním práce svěřené pracovní skupiny odsouzených nebo pracovního úseku“ (Vnitřní řád Věznice Čistá).
- *konina* – sluha: Vězeň na nižší příčce společenského žebříčku, který musí ostatním (zpravidla jedné cimře) posluhovat, ovšem za to se mu dostává ochrany před ostatními.
- *chábr* – přítel, soudruh: Jedná se o sdílení zdrojů materiální i nemateriální povahy mezi dvěma (zřídka třemi či více) vězni.
- *párno* – perník, pervitin: Oblíbené zpestření vězeňské nudy.
- *bengo* – policajt, dozorce: (rom.) Ara bengo! = Pozor, policajt!
- *životy* – noční život, většinou se jedná o hazardní hry (kostky, poker, oko, atd.), ale i braní drog, apod. Jedním ze známek pokročilé prizonizace je aktivní participace na nočním (druhém) životě. „Na Běčku se jedou životy.“
- *psychiky* – šikana bez použití fyzického násilí: nátlaky, nadávky, vydírání za účelem demoralizace vybraného jedince, buďto s konkrétním cílem, nebo čistě pro zábavu. „On na mě jede psychiky.“
- *bejt v lese* – zbláznit se: Označuje jedince, který je zjevně dezorientovaný a mimo realitu, zpravidla se schizofrenními příznaky. Nejčastějšími příčinami bývá neunesení všudypřítomného stresu z uvěznění, popř. konzumace drog. „Ten je úplně v lese.“
- *bedna* – krabička cigaret.

³⁴ V praxi je to však samozřejmě poněkud jinak.

- *koňování* – posílání různého zboží mezi oddíly nebo mezi ubytovnami za pomoci provázků, kotviček, šípů, apod. (Neplést s koninou!)
- *jet do plnejch* – jít z vězení až na pevný výstup bez možnosti podat si PP (zpravidla ve III. PSVD). Ti, kteří *jedou do plnejch*, nemají žádnou zvláštní motivaci dodržovat vnitřní řád.
- *koště* – odsouzený na dně společenského žebříčku, který nemá prakticky žádné zastání.

Součástí dennodenního stereotypu vězňů je i nutnost komunikace se zaměstnanci věznice, dozorci a vychovateli především. Někdy se tyto vztahy posunují do neformální až kamarádské roviny, a přestože by k tomu docházet nemělo, občas dochází ke **korupčnímu jednání** mezi odsouzenými a zaměstnanci věznice. Někteří zaměstnanci (v první řadě dozorci) se nechají podplatit a pro vězně provádí různé služby.

„Mezi příslušníky se najdou i tací, kteří se nechají zkorumpovat a za úplatu vyhoví vězňům v různých úsluhách (od předání vzkazu až po přenesení dopisu, mobilu, alkoholu, apod.). Je všeobecně známo, že jakmile se někdo z příslušníků jednou seabeměně zaplete s vězněm, je navždy ztracen. Vězni obvykle svoje požadavky stupňují, a pokud se jim nevyhoví, jdou natvrdo, příslušníka vydírají a nakonec bez pardonu bonznou“ (Malá, 2003, s. 79).

Jak bylo znázorněno na vertikálním modelu věznice, dozorci s vězni tráví nejvíce času. Sociálně zdatní vězni tak mají možnost dlouhodobě studovat jejich osobnost a působit na ně, což se jim např. u vedoucího oddělení nepodaří, neboť ten je pro ně příliš vzdálený.

Zároveň, jak zjistila Sejkorová, dozorci mohou být velmi znechuceni nezájmem vedení o jejich práci, mohou se cítit izolovaní a zneuznaní (Sejkorová, 2013, s. 69). Ve světle těchto faktů se nelze divit, že někteří se skamarádí s vězni více, než je zdrávo. Nemyslím si, že by se dělo ve větším měřítku, ale i jednotlivé chování tohoto typu může mít dalekosáhlé negativní následky (nejen na úrovni jednotlivců, ale i celé VS ČR, které to kazí už tak nijak valnou pověst).

Sochůrek uvádí pravidla tzv. *vězeňské hry*, kterou hrají vězni s dozorci za účelem jejich zkorumpování. Na její zvládnutí údajně potřebuje sociálně zdatný vězeň několik měsíců. „Tuto hru lze charakterizovat těmito pravidly:

- 1) Dávej dozorci opatrně pocit, že na vše dobré přišel právě on sám, i když tomu tak není.
- 2) Začíněj ho opatrně chválit.
- 3) Jestliže se zmýlíš, opatrně přiznej pravdu nebo spíše vinu, a to tak, aby dozorce měl převahu.
- 4) Mluv s dozorcem, aby on říkal poslední „ano“.
- 5) Připusť své chyby a nech dozorce, aby se ukázal.
- 6) Je nutné dozorce stále povzbuzovat a slovně posilovat v osobních problémech i v problémech s jinými dozorci.
- 7) Předkládej dozorci problémy, které jsou pro něho jednoduché.
- 8) Musíš dokázat, aby dozorce, ale i ostatní strážní a vedoucí z toho, co udělali, měli radost a byli spokojeni. Posiluj jejich samolibost až do doby, kdy se zkompromitují.
- 9) Nevydírej hned, nech situaci ustát.
- 10) Takto postupuj u mladých, slabých, haurů a u těch, kteří se vězňů bojí, posiluj hlupáky a ty co křičí, oni ti poslouží a také se zkompromitují.“

(Sochůrek, 2009, s. 105).

Jedná se o složitou dlouhodobou interakci za účelem dostat se dozorci „na tělo“. Je třeba si uvědomit, že tato strategie je úspěšná jen tehdy, když si vězeň vybere vhodnou oběť, když má nadprůměrnou sociální inteligenci a především vytrvalost nutnou k tomu, aby se mu podařilo méně morálně spolehlivého dozorce „obklíčit“. Podle mého se drtivá většina vězňů spokojí s tím, že je dozorce zbytečně nebuzeruje a občas přimhouří oko nad drobným prohřeškem.

3.10 Maladaptivní projevy vězňů

Psychické poruchy různého charakteru, trvání a intenzity jsou nedílnou součástí světa vězení. Jedním z úkolů psychologa je umět zavčas odhalit a diagnostikovat tyto problémy a navrhnout nejvhodnější řešení (např. přemístění do jiného oddílu, do krizového oddělení, převoz do psychiatrického zařízení v rámci VS ČR, apod.). Mnohdy však stačí, že psycholog dotyčného vyslechne a pochopí jeho problémy. Vězeňský psycholog se může setkat s širokou škálou psychických poruch, které nejsou k vidění ani v psychiatrických zařízeních. V klinickém dotazníku MMPI vězňům zcela pravidelně vychází vysoký skóre F-škály, která vypovídá o obecné psychické nepohodě a distresu. Takřka všichni také mají oproti lidem z venku výrazně vyšší skóre paranoidity

(není divu!). Setkat se lze i s depresemi a úzkostnými projevy (např. neurotické rituály), popř. hypochondrickými stesky. V rozhovorech s odbornými zaměstnanci je nápadně často reflektována nepohoda způsobená tlakem od ostatních vězňů („Já už *tenhle oddíl nedávám.*“; „*Oni na mě jedou psychiky.*“; *apod.*). Ne každý má odolnou psychiku a dostatek protektivních faktorů (známí v oddílu, zachované vztahy venku, majetky, atd.), a někteří občas tento tlak neunáší a hroutí se. Jedním z protektivních faktorů mohou být i hovory s odbornými zaměstnanci a volnočasové aktivity v rámci programů zacházení.

Pokud se bavíme o vězeňské populaci, je nutno si uvědomit, že se nejedná o běžný mužský kolektiv, ale že většina odsouzených vykazuje více nebo méně příznaků platných pro poruchy osobnosti, a to v první řadě **disociální poruchy osobnosti**. Pro bližší představu uvádím její charakteristiky dle MKN-10:

- „Lhostejnost k citům druhých;
- naprostá a trvalá nezodpovědnost a nerespektování sociálních norem, pravidel a závazků;
- neschopnost udržet trvalé vztahy při schopnosti vztahy bez nesnází vytvářet;
- velmi nízká tolerance k frustraci a nízký práh pro spuštění agrese, včetně násilí;
- neschopnost zakoušet vinu nebo se z nepříznivé zkušenosti, zvláště trestu, poučit;
- výrazná tendence ke svádění viny na jiné nebo poskytování přijatelného zdůvodnění pro chování výchovnými prostředky.“

(Mezinárodní klasifikace nemocí – 10. revize, 2014, s. 234).

Dle šetření Žukovova týmu lze diagnostikovat disociální poruchu zhruba u 40% prvovězněných osob, u 77% recidivistů, celkově u 63% vězňů! Celkový podíl všech poruch osobnosti (např. emočně nestabilní, paranoidní, schizoidní) u všech delikventů je 71%.³⁵ Disociální porucha osobnosti a opakovaný VTOS tedy spolu velmi úzce souvisí, a je jen otázkou, jestli toto osobnostní naladění jedince disponuje k opakovanému páchání TČ, nebo zda vězení spíše plní funkci rozvoje poruchy osobnosti. Disociální porucha osobnosti je podle dostupných studií nedostatečně ovlivnitelná jak farmaky,

³⁵ Podmínkou pro přiřazení diagnózy je přítomnost alespoň tří z uvedených znaků. Současně ale takřka u všech lze nalézt alespoň jeden, popř. dva z uvedených znaků.

tak psychoterapií, což představuje velký problém z hlediska možností zacházení s těmito jedinci (Žukov, 2009).

Specifické psychické problémy se vyskytují s blížícím se koncem trestu. Odsouzený si začne uvědomovat, že pobyt venku nebude nic jednoduchého, obzvláště když byl delší dobu izolován od společnosti. Pro zmírnění těchto potíží jsou ve věznicích zřízena výstupní oddělení, kam jsou zařazováni odsouzení s delším trestem před výstupem. Součástí programu zacházení ve výstupním oddělení jsou např. různé besedy, exkurze do města, atd. (Metodický list č. 23/2007).

Celkově lze říci, že pobyt ve vězení psychice člověka rozhodně neprospívá. Daleko více je zde stresujících a demoralizujících faktorů, než faktorů pozitivních a resocializačních. Ne všichni dovedou toto napětí ventilovat např. při sportovních aktivitách, někdy všeobecná frustrace vyústí do násilí. Násilné popudy však mohou být obráceny též proti sobě samému: „**Sebepoškození** je považováno za poruchu chování a ve věznicích se s ním běžně setkáme. Od sebevražedného jednání se odlišuje tím, že nesměruje k sebezničení, ale hlavním znakem je jeho účelovost. Motivací pro sebe-poškození bývá nejčastěji:

- odstranění vnitřní psychické tenze jako reakce na zátěžovou situaci (nejčastěji pořezáním mnoha mělkými chaotickými řezy na předloktích);
- únik do nemoci: vězeň se snaží dostat na ošetřovnu nebo do nemocnice;
- nátlak na personál s cílem např. přemístění do jiné věznice, apod.“

(Sochůrek, 2009, s. 89).

Ve věznicích se však občas setkáme i se **sebevražedným jednáním**, přičemž klíčové (z pozice personálu věznice) je včasné podchycení tohoto jednání a především odlišení účelových demonstračních pokusů od vážně míněného sebevražedného jednání (je to jedním z úkolů vězeňského psychologa). „Motivací pro sebevraždu bývá:

- ztráta smyslu života (např. po ztrátě vztahů venku);
- reakce na nepříznivou zprávu (např. odsouzení k dalšímu vysokému trestu);
- pomsta blízkým osobám nebo personálu věznice.“

(Sochůrek, 2009, s. 89).

„Ve VS ČR bylo v roce 2013 zaznamenáno *sedm dokonaných sebevražd*, z toho byly čtyři sebevraždy u odsouzených a tři u obviněných (viz přílohu č. 2). Kromě toho došlo k 51 zaznamenaným pokusům o sebevraždu, z tohoto počtu se jednalo o 24 případů

u odsouzených a 27 případů u obviněných. Celkem se suicidálního jednání dopustilo 30 obviněných a 28 odsouzených. To však v žádném případě neznamena, že frekvence takového jednání je u obou skupin vězněných osob stejná, neboť tyto počty je třeba dát do souvislosti s jejich počty ve věznicích. V tomto světle je riziko sebevražedného jednání *u obviněných zhruba 10x vyšší* než u odsouzených. Index sebevražd vězněných osob kolísá mezi troj až čtyřnásobkem dokonaných sebevražd v běžné populaci (do níž jsou však započítávány i vězněné osoby, psychiatrickí pacienti, apod.)” (Doklad pro gremiální poradu VS ČR, 2014, interní dokument VS ČR).

4. Projekt výzkumu

Jedním z rozdílných rysů vědeckého bádání, oproti každodennímu vyhodnocování zkušenosti, je systematicklost a organizované poznávání. Tento výzkum je rozvržen jako dlouhodobý projekt vědeckého zkoumání, tedy sestává z formulace výzkumného problému, návržení postupu řešení, a následně realizace řešení vhodnou metodikou.

4.1 Formulace výzkumného problému

Základní otázkou, od níž se odvíjí celá tato práce, zní:

Jakým způsobem vězni interpretují sociální realitu svého uvěznění?

K této otázce se druží další doplňující otázky:

1. Které faktory pobytu ve vězení představují pro odsouzeného největší problém, a je tedy nejvíce zainteresován na jejich řešení?
2. Jak je pobyt ve vězení interpretován v kontextu předchozího i následného života odsouzeného?
3. Jakým způsobem vězeň interpretuje režim dané věznice?
4. Jakým způsobem vězeň interpretuje působení výchovných zaměstnanců a aktivity programu zacházení?
5. Jakým způsobem vězeň interpretuje soužití se spoluvězni?
6. Jaké používá sociální strategie ve vězení vůči spoluvězňům a vůči zaměstnancům?

Na těchto otázkách, které jsem si kladl prakticky od začátku mého působení ve VS ČR, je postaven celý výzkumný projekt. Jednoduše řečeno, zajímá mne, *o čem je vězení pro samotné vězně*.³⁶

³⁶ Mám na mysli naprosto standardní výkon trestu pro drtivou většinu vězeňské populace, pominu tedy věznice typu A, D, věznice pro mladistvé, doživotní tresty, apod.

Cílem výzkumu mé rigorózní práce je prozkoumat, jakým způsobem odsouzení ve výkonu trestu interpretují sociální realitu tohoto uvěznění, s důrazem na aktuálně prožívanou zkušenost; tedy především, které faktory sociální reality, která je obklopuje, považují oni sami za nejdůležitější a jsou nejvíce zainteresováni na jejich řešení.

4.2 Paradigmatické východisko

Můj výzkum je zasazen do **kvalitativního paradigmatu** v sociálních vědách. Kvalitativní výzkum, jehož principy vychází přímo z fenomenologické filozofie Edmunda Husserla a dalších, je užitečný tam, kde nás zajímá perspektiva aktérů sociálního světa, tedy pohled zevnitř, nikoli z nadsledu, jako tomu je v případě výzkumu kvantitativního.³⁷

„Kvalitativní výzkum je ve své podstatě orientován holisticky: Člověk, skupina, jejich produkty či nějaká událost jsou zkoumány v celé své šíři a všem možných rozměrech. Navíc je aspirací pochopit všechny tyto rozměry integrovaně – v jejich vzájemných návaznostech a souvislostech“ (Ferjenčík, 2000, s. 245).

Mayring (1990) uvádí „pět základních postulátů kvalitativního myšlení:

- V centru pozornosti výzkumníka v humanitních vědách jsou vždy lidé, ti musí být obecným východiskem i cílem zkoumání.
- Na začátku každého výzkumu musíme vždy provést co nejpřesnější deskripci předmětu.
- Předmět, který sociální vědy zkoumají, není vždy zcela jasný a ohraničený. Je nutné stále ho blíže objasňovat za použití interpretativních metod a postupů.
- Fenomény, na které se v sociálních vědách zaměřujeme, musíme zkoumat pokud možno vždy v jejich přirozeném a každodenním kontextu.
- Zobecnování výsledků se v sociálních vědách neděje automaticky na základě předem daných postupů, nýbrž musí být v jednotlivých případech krok za krokem

³⁷ Jestliže kvantitativní výzkum bych přirovnal k průzkumnému letu pilota nad frontou, který počítá stavy vojska, zachycuje jejich postavení, postup či ústup a ztráty; pak kvalitativní výzkumník by byl novinářem sloužícím s ostatními vojáky ve stejném zákopu zachycujícím válečné běsnění z pohledu prostého vojáka, s důrazem na vztahy a aktuální prožívání – tak, jak to učinil např. E. M. Rémarque nebo E. Hemingway.

zdůvodněno a musí být přitom brán zřetel na vlastnosti předmětu a smysl, kontext.“

(Mayring, 1990; in Miovský, 2006, s. 77).

Z hlediska **typu** výzkumu se jedná o výzkum **terénní**, neboť bude prováděn *in loco - in esse - in persona*, (tj. přímo na místě, aktuálně a z první ruky). Terénní typ výzkumu řadí např. Miovský ke zlatému pokladu kvalitativního přístupu a staví jej do protikladu k laboratorním metodám. „Právě svou účastí, pobytem v terénu se snaží výzkumník překonávat prostorové, kulturní nebo sociální bariéry, které by v případě uplatnění jiného výzkumného plánu bránily vhledu a poznání různých kontextů a v podstatě se pro něj staly těžko překonatelnými překážkami. Získával by pouze zprostředkovaný obraz“ (Miovský, 2006, s. 103).

Z hlediska **účelu** jde o výzkum **explorativní**, tedy není jasně definovaný a strukturovaný problém, nýbrž jen oblast života, kterou chci zmapovat – vytvořit *obraz*, který v budoucnu umožní praktikům i výzkumníkům cítit se v dané oblasti jako doma a vyhnout se spekulativním pozicím. Tento obraz by měl být popsán jasně a srozumitelným jazykem bez přílišné snahy vytvářet složité a vše vysvětlující teorie. „Explorativní studie má za cíl prozkoumat neznámou strukturu případu a působící vztahy, definovat hypotézy, otázky, nebo dokonce navrhnout teorii a připravit tak půdu pro další výzkum“ (Hendl, 2005, s. 110).

Tato studie má sloužit třem typům uživatelů:

- Praktikům v dané oblasti, které zajímá vědecký pohled na fenomén, s nímž dennodenně přichází do styku;
- odborníkům i laikům zajímajícím se o oblast penologie a vězeňství;
- výzkumníkům, kteří hodlají provádět v prostředí věznic výzkumnou studii, a chtějí se v problematice nejprve zorientovat.

Důrazem v této studii je především aktuálně zakoušená zkušenost aktérů výkonu trestu – z jejich pohledu, jejich jazykem a v jejich každodennosti. Největší devízou tohoto výzkumu je má zevrubná znalost zkoumaného prostředí a samotných vězňů a zároveň

možnost se uvnitř svobodně pohybovat. To je pro většinu sociálních vědců naprosto nedocenitelný luxus.³⁸

Filozofie, z níž ve svém zkoumání vycházím, je označována jako **symbolický interakcionismus**. „Symbolický interakcionismus předpokládá, že chování člověka není ani tak určeno vnějšími vlivy, jako spíše subjektivními významy, které lidé přiřazují objektům, osobám a interakcím v určité situaci“ (Hendl, 2005, s. 84). Směr zkoumání, analytické vztahy a interpretace by měly vycházet přímo ze zkoumaného problému a měly by jím být odůvodněny.

Tento proud v novodobé filozofii, který vychází z amerického pragmatismu, nesmírně ovlivnil především sociologický pohled na člověka. „Lidé nejednají strnule podle kulturně etablovaných rolí, norem, symbolů a významů (normativní paradigma), nýbrž každou sociální interakci je nutné chápat v první řadě jako interpretativní proces. Člověk si každou sociální situaci pro sebe vykládá, vyjasňuje si, jaké role jsou od něj očekávány, jaké jsou mu jeho okolím připisovány a jaké perspektivy (možnosti volby) má on sám. Je-li sociální jednání samo o sobě interpretací, pak vědec (výzkumník) musí tím více být především dobrým interpretem“ (Miovský, 2006, s. 54).

Symbolický interakcionismus se liší od standardního přírodovědného pohledu na člověka, liší se i od psychoanalytických, popř. humanistických, psychologických teorií. V jeho pojetí je člověk výrazně svobodnější bytost určená především přítomností. „Člověk žije v symbolickém světě. Jeho jednání se řídí podle symbolů. Znalost významů symbolů člověk získává v procesu socializace a učení se rolím. Sociální interakcí získává zkušenosti, jak s těmito symboly zacházet. To vede k rozvoji jeho pojmání sebe samého“ (Hendl, 2005, s. 84).

Blumer (1969) se zabýval konkrétním využitím symbolického interakcionismu ve výzkumu v sociálních vědách. Uvádím zde shrnuté jeho myšlenky:

³⁸ To je zásadní rozdíl oproti předchozím studiím, které byly často pouze zprostředkované. Stačí vzpomenout již zmiňovanou Nedbálkovou, která se, ač výzkumník, ocitla v závislé roli zcela odkázaná na to, které odsouzené ženy jí budou přivedeny k výzkumným rozhovorům, za jakých podmínek se budou tyto rozhovory odehrávat a jak dlouho budou trvat. Věznice je totální institucí a pohyb cizích osob je velmi přísně regulován.

- Lidé jednají vzhledem k určitým objektům na základě významů, jež těmto objektům přisuzují. Z toho plyne, že výzkumník, aby rozuměl lidskému jednání, musí vidět problém ze stanoviska zkoumaného subjektu. Lidé jednají na základě těchto významů, a ne významů, které jim přisuzují vědci. Je nutné se učit přijímat role toho druhého.
- Významy věcí vznikají v procesu společenského života, v němž se lidé setkávají v různých situacích. Významy věcí lidé v průběhu interpretativních procesů používají a mění. Z toho plyne, že tento proces nelze přizpůsobovat nějaké formě. Forma sociální interakce je otázkou empirického objevování, a ne něčím, co lze předem určit.
- Sociální jednání aktéra je navrhované aktérem, nejde o pouhé uvolnění aktivit vyvolané vnějšími faktory. Proto má výzkumník zkoumat, jak aktér navrhuje své jednání, musí vidět situaci stejně jako aktér, aby mohl rozpoznat, co všechno je ve hře, jaké aktér uvažuje alternativy, mezi kterými alternativami volí, a jak k volbě dospívá.

(in Hendl, 2005, s. 87).

Výzkumná strategie by měla vycházet z uvedeného filozofického pojetí a zároveň by měla respektovat prostředí zkoumané instituce. Mezi čtyři nejobvyklejší strategie kvalitativního výzkumu patří:

- případová studie,
- etnografická studie,
- zakotvená teorie,
- fenomenologické zkoumání.

V kontextu totální instituce lze předpokládat značnou míru institucionalizace komunikačních procesů, zejména mezi vězni a reprezentanty moci (zaměstnanci). Proto není jednoduché proniknout mezi aktéry a získat relevantní informace. Výzkumná strategie by se měla s tímto umět vypořádat. V mé studii jde především o zachycení a interpretaci symbolických významů, které aktéři vězeňského života přikládají jevům sociální reality, která je obklopuje. K tomuto účelu byla zvolena jako nejvhodnější **metoda zakotvené teorie** v pojetí Strausse a Corbinové (1999).

4.3 Metodika výběru výzkumného vzorku

Realizace výzkumu proběhne ve Věznici Čistá³⁹, v níž pracuji jako psycholog, a kterou dobře znám. Nejenom to je však důvodem. Tuto věznici lze bez pochyb označit za zcela charakteristickou věznici, jak co do populace vězňů (viz kapitolu o stavech vězněných osob), tak co do typičnosti v rámci všech věznic VS ČR. Jedná se o věznici typu C, a drtivá většina odsouzených jsou recidivisté. Věznice je svou velikostí střední, zaměstnanost odsouzených se pohybuje v řádu celorepublikového průměru, věkové rozpětí odsouzených a jejich trestná činnost se nikterak nevymyká jiným věznicím tohoto typu. Též, alespoň co mohu posoudit, klima věznice je obdobné jako jinde.

Účastníci výzkumu by měli být reprezentativní s ohledem k výzkumné otázce – měli by představovat typické (nikoli výjimečné) příklady. Charakteristiky vězeňské populace byly již shrnuty dříve, a během výběru by měly být zohledněny. Bez vytvoření pouta důvěry mezi výzkumníkem a účastníky výzkumu je však tato studie neproveditelná. V prvotním kroku je proto třeba vytipovat adepty mezi odsouzenými, které již znám, a u nichž předpokládám spolupráci i informační výtěžnost.⁴⁰ Poté jejich údaje porovnáám s obecnými charakteristikami této populace⁴¹ a vyloučím ty, kteří se od těchto kritérií odchylují.⁴² V dalším kroku konzultuji výběr s příslušným vychovatelem odsouzeného, protože ten jej nejlépe zná. Výběr účastníků je tedy triangulačně zakotven.

Aby bylo dosaženo vnitřní diferenciací vzorku při současném zachování typických charakteristik, budou voleni účastníci pokud možno z různých výchovných kolektivů, tzn., že tito odsouzení mají zkušenost s různými spoluodsouzenými a s různými vychovateli. Též bude zajištěno, aby účastníci výzkumu o sobě navzájem nevěděli.

³⁹ Jedná se o kódové označení. Důvody jsou rozebrány v kapitole o etice.

⁴⁰ Na základě dlouhodobých zkušeností (a v souladu s U-křivkou S. Wheelera) lze největší spolupráci i informační bohatost očekávat u lidí, kterým se blíží pevný výstup. V tomto stádiu již převažují prosociální postoje, negativismus a účelovost ustupují do pozadí.

⁴¹ Myšleno ve Věznici Čistá, která je typickým představitelem věznice typu C, nikoli v rámci celé vězeňské populace.

⁴² Konkrétně: Velmi dlouhé tresty, prvovězněné, „bílé límečky“, příslušníky romského etnika a osoby s výraznou poruchou osobnosti nebo zjevnou duševní poruchou.

Početnost výzkumného vzorku jsem odvodil od počtu výchovných kolektivů (oddílů) ve věznici. Ve Věznici Čistá se nachází celkově 15 oddílů, ovšem některé z nich jsou vysoce specifické (nástupní oddělení, výstupní oddělení, dvě speciální oddělení, atd.). Dá se mluvit o pěti standardních větších oddílech (okolo 50 odsouzených) a o zhruba dvou standardních menších oddílech (okolo 25 odsouzených). Z tohoto důvodu jsem stanovil počet účastníků na sedm. Tento počet považuji za dostatečný k pokrytí problematiky. V případě nutnosti lze tento vzorek v kterékoli fázi rozšířit přibráním dalších účastníků.

4.4 Metodika získávání dat

Metodou pro získání potřebných dat je výzkumné interview. Pro práci s informátory v našich podmínkách se jako nejvhodnější a nejpřirozenější jeví polostrukturované interview. Tuto variantu získávání dat ostatně Miovský doporučuje jako obzvláště vhodnou pro získávání informací od problematických skupin obyvatelstva, např. delikventní mládeže (Miovský, 2006, s. 161).

V polostrukturovaném interview nejsou stanoveny konkrétní otázky, nýbrž výzkumné okruhy, kterými je třeba se zabývat, přičemž způsob dotazování záleží především na šikovnosti výzkumníka. Pořadí otázek není pevně dáno, může se odvíjet přirozeně na základě vývoje rozhovoru, ovšem mělo by dojít k vyčerpání všech témat. V interview se zaměřím na témata blízká životu odsouzeného. Oproti standardním hovorům s vězni se tyto liší pouze větší hloubkou a šířkou. Obsah rozhovorů bude zaznamenán rukou co nejvěrněji do terénního deníku a poté bezodkladně přepsán do počítače včetně poznámek výzkumníka.

Okruhy otázek výzkumného interview

1. Klima věznice, režim věznice.
2. Vztahy se spoluodsouzenými.
3. Vztahy s původní rodinou.
4. Vztahy s družkou, popř. s vlastními dětmi.
5. Vztahy s dalšími osobami venku (popř. s vězni z jiných věznic).
6. Vztahy s vychovateli.

7. Vztahy s dozorci.
8. Vztahy s dalšími zaměstnanci věznice.
9. Představy o životě po propuštění z výkonu trestu.
10. Pohled na sebe sama, příčiny kriminální minulosti, sebereflexe.

4.5 Metodika analýzy dat

Metodou analýzy jsou postupy zakotvené teorie popsané zevrubně v knize Základy kvalitativního výzkumu (Strauss, Corbinová, 1999). Přestože název knihy naznačuje univerzálnost této metody, nutno upozornit, že vychází ze symbolického interakcionismu, a tedy má svoje limity dané specifičností pohledu této filozofie na sociální realitu. Metoda abstrahuje od konkrétních sdělení aktérů, nedovede proniknout za zkušenost aktéra. Pokud je tedy nějaký sociální jev způsobován proměnnými, které si informátoři neuvědomují, nelze je tímto způsobem odhalit (musel by být zvolen jiný typ výzkumu, např. etnografický).

Jedná se o aplikaci induktivního i deduktivního myšlení, přičemž výzkumník provádí analýzu v několika fázích, které na sebe navazují. Předpokládá se však cyklické navracení se k předchozím krokům. Žádný závěr tedy není brán jako definitivní, metoda počítá s postupným ujasňováním si myšlenek a vzájemných vztahů, ke konci by mělo dojít k vykrystalizování ústřední myšlenky celého systému (centrální kategorie). Výstupem je pak návrh teorie (zakotvené v datech). Zakotvená teorie se dělí na tři fáze, přičemž každá obsahuje několik úkolů a ty zase nespočet jen obtížně definovatelných myšlenkových kroků. Jedná se tedy o netriviální tvořivý proces s vysokými nároky na výzkumníka.

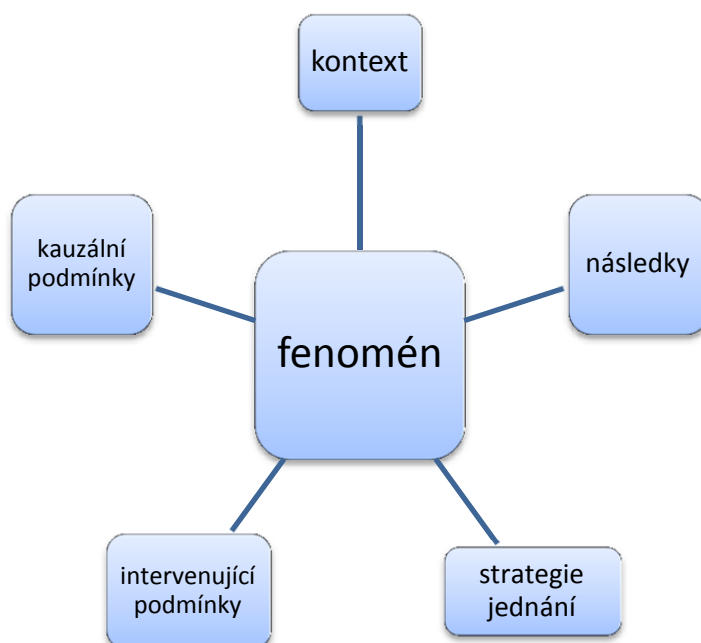
Otevřené kódování je první fází analýzy, která sestává z několika kroků. Účelem této fáze je, ve zdánlivě chaotickém shluku dat, odhalit *strukturu*, tedy uspořádání, pravidelnosti či zákonitosti. Aby to bylo možné provést, je nutné se dostat od základních dat na úroveň abstrakce, tedy pracovat s pojmy (koncepty) a jim nadřazenými kategoriemi namísto se samotnými daty (výroky z rozhovorů). Pokud bychom tak neučinili, jednalo by se o pouhou deskripci. Rozhovory je nutno roztřídit na jednotlivé významové jednotky, což v mém případě je jeden výrok (tj. věta nebo souvětí k něčemu se vyjadřující). Tyto výroky se poté převedou na pojmy, utřídí se podle společného

jmenovatele do kategorií různé hierarchické úrovně. Následně jsou nalezeny vlastnosti a dimenze těchto kategorií.

Druhým krokem v procesu analýzy je **axiální kódování**. Jestliže při otevřeném kódování stojí v centru zájmu výzkumníka struktura zkoumaného jevu (systému), potom při axiálním kódování jde o odhalení *procesů* – tedy změn stavů nějakého systému. Předpokladem je, že sociální realita je velmi dynamická a neustále probíhají změny z jednoho stavu do druhého a to za nikoli nahodilých podmínek. Jde tedy o to odhalit tyto uzlové body a podmínky změny.

„V průběhu axiálního kódování výzkumník uvažuje příčiny a důsledky, podmínky a interakce, strategie a procesy a tvoří tak osy propojující jednotlivé kategorie. Aby výzkumník odhalil vztahy mezi různými kategoriemi, musí zkoumat, které kombinace znaků v kategorii jsou propojené s jinou kombinací znaků v jiné kategorii. To není možné pouze na základě dat. Potřebujeme teoretický rámec, jenž doporučí, které druhy fenoménů lze mezi sebou smysluplně propojit“ (Hendl 2005, s. 248).

Obrázek č. 3: Diagram axiálního kódování (Hendl)

Fenoménem se myslí název celého vztahu nebo schématu. Jedná se o koncept, který drží části při sobě. Nejedná se tedy o nějaký pojem nebo kategorii, kterou jsme vybrali z fáze otevřeného kódování (ačkoli je to možné), nýbrž o jakési jádro procesu, které má

své příčiny a následky, probíhá v určitém kontextu a určitým způsobem. Autoři upozorňují, že kontext lze jen obtížně odlišit od intervenujících podmínek. Kontext je většinou chápán jako specifické hodnoty parametrů prostředí, kdežto intervenující podmínky jako impulz způsobující změnu stavu v systému. Jejich odlišení závisí na citlivosti výzkumníka.

Jednotlivé kategorie tak uvádím mezi sebou do vztahu, a to na úrovni jejich vlastností a dimenzí. Dále uvádím subkategorie do vztahu ke kategorii, a na úrovni dimenzí kategorie je spojuji mezi sebou. „Při kódování neustále přecházíme mezi induktivním a deduktivním myšlením. To znamená, že při práci s údaji deduktivně navrhujeme výroky o vztazích nebo navrhujeme možné vlastnosti a jejich dimenze, a pak se porovnáváním případů mezi sebou snažíme ověřit to, co jsme vydedukovali. Je to neustálá souhra navrhování a ověřování. Toto kombinování indukce a dedukce je to, co činí teorii zakotvenou“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 82).

Selektivní kódování znamená integraci dosavadních výsledků, jde v něm o identifikaci hlavního tématu celého projektu. Vychází se z axiálního kódování, jen na vyšší úrovni abstrakce. „Rady týkající se toho, jak napsat povídku, jsou vhodné i pro to, jak vytvořit teorii. Selektivní kódování znamená hledání hlavní postavy nebo motivu, pohánějícího celý děj dopředu“ (Hendl, 2005, s. 252).

Jde tedy o proces nalezení toho nejpodstatnějšího jevu ve zkoumané oblasti – který vše spojuje a dodává komplexní realitě zkoumaného prostředí smysl a řád. Se selektivním kódováním se začíná, když má výzkumník dobře vyvinuté kategorie.

„V průběhu selektivního kódování je výzkumník veden snahou vyhledat hlavní témata a kategorie, které budou ústředním bodem vznikající teorie. To znamená, že budou integrovat ostatní témata a kategorie. Vytvořená síť konceptů a propojení mezi nimi má své těžiště v těchto hlavních kategoriích“ (Hendl, 2005, s. 251).

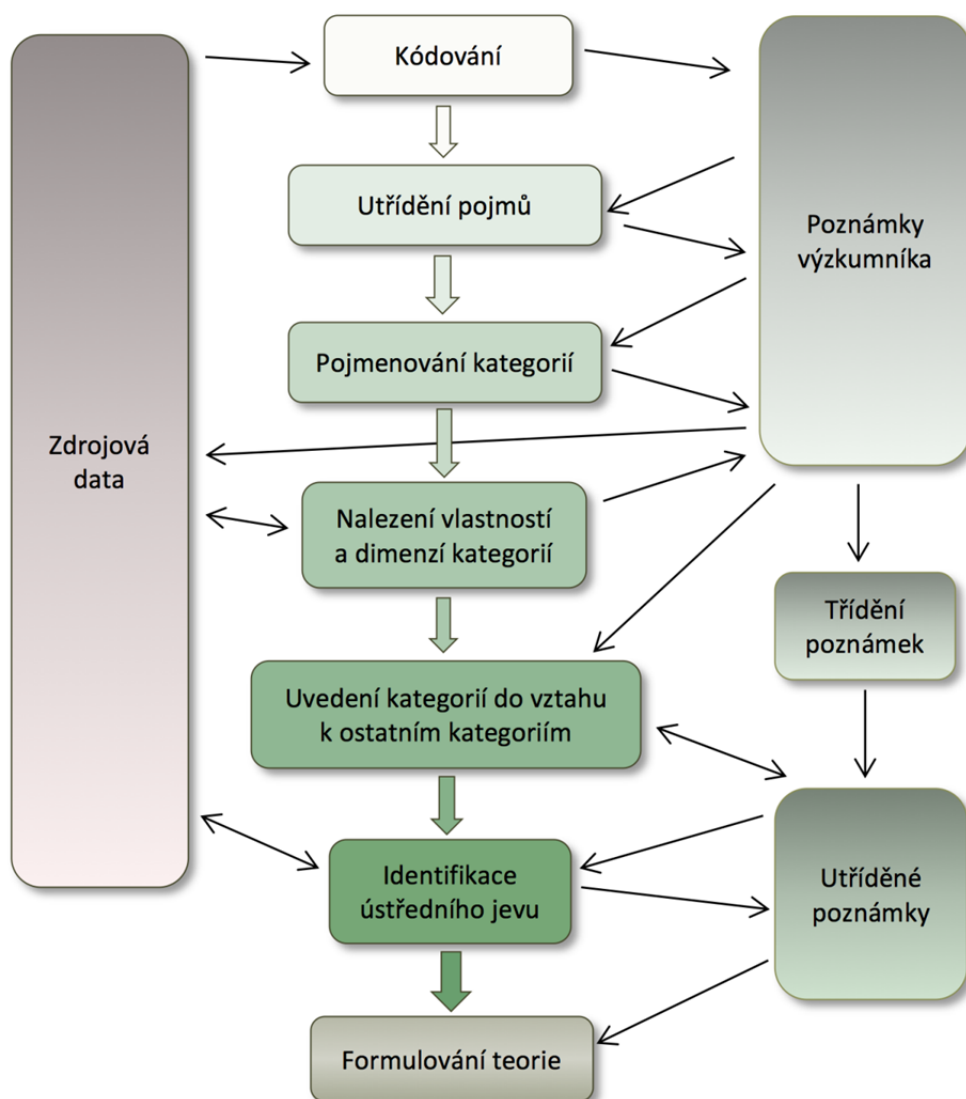
Určení centrální kategorie považují Strauss s Corbinovou za nejobtížnější krok celého procesu. Zároveň ovšem zdůrazňují, že při poctivé práci v předchozích krocích by se měla vynořit jakoby sama od sebe (Strauss, Corbinová, 1999, s. 92).

Práce s poznámkami neboli poznámkování tvoří nedílnou součást metodiky zakotvené teorie. Jde o podpůrnou metodu sloužící k tříbení myšlenek a zaznamenání nových nápadů k datům, konstruktům, vztahům i celé nově vznikající teorii. Zatímco

data znamenají evidenci, poznámky mají konceptuální povahu, jsou součástí procesu vědeckého myšlení a vznikající teorie se bez nich neobejde. Miles a Huberman (1994; in Hendl, 2005, s. 256) uvádějí doporučení pro správné psaní poznámek. Hlavní zásadou je důslednost a systematičnost. S psaním poznámek začít hned na začátku práce s daty, každou (i nepatrnou) myšlenku si zapsat a opatřit datem; nemíchat dohromady kódování s poznámkami, udržovat je na oddělených místech. Autoři též radí třídění poznámek do různých tematických okruhů a dokonce kódování poznámek. „Třídění poznámek se může provést v každé fázi projektu. V pozdější fázi nabývá systematické třídění stále více na významu, protože výzkumník poznenáhlu začíná připravovat materiál k uveřejnění“ (Hendl, 2005, s. 252).

Celý proces je navržen tak, aby se v závěru vynořila úsporná a jasně **zformulovaná teorie**, která je pevně zakotvená v dostupných datech a vyvěrá nikoli z výzkumníkova osvětlení, nýbrž z poctivé a tvrdé práce během postupného několikastupňového kódování.

Obrázek č. 4: Schéma analýzy a interpretace dat (vlastní)

4.6 Validita výzkumu

Míra validity znamená odpověď na otázku, zda zkoumáme to, co chceme zkoumat. „Validita je konstruktem toho, zda způsob, jakým jsme k našim zjištěním dospěli (metody, procedura), a samotná tato zjištění (argumenty, tvrzení), jsou pravdivé, tedy zda odpovídají realitě (jsou věrohodné)“ (Miovský, 2006, s. 255).

V kvalitativním výzkumu se nevyhodnocuje vnější validita výzkumu, protože nelze použít statistická kritéria pro zobecnitelnost na celou populaci. Je však samozřejmě možné využít závěry daného případu pro jiný případ, který se mu podobá. Jedná se o tzv.

přenositelnost. „Odpovědnost za provedení zobecnění na nový případ se přenáší na osobu, jež toto zobecnění chce provést. Úkolem výzkumníka je poskytnout ve zprávě taková data, která umožňují toto rozhodnutí udělat“ (Hendl, 2005, s. 339).

V tomto případě se lze ptát, zdali výsledky ze studie provedené v jedné věznici typu C lze vztáhnout na většinu vězňů zařazených ve věznicích typu C, popř. na celou vězeňskou populaci mužů. Osobně se domnívám, že tento přenos je možné bez větších obav realizovat, a to z těchto důvodů:

- Pokud mohu posoudit, Věznice Čistá patří mezi zcela typické věznice typu C. Kdyby tomu tak nebylo, vězni by tuto skutečnost reflektovali v rozhovorech, což se neděje.
- Mezi věznicemi existuje obrovská migrace vězňů, není nic neobvyklého, když vězeň během 5letého trestu vystřídá dvě nebo tři věznice. Vězni samozřejmě srovnávají podmínky v jednotlivých věznicích, a tyto zkušenosti si hojně sdělují v korespondenci i ústně.
- Nově přišedší vězni se zpravidla během měsíce velmi dobře adaptují na podmínky v této věznici. Tzn., že kultura dané věznice (stejně jako její slang) je spíše odrazem kultury vězeňské obecně, než uzavřenou monádou.

Zatímco u kvantitativního výzkumu se mluví o vnitřní validitě výzkumu, v kvalitativním paradigmatu se dává přednost konstruktu **důvěryhodnost** (credibility) vyjadřující, zdali předmět zkoumání byl přesně identifikován a popsán. „Pro zvýšení důvěryhodnosti se doporučuje:

- dostatečné trvání studie (proniknutí do kultury prostředí),
- konzultace s experty,
- analýza negativních případů (hledání případů, které se nehodí k pracovní hypotéze),
- konzultace analýzy a výsledků výzkumu zkoumanými osobami,
- triangulace⁴³.

(Hendl, 2005, s. 339).

⁴³ Triangulace je termín převzatý z geodetiky a obecně označuje „hledání a určování pozice předmětu výzkumu (zkoumaného jevu) prostřednictvím tří různých zdrojů dat, perspektiv, měření, postojů, výzkumníků, způsobů interpretací, atd.“ (Miovský, 2006, s. 264). Triangulaci je možné užít ve všech fázích kvalitativního výzkumu. Např. při zkoumání v nemocničním prostředí můžeme použít jako zdroje dat nejenom výpovědi pacientů, ale též oficiální záznamy a výpovědi personálu.

Různí autoři rozlišují různá kritéria validity a způsoby jejich kontroly. Není možné je zde popsat všechny. Např. Čermák a Štěpaníková rozlišují tyto „oblasti kontroly:

1. techniky týkající se kontroly povahy vzorku,
2. techniky týkající se kontroly výběru účastníků výzkumu,
3. techniky týkající se kontroly role výzkumníka,
4. techniky týkající se kontroly získávání dat,
5. techniky týkající se kontroly povahy dat,
6. techniky týkající se kontroly analýzy a interpretace,
7. techniky týkající se kontroly reflexní a diagnostické povahy výzkumu,
8. techniky týkající se kontroly nestrannosti a kritičnosti badatele.“

(Čermák, Štěpaníková, 1998; in Miovský, 2006, s. 263).

Pro potřeby tohoto výzkumu tento soupis poněkud zjednoduším do několika kategorií, které zásadním způsobem mohou ovlivnit výstupy z výzkumu. Jsou jimi:

- A. validita volby výzkumného vzorku (vhodně zvolený vzorek),
- B. validita sběru dat (vhodný způsob sběru dat),
- C. validita analýzy a interpretace (vhodně zvolená metoda a správně provedený postup),
- D. validita kritičnosti výzkumníka (dostatečný kritický odstup výzkumníka).

Tyto oblasti možného zkreslení je nutno co nejprísněji ošetřit, přičemž taktiku udržení vnitřní validity je nutno mít promyšlenou ještě před započatím výzkumu.

K validitě volby výzkumného vzorku: I když mám, coby zaměstnanec organizace, naprosto volnou ruku při výběru účastníků bez nutnosti zprostředkovatele, je třeba přistoupit k tomuto výběru uvědoměle a zodpovědně. Patton (1990; in Hendl, 2005, s. 154) rozlišuje šestnáct způsobů vzorkování (voleb výběru). S ohledem k tomu, že neznám vlastnosti základního souboru, musím se uchýlit k záměrnému výběru účastníků. Výběr účastníků je ovšem triangulačně zakotven (viz přechozí kapitolu).

Co se týče **validity sebraných dat**: Nároky na data, které jsou metodology kladeny, se týkají jejich hodnověrnosti, hustoty, bohatosti a síly. Data by neměla být z druhé či třetí ruky, výzkumník by měl prostředím důvěrně znát včetně společenské struktury a tamějšího slangu, data by neměla ulpívat na povrchu, ale jít až na dřeň zkoumaných fenoménů, měly by se vzít do úvahy i pohnutky informátorů a měla by vystihovat skutečně zajímavé fenomény (Čermák, Štěpaníková, 1998; in Miovský, 2006, s. 266).

Je třeba se především ptát, zdali informátoři nemohou podávat záměrně zkreslené informace a zdali je možné to odhalit. Zde se mohu odvolat za prvé na jejich kvalitní výběr (vím, koho mám před sebou a jaká je jeho motivace k participaci na výzkumu), a za druhé na své zkušenosti s tímto typem lidí. Pakliže si vězeň nepřejí, aby se zaměstnanec dozvěděl něco ze zákulisí vězeňského života, počíná si zpravidla velmi opatrně a sděluje jen velmi povšechné informace ve formě naučených prázdných frází. Je vysoce nepravděpodobné, že by si vymýšlel složité konstrukce, navíc k tomu ani nemá důvod, když dobrovolně souhlasí s výzkumným rozhovorem. Jako zmírňující opatření funguje samozřejmě i dostatečný počet informátorů vybraných z různých výchovných kolektivů. S ohledem na mou detailní znalost prostředí by tato část neměla představovat problém. Domnívám se, že jsem schopen vyhodnotit jejich specifickou věrohodnost k daným tématům (a případně nespolehlivého informátora vyměnit za jiného). Opět zde platí, že pokud je vytvořeno pouto důvěry a informátor se nemusí obávat, že tyto informace se mu nějakým způsobem negativně promítnou do hodnocení, je míra sdílnosti velmi slušná.

Co se týče **validity analýzy a interpretace**, lze vznést tyto otázky:

- Je zvolená metoda analýzy a interpretace (zakotvená teorie) skutečně tou nejvhodnější s ohledem na výzkumnou otázku?
- Byly dodrženy její metodologické postupy?
- Jsou závěry výzkumu důvěryhodné, nebo ulpívají na obecnosti a bezobsažnosti?

Zajímá nás především, zdali je zakotvená teorie, coby metoda, schopna nalézt odpovědi na výzkumnou otázku. Domnívám se, že ano, pakliže její postupy budou provedeny systematicky a pečlivě bez vynechání dílčích kroků. Hendl varuje hlavně před předčasným zakončením celého procesu. „Při nedostatečném rozvinutí kategorií je vysoká pravděpodobnost, že se dojde ke zkresleným závěrům. Tyto závěry jsou ještě příliš ponořeny v datech, je v nich mnoho rozporů, které nejsou vysvětleny“. K tomu, dle Hendla, dochází, pokud se zanedbá druhá a třetí část analýzy. Závěry přitom nemusí být nutně zkreslené, mohou však ulpívat na takové všeobecnosti, že jsou v podstatě nicneříkající. „Taková teorie není falzifikovatelná, protože je empiricky bezobsažná“ (Hendl, 2005, s. 258).

Výzkum může být zkreslen i osobou výzkumníka samotného, což nás přivádí k otázce **validity kritického odstupu výzkumníka**: Terénní výzkum klade na výzkumníka

poněkud vyšší nároky než výzkum kvantitativní. Snadno může podlehnout vlivu implicitních teorií a vidět jen jevy, které vidět chce.

„Výzkumník si nemusí zachovat odstup a kritičnost – tzv. teoretickou citlivost. Výsledkem je, že vstupuje do výzkumu s nějakou implicitní teorií převzatou odjinud a její koncepty násilně roubuje na data, které má k dispozici, aniž by nechal pojmy a kategorie vyjevit se samy od sebe“ (Wilson a Hutchinson, 1996; in Hendl, s. 258).

Tento možný zdroj zkreslení se prolíná všemi fázemi výzkumu, od výběru účastníků, přes průběh rozhovorů, až po analýzu a závěr. Proces výzkumu není vhodné uspěchat. Tlačení na pilu nezískáme kvalitní interpretaci a pravděpodobně ani popis, hrozí ustrnutí na povšechných závěrech s mnoha vnitřními rozpory. „Výzkumník by měl být především nestranný a v každém okamžiku otevřen uvažování o alternativních výkladech“ (Čermák, Štěpaníková, 1998; in Miovský, 2006, s. 272).

Ačkoli nelze zcela vyloučit, že výstupy z rozhovorů s aktéry budou ovlivněny mou rolí zaměstnance věznice (oproti výzkumníkovi externímu), nepovažuji toto za problém. Díky kvalitnímu výběru účastníků (přednostně jsem vybíral „výstupáře“, u nichž lze očekávat vyšší míru sdílnosti a autenticity) a detailní znalosti prostředí (umožňující hladké dorozumění) zřejmě nebude docházet k zásadním zkreslením. Za větší riziko považuji analýzu a interpretaci získaného materiálu, převážně v pozdějších fázích, a to z toho důvodu, že pro mne bude jen velmi obtížné poodstoupit od toho, co mám každý den před očima nebo znám z vyprávění vězňů, na úroveň odosobněné abstrakce.

„Někdy jsou badatelé také profesionály, kteří dělají výzkum v oblasti, která je jejich povoláním. Pro ty je obtížné získat si takový odstup od svých materiálů, který by umožnil dostatečný popis a konceptualizaci kostry příběhu a tím i výběr centrální kategorie. Zde pomáhá poradit se se zkušenějším badatelem, učitelem nebo kolegou, s někým, kdo umí naslouchat a pomůže vám udělat si v tom pořádek“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 90).

Tuto oblast považuji za slabší článek v řetězu výzkumu, proto budou postupy konzultovány s nezávislými odborníky (sociologem, antropologem, psychologem).

4.7 Etika výzkumu

Při každém výzkumu (a u terénního výzkumu to platí obzvláště) by měl výzkumník přihlížet nejenom ke způsobu získávání a zpracování dat, ale také k možným dopadům, které tím způsobí, ať již na straně účastníků výzkumu, instituce, v níž je výzkum prováděn, ale též sebe samého. Etika výzkumu se odehrává ve trojím kontextu:

- ochrana účastníků výzkumu,
- ochrana výzkumníka,
- ochrana organizace.

K ochraně účastníků: Běžnou praxí je zamezení možnosti identifikace účastníků výzkumu, v tomto případě odsouzených aktuálně ve VTOS. Nejedná se o nijak složitý úkol, jména účastníků budou zakódována a budou vynechána data, která by mohla vést k odhalení identity – krom věku, délky trestu, apod. Přednostně budou též vybírání ti odsouzení, jejichž participace na výzkumu nebude mít dopad na jejich další průběh trestu.

Ochrana výzkumníka (mne) by také neměla být zanedbána. Pominu zde možná rizika napadení ze strany zkoumaných osob, neboť kontakt s nimi se děje ve formálně vymezeném rámci zaměstnanec – odsouzený. Ochrana by se však měla vypořádat s možným křížením zájmů, tedy role psychologa, který se podílí na převýchově odsouzeného a jeho hodnocení, a role výzkumníka, kterého nezajímá, jestli se odsouzený napravil, nýbrž v čem v současnosti žije a jak na to reaguje. Obecně nepředpokládám, že by mi mělo činit problémy tyto role oddělit, obzvláště při zachování diskrétnosti. Jelikož se však pohybuji na půdě totální instituce, o mém záměru vykonat zde terénní výzkum byl dopředu zpraven ředitel věznice i vedoucí oddělení, kteří s realizací souhlasili (pochopitelně za předpokladu, že nebudou porušena platná legislativní nařízení⁴⁴, a že provádění výzkumu nebude mít vliv na plnění mých běžných pracovních povinností⁴⁵).

⁴⁴ Především se jedná o Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů; dále veškeré zákony a nařízení týkající se zacházení s vězněnými osobami uvedené v seznamu literatury.

⁴⁵ V souladu s NGR č. 17/2011, o povinnostech zaměstnanců; a popisem mé pracovní funkce.

Ochrana organizace by měla být navržena tak, aby nedošlo zbytečně k poškození pověsti organizace, tedy konkrétní věznice, v níž výzkum probíhá, a kde jsem zároveň zaměstnán. Pro účely této práce jsem se rozhodl zakódovat jméno věznice a nazývám ji *Věznice Čistá*. Výzkumu to nikterak neubírá na hodnověrnosti, navíc jsem přesvědčen, že daná věznice nikterak nevybočuje z obecného trendu českého vězeňství a představuje spíše typického reprezentanta.

Rád bych dodal, že tento výzkum nemá ambice poukázat na slabiny a nedostatky našeho vězeňského systému (pravda, k ideálu máme hodně daleko), nýbrž přispět ke studiu lidskosti ve specifických podmínkách. Pevně doufám, že takto bude tato studie i pochopena. Vždy je lepší pohlížet na realitu přímo a připustit si i nepříjemné skutečnosti, než si vytvářet o věcech dogmatická přesvědčení, která neexistují nikde jinde než na papíře, a domnívat se, že oblasti rozumíme, ačkoli postrádáme nezkreslené výpovědi získané přímo na místě od přímých účastníků.

4.8 Zázemí pro výzkum

Jakožto člověk přímo z praxe disponuji nespornými výhodami, které nebývají pro akademické výzkumníky běžně k dispozici. Protože jsem součástí přirozeného prostředí aktérů, mohu s nimi komunikovat bez větších omezení; mám volnou ruku ve výběru účastníků, mohu volit místo a čas rozhovorů, popř. provádět opakované rozhovory, atd. S účastníky mohu mluvit mimo běžnou pracovní dobu (pochopitelně se souhlasem nadřízeného), mohu jim nabídnout kávu, a nejsem odkázán na další osoby (dozorce, vychovatele, atd.), interview tedy mohu ukončit přirozeným způsobem poté, co dojde k vyčerpání témat, nikoli pod časovým tlakem. Rozhovory s vězni pro mne představují každodenní náplň práce, tudíž rozumím jejich způsobu vyjadřování a znám specifika dané věznice, je zde tedy široká platforma pro vzájemné dorozumění a sdílení významů. Nikoli nepodstatnou výhodou je i to, že na výzkum nepotřebuji žádné finance či speciální povolení. Výhodou (a zároveň i nevýhodou) je, že uzavření výzkumu není nijak termínováno. Závěrem bych rád zdůraznil, že dělám výzkum, který mne baví, a jehož výsledky mne zajímají.

5. Realizace výzkumu

Výzkum proběhl ve Věznici Čistá, a je zasazen do časového rozmezí zhruba od ledna 2014 do března 2015, přičemž však již během roku 2013 probíhal pilotní výzkum, během něhož jsem sbíral statistická data a prováděl rozhovory sloužící k ujasnění si výzkumných otázek. Průlomovým okamžikem pro mne byl rozhovor s odsouzeným (nyní již přes rok pobývajícím na svobodě), který mi poskytl hloubkový vhled, jak to mezi vězni chodí, a jak oni sami vnímají věznici a její zaměstnance. Tento nadprůměrně inteligentní muž a „lidový psycholog“ mi skutečně otevřel oči a navedl mne na zajímavé otázky, na kterých je tento výzkum postaven. Z pochopitelných důvodů je skryta jeho pravá identita a v citacích je označen jako „informátor Diamant“. Do samotného výzkumu jsem však jeho výpovědi nezahrnul.

Během ledna 2014 jsem si vytypoval vhodné informátory. Sběr informací jako takový proběhl v relativně krátkém období během února až března 2014. Celá tato událost nevyvolala žádný ohlas ze strany zaměstnanců i odsouzených, což tak bylo i zamýšleno. Časově a technicky nejnáročnější byla analýza a interpretace metodikou zakotvené teorie, která probíhala od března 2014 do března 2015, přičemž zdaleka nejobtížnější byla druhá a třetí část analýzy, tedy vyvození centrální kategorie a interpretace vztahů. Přitom bylo popsáno mnoho stran poznámek prozatímními závěry, které byly v drtivé většině později opuštěny a od základu přepracovány. Toto vše uvádím, aby si aspirující výzkumník udělal představu, co ve skutečnosti metodika zakotvené teorie obnáší, zejména je-li prováděna poprvé.

5.1 Výběr a získávání informátorů

Získávání informátorů proběhlo v lednu 2014. Všech sedm informátorů bylo vybráno s velkou pečlivostí a metodickou přesností. Jejich výběr byl zakotven v prvé řadě na odhadu úspěšné spolupráce, a z této množiny byli vyřazeni ti odsouzení, kteří neodpovídali uvedeným charakteristikám. Nakonec byl výběr ještě konzultován s jejich vychovatelem a zvažena vhodnost pro výzkum.

Výzkumný vzorek tvoří sedm informátorů, jejichž charakteristiky jsou shrnuty v tabulce v příloze č. 6. Jedná se o odsouzené ve věku mezi 30 a 39 lety, podruhé až popáté ve VTOS, s tresty v délce okolo čtyř let, z nichž mají už alespoň polovinu za sebou, poprvé byli odsouzeni do VTOS ve věku okolo 20 let a celkově mají odsezeno něco okolo sedmi let. Účastníci představují výběr lidí, s nimiž se běžně ve věznici tohoto typu setkáme. Těchto sedm informátorů zde představím s ohledem na jejich kriminální a vězeňskou zkušenost i průběh současného VTOS, doplněné o charakteristiku od příslušného vychovatele. S ohledem na ochranu identity bylo pro každého z informátorů namísto jména zvoleno kódové označení podle názvu minerálu.⁴⁶

Informátor Jantar

Kriminální zkušenost: Recidivista po páté ve VTOS převážně za majetkovou trestnou činnost (krádeže, podvody), vždy v souvislosti s drogami a gamblingem.

Průběh VTOS: Má za sebou několik let v oddílu jako kuchař, poté co mu bylo prokázáno užívání marihuany, byl přemístěn do standardního oddílu, kde byl však šikanován. V současnosti je na výstupním oddělení. Má pouhý měsíc do výstupu.

Charakteristika od vychovatele: „Nevýrazná osobnost, chytlavej – neuměl říct ‚ne‘, nechal se zneužívat. Tydýtek, kterýho vždycky ty, co stojej v pozadí, někam poslali, apod. Sice se uměl postarat, aby se dostal na tu výstupku, jenže s ním vždycky někdo mával...“

Celkově: Informátora lze označit za zkušeného odsouzeného, který sice už ví, jak to ve vězení chodí, ovšem nechce se identifikovat s většinou vězňů, proto mívá v kolektivu problémy. S ohledem na to, že má těsně před výstupem, je jeho věrohodnost značná.

Informátor Antracit

Kriminální zkušenost: Podruhé ve VTOS, tentokrát delší trest za sérii brutálních loupeží se společníkem (motivace: sehnat peníze na drogy).

⁴⁶ Zde jsem se inspiroval kdysi slavným sci-fi thrillerem Obojek (1991) s Rutgerem Hauerem v hlavní roli odehrávajícím se v moderním vězení, kde vězni neměli jména, ale byl jim přidělen jedinečný a zároveň snadno zapamatovatelný kód podle barevného odstínu. Při volbě kódu jsem přihlížel k tomu, aby označení co nejvíce vystihovalo osobnost informátora.

Průběh VTOS: Navenek slušný odsouzený spíše s pasivnějším přístupem, ve skutečnosti však šedá eminence figurující v mnoha projevech druhého života odsouzených. Zapleten do zneužívání mobilního telefonu, což se mu ovšem nepodařilo prokázat. Je zhruba v polovině dlouhého trestu.

Charakteristika od vychovatele: „Grázlík, jenž má o sobě neskutečně vysoké mínění, které je navíc podporováno rodinou, především matkou. Mám pocit, že se neustále hlídá, přetváří, necítím z něj žádnou přirozenost. Problém s mobilním telefonem přesně ukázal, kam až je schopen zajít a co je pro svoji potřebu ochoten podstoupit. Předpokládám, že se nám v budoucnu vrátí. Umím si ho představit i jako organizátora velmi závažné trestné činnosti, řídicí schopnosti určitě má. Vždycky ale bude stát v pozadí.“

Celkově: Protřelý vězeň zapojený aktivně do vězeňské sítě. Jeho kriminální kariéra má rozvíjející se charakter. Tento informátor je velmi cenný, neboť vězňové tohoto typu bývají mazaní a nepřříš sdílní.

Informátor Hlína

Kriminální zkušenost: Po třetí ve VTOS, tentokrát za vydírání se zbraní, v minulosti seděl za distribuci drog a za krádež.

Průběh VTOS: Zaměstnán v dílnách jako malíř-natěrač. Patří spíše mezi méně výrazné, pasivní vězně. Mezi odsouzenými nevyčnívá, spíše stojí v pozadí.

Charakteristika od vychovatele: „To je debílek, líný, pohodlný, nepřemýšlivý... Ani si neumím představit, jak venku bude fungovat, zde jej drží při umělém způsobu přežívání jen blbý systém. Víím od mistrů na dílnách, že by jej nejraději vykopli, ale nemají náhradu. Náhradu za co? To mi rozum nebere...“

Celkově: Dokonale průměrný odsouzený, kterého zajímá především, aby mu trest rychle utíkal, a aby měl co jíst a kouřit. Trestem se snaží pouze proplout bez většího úsilí. Z pohledu zaměstnanců ničím nezaujme ani nepřekvapí (ať už pozitivně či negativně).

Informátor Rumělka

Kriminální zkušenost: Po druhé ve VTOS, v současnosti vykonává dlouhý trest za sérii závažné násilné TČ (znásilnění), poprvé ve VTOS za drobnou majetkovou TČ.

Průběh VTOS: Jedná se o inteligentního (byť dosti nezralého) odsouzeného. Výrazná postava! Známy tím, že neustále něco vymýšlí, kšeftuje a švejkuje, tj., využívá slabin systému a tím se baví. Z počátku trestu předstíral duševní poruchu a byl proto ve specializovaném oddělení, postupně se dokázal adaptovat i v běžném kolektivu a nastoupil do práce, i když stále poněkud vyčnívá. Má tři týdny do výstupu.

Charakteristika od vychovatele: „Na začátku trestu kašpárkoval, tahal za sebou rejžák, kterému říkal Astička... Pak jsem si jej vytáhl k ostatním normálním a přestal jsem mu ty jeho hry akceptovat. Přinutil jsem ho dělat, ale bylo nutné jej NEUSTÁLE hlídat a musel být pod soustavným tlakem. Jakmile se mu otěže povolily, spadl do svého – kšeftování, hrátky, vtípky. Projevoval až neskutečnou představivost, byl schopen věcí, které bych nikdy ani já, ani odsouzení, nepředpokládali... Velký podíl na jeho osobnosti má rodina – vliv babičky s maminkou. Nemá ani nejmenší potřebu zodpovídat za svoje chování, udělá klidně, co jej okamžitě napadne. Právo, morálka, zodpovědnost jsou mu dalece cizí.“

Celkově: Tento informátor představuje v mém výzkumném vzorku „divokou kartu“. Na první pohled se vymyká všemu, ale ve skutečnosti je spíše parodií systému – jeho pokřiveným zrcadlem. Protože disponuje nadprůměrnou inteligencí a jsem pro něho důvěryhodný, mohu se od něho dozvědět mnoho zákulisních informací, ke kterým bych se jinak nedostal, a to i přes jeho problematickou osobnost. (Srovnej s informátorem Hlínou, který je sice dokonale typický, ale mnoho se od něho nedozvíme.)

Informátor Safír

Kriminální zkušenost: Podruhé ve VTOS, nyní za autonehodu, v minulosti však již trestán za majetkovou TČ.

Průběh VTOS: Patří mezi slušné, byť poněkud úslužné až vtíravé odsouzené. Zastává VIP práci jako uklízeč na administrativní budově. Má ještě rok do konce čtyřletého trestu.

Charakteristika od vychovatele: „Na jednu stranu strašně ochotnej, obrovské vlezdoprdel. Nesmírně šikovnej, úslužnej, rozkrájel by se – pokud se to odvíjí podle jeho představ – pak je skoro nepřekonatelný. Hlavní jeho zájem je, aby vypadal dobře – být obdivovanej, přehnaně na sebe dbá – je de facto metrosexuál. Ale když to nefunguje podle něj, je to neuvěřitelná zákeřná svině – schopen čehokoli, aby člověka dostal do problému. Lže všem okolo, aby se ukázal v lepším světle. Př.: slibuje, že zařídí to či ono, bere si za to cigarety, ale nezařídí...“

Celkově: Zahrnutí tohoto informátora je mírně problematické. S ohledem na jeho relativně vzdálený konec trestu (a sdělení vychovatele) lze očekávat spíše účelové výpovědi a absolutní nekritičnost ke své osobě. Na druhou stranu je však velmi sdílný a rád hovoří o jiných odsouzených i zaměstnancích. S ohledem na charakter výzkumu lze tohoto informátora zahrnout, byť s určitými omezeními.

Informátor Rubín

Kriminální zkušenost: Po páté ve VTOS za drobnější majetkovou TČ (vždy má kratší tresty okolo jednoho roku). Nepoučitelný recidivista.

Průběh VTOS: Výraznější typ s přirozenou autoritou (fyzicky mohutný), zapojený do skrytého dění v oddílu, ale navenek slušný a vždy dobře naladěný. Extrovertní, přímočarý, soběstačný. Typ vězně, který zaměstnance nevyhledává a ani nepotřebuje. Za měsíc má pevný výstup.

Charakteristika od vychovatele: „Klasický recidivista, který zná míru rizika, a když něco dělá, ví, o co hraje. Když na to přijdou, co se dá dělat, nějak to odsedí. Na oddíle má svůj respekt, když jde do konfliktu, přesně ví s kým a proč. Je přesvědčen, že já (vychovatel) jsem stále proti nim. Umí dodržet slovo, zakládá si na tom a kdo tak nefunguje, je v hierarchii pod ním. Nemá problém ani rozdat ránu...“

Celkově: Byl vybrán, protože je zástupcem typického recidivisty, který venku funguje, ale periodicky se dostává do vězení, protože vždy podlehne potřebě překročit zákon. Páchání TČ je záležitostí charakterové vady, nikoli sociálních podmínek. Vzhledem k blížícímu se konci trestu lze očekávat dobrou výtěžnost.

Informátor Achát

Kriminální zkušenost: Po páté ve VTOS za majetkovou TČ kvůli opětovnému relapsu do závislosti na drogách a gamblingu.

Průběh VTOS: Typ odsouzeného, který ve VTOS trpí, a jen obtížně se začleňuje, a to i přes pomoc personálu. Patří mezi nenápadné vězně.

Charakteristika od vychovatele: „Uplakánek, kterej neví, co chce. Měl šanci jít na bezdrogovku, ale pak zas radši zůstal na školáku, už tam moh bejt na tý bezdrogovce... Občas ho chytnou chrápat, je zapadlej, ukňouranej. Ale zas ňákou brigádičku udělá, to von zas jo. Myslím, že se nám zase vrátí...“

Celkově: Typ odsouzeného, který se neustále dostává do vězení kvůli užívání návykových látek. Venku nedovede žít, a to i přes absolvování terapeutických programů ve VTOS a podporu rodiny. (Podobný typ jako informátor Jantar, jen méně inteligentní.) S ohledem na jeho nezáladnost a pouto důvěry lze očekávat spolehlivé, byť spíše povrchní informace.

Shrnutí informátorů

Při charakterizaci informátorů je akcentováno jejich chování během VTOS s přihlédnutím k trestní minulosti. Osobnost odsouzeného je v tomto kontextu chápána především jako soubor reakcí na odsouzení, dozorce, vychovatele, přístup k práci, plnění povinností a dodržování vnitřního řádu věznice. Tento popis má za úkol poskytnout čtenáři obrázek o lidech, které lze nejčastěji potkat ve vězení, jakým způsobem se tito lidé chovají, a jak řeší problémy. Též poskytuje obraz toho, čím se vychovatelé a specialisté ve věznici nejčastěji zabývají.

Vybraní informátoři představují vnitřně heterogenní, avšak typický vzorek odsouzených ve věznici typu C. Je zde předpoklad, že tento vzorek přinese bohaté a silné informace o sociální realitě vězení.

5.2 Příprava a provedení rozhovorů

Na základě mých zkušeností s odsouzenými jsem si připravil deset okruhů otázek týkajících se života odsouzených (viz Projekt výzkumu). Vybraní informátoři byli

stručně seznámeni s obsahem i časovým rámcem výzkumného interview. Byli ujištěni o důvěrném charakteru interview a následně byl domluven čas a místo. Rozhovory byly naplánovány na dobu, kdy většina výchovných pracovníků již není na pracovišti (v rámci mé odpolední pracovní směny). Místem provedení rozhovorů byla moje kancelář nebo (po předchozí domluvě) kancelář vychovatele. Ani jeden z oslovených adeptů neměl s realizací výzkumného interview problém.

Rozhovory probíhaly v neformálním duchu a odvíjely se až překvapivě hladce. Řazení otázek a témat bylo flexibilně uzpůsobeno podle vývoje situace. Rozhovory zabraly zpravidla dvě hodiny čistého času. Obsah lze ve všech případech považovat za informačně bohatý a silný. Od zařazení dalších informátorů bylo upuštěno, protože interview by s vysokou pravděpodobností přinesla jen opakování již řečeného. Kompletní přepis rozhovorů je uveden v příloze č. 7.

5.3 Analýza dat a jejich interpretace

Při analýze jsem použil metodiku zakotvené teorie dle Anselma Strausse a Juliet Corbinové (viz příslušnou kapitolu). Celý tento postup je rozdělen do řady dílčích kroků, z nichž některé bylo třeba cyklicky opakovat.

Prvotním krokem byla **příprava** hrubých dat pro analýzu: Po absolvování rozhovoru jsem jej vždy neprodleně přepsal z terénního deníku do počítače, a to doslovně, s případným komentářem v závorce. Každá významová jednotka (věta, popř. souvětí) byla uvedena na samostatném řádku. Poté jsem výpovědi vytiskl na barevném papíru (každý informátor měl přiřazenou vlastní barvu v souladu s kódovým označením), a rozstříhal je po řádcích.

Utřídění dat do kategorií

Moje práce s daty spočívala nejprve v **kódování** významových jednotek (výroků o nějakém jevu) do pojmů, které jej (v určité míře abstrakce) dostatečně vystihují. V této fázi nedocházelo k zásadním problémům, jediná potíž, která se vyskytla, byl nadbytečný počet pojmů. To jsem řešil jejich porovnáním a vyřazením těch méně výstižných. Tímto způsobem se mi podařilo zredukovat původních 120 pojmů na necelých 80.

Následovalo **hledání podobností mezi pojmy** a hierarchicky vyššího pojmu – **kategorie**. Dělo se tak neustálým přeskupováním barevných papírků na konferenčním stolku a uvažováním nad nimi. S ohledem na složitost celého procesu jsem prováděl seskupování do kategorií na třikrát, vždy s časovým odstupem jednoho týdne. Z těchto tří odlišných setů kategorií jsem následně provedl syntézu. Teprve čtvrtý **seznam kategorií a subkategorií** už byl vnitřně konzistentní natolik, abych mohl přikročit k dalšímu úkolu. Pro představu uvádím jejich provizorní seznam (v pozdějších krocích dojde k rozšíření a upřesnění):

- 1) Moje selhání
 - a) klíčové momenty (závislosti, partnerské vztahy),
 - b) okolnosti páchání TČ.
- 2) Místo uvnitř
 - a) kritika odsouzených,
 - b) status, pozice (v rámci oddílu),
 - c) potřeby a jejich uspokojování.
- 3) Politika věznice
 - a) režim a opatření proti němu (jak vyjít s dozorci),
 - b) kariéra ve VT (jednání s vychovateli, pracovní zařazení, šance na PP),
 - c) posuzování výchovných pracovníků.
- 4) Místo venku
 - a) moji blízcí (vliv VT na vztahy, taktika udržení vztahů),
 - b) moje šance venku (zázemí, pracovní možnosti, síť známých).

Dalším krokem bylo **hledání vlastností a dimenzí kategorií**. K tomu jsem použil tabulku, do níž jsem zanesl všechny kategorie a subkategorie. Opakovaně jsem si pokládal otázku, co vlastně bylo obsahem konkrétní kategorie a znovu jsem studoval přepisy rozhovorů. Následně jsem ke kategoriím přiřadil několik specifických vlastností. Když se podařilo nalézt vlastnosti, bylo již snadné přiřadit jim dimenzi (např. zřídka – často).

Během následující fáze axiálního kódování jsem odhalil nové mezery v kategoriích a podkategoriích (viz dále). Proto jsem se musel vrátit do této fáze a nově doplněné kategorie doplnit a rozvinout. S trochou nadsázky lze konstatovat, že tabulka obsahuje vše podstatné, co odsouzení během VTOS řeší:

Tabulka č. 2: Seznam kategorií, subkategorií, jejich vlastností a dimenzí (vlastní)

Kategorie	Podkategorie	Vlastnosti kategorie	Dimenze -	Dimenze +	
Místo uvnitř	Vstupní předpoklady	Spáchaná TČ	zavrženíhodná	kavalírský delikt	
		Intelligence	nízká	vysoká	
		Vztahy venku	špatné	dobré	
	Kariéra ve VT	Hodnoty	drogy	rodina, práce	
		Síť známých	úzká	široká	
		Zařazení do práce	žádné	skvělé	
		Odhadovaná míra šancí na PP	nízká	vysoká	
		Disponování zdroji	nulové	vysoké	
Místo ve společnosti	Pracovní zařazení	Status práce	podřadný	vysoký	
		Stabilita práce	nulová	vysoká	
		Kvalita vztahu	nízká	vysoká	
	Partnerský vztah	Vztahy v rodině	Kvalita vztahu	nízká	vysoká
		Bydlení	Stabilita bydlení	nízká	vysoká
	Řešení problémů	Schopnost řešit problémy	nízká	vysoká	
		Okolnosti páčání TČ	Míra vlastního zavinění	nízká	vysoká
			Omluvitelnost	nízká	vysoká
	Promyšlenost		nízká	vysoká	
	Režim věznice	Řízení věznice	Možnosti stížností	úzké	široké
Řízení pracovní činnosti ve věznici			špatné	dobré	
Aktivita pro vězně			omezené	široké	
Možnosti pracovního zařazení			omezené	široké	
Působení dozorců		Přísnost dozorců	přísní	laxní	
		Odstup dozorců	odměření	kamarádští	
Působení vychovatelů		Udělá si na mě čas	málo	hodně	
		Je na mé straně	málo	hodně	
		Morální kvality	hajzl	dobrý	
		Život mezi odsouzenými	Působení odsouzených	Požadavky po mně	málo
Jejich muklovské kecy	málo			hodně	
Nadávky, šikana	vůbec			mnoho	
Posuzování odsouzených	Nabízejí pomoc		vůbec	hodně	
	Morální kvality		hajzl	dobrý	
	Intelligence		talpa, konina	chytrý	
	Věk		mladý	starý	
	Status venku		nula	znamená něco	
	Trestná činnost		zavrženíhodná (kripl)	kavalírský delikt (frajer)	
	Hodnoty venku		drogy	rodina, práce	
Sociální strategie	Jednání s vychovateli	Chodím za nimi	zřídka	často	
		Chování k nim	drzé	slušné	
	Jednání s dozorci	Kontakt s nimi	nevšímám si jich	kamarádím se s nimi	
Informace o nich		malé	značné		

	Jednání s odsouzenými	Okruh lidí ke konverzaci	úzký	široký
		Počet bližších vztahů	nulový	střední
		Navazování kamarádství	nulové	značné
		Kšeftování, zařízení	vůbec	ve vysoké míře
	Snaha dostat se pryč	Snaha o změnu výchovného kolektivu	žádná	značná
		Snaha o změnu věznice	žádná	značná
	Udržování vztahů venku	Kvalita vztahu	mizerná	výborná
		Podpora během VT	nulová	značná
Moje šance venku	Zázemí pro začátek	Podpora od rodiny	mizerná	výborná
		Možnost bydlet	žádná	skvělá
		Možnosti žít s přítelkyní	ne	ano
	Možnosti uplatnění	Možnosti pracovního uplatnění	nízké	vysoké
		Síť známých venku	úzká	široká

Uspořádání kategorií podle vlastností a dimenzí

Dále jsem **spojoval jednotlivé kategorie na základě jejich obecných vlastností a dimenzí**. V tomto bodě jsem tedy ponechal stranou pojmy, na kterých kategorie stojí. Aby se s kategoriemi lépe pracovalo, byla tabulka rozstříhána na jednotlivé pruhy, přičemž při jejich třídění a shlukování jsem bral do úvahy pouze vlastnosti a jejich dimenze, nikoli kategorie samotné. Výsledek tohoto třídění byl zajímavý, protože kategorie se takřka okamžitě rozdělily do čtyř oblastí odlišných od předchozího třídění. Zde je stručně popíši:

- 1) Hodnocení (morální kvality, inteligence, sociální status, hodnoty)
 - a) sebe,
 - b) odsouzených,
 - c) vychovatelů, dozorců.
- 2) Možnosti
 - a) zaměstnání,
 - b) hodnocení od věznice,
 - c) zázemí venku,
 - d) práva a stížnosti, atd.
- 3) Tlak na mne
 - a) od odsouzených,

- b) od režimu,
 - c) od blízkých venku.
- 4) Moje iniciativa
- a) k odsouzeným,
 - b) od odsouzených,
 - c) proti režimu,
 - d) ven.

Pokud porovnáme tabulku kategorií a subkategorií s následnou tabulkou podle vlastností a dimenzí, překvapí, jak se náhle nepřehledná změt' vězeňského života zredukovala na čtyři srozumitelné kategorie. Ty se staly základem pro uspořádání dle 6faktorového modelu.

Zdaleka nejpočetnější rodinou je kategorie zabývající se *možnostmi* odsouzeného, a to především ve věznici. Značné množství výroků se týká toho, jestli se může dostat do práce, získat dobré hodnocení a konečně se dostat na podmíněné propuštění domů. Stranou nezůstávají ani možnosti žít venku (to se však týká více těch, kterým se blíží konec trestu). Vězňové komentovali i možnosti si ve věznici stěžovat a domoci se tak svých (mnohdy jen domnělých) práv.

Dále je to oblast *hodnocení*, přičemž velmi podobný systém hodnocení používají odsouzení sami na sebe, odsouzené i vychovatele, popř. dozorce. Nejvíce hodnotících výroků je na adresu jiných odsouzených, přičemž převažuje morálně hodnotící akcent (ale i sociální). V drtivé většině se jedná o devalvující výroky o ostatních. Podobně jsou hodnoceni vychovatelé, ovšem toto hodnocení je již úzce provázáno s možnostmi, které odsouzený pro sebe vnímá. Hodnocení dozorců probíhá kupodivu pouze po povrchu, nezabývá se osobností dozorců („*nechává nás v klidu*“ vs. „*dává hodně kázeňáků*“, *apod.*), což značí, že dozorce pro odsouzené nepředstavují výraznější problém, který by museli řešit. Sebehodnotících výroků je, v souladu s očekáváním, méně. Je zde jistá tendence se některým aspektům vlastního života vyhnout, popř. je bagatelizovat (obvykle nejsou hrdí na to, co spáchali). Hodnocení sebe, jak se zdá, vychází z několika faktorů, a to z úspěšnosti v systému věznice, zařazení v hierarchii vězňů, úspěšnosti ve vztazích (především byla reflektována neschopnost udržet si partnerku), odhadované možnosti začít po výkonu trestu (opět ve vztahu k osobám blízkým).

Oblast *tlak na mne* vypovídá o iniciativě okolního světa vůči odsouzenému. Tato iniciativa je zakoušena spíše v negativní rovině, přičemž zdaleka nejvíce je komentována sociální aktivita spoluodsouzených ve formě „muklovských keců“, které se převážně týkají drog, trestné činnosti, jejich případu, popř. jiných odsouzených, a které jim logicky lezou na nervy. Nejedná se přímý tlak, spíše o nemožnost uniknout na malém prostoru tomuto typu řečí. Vadí jim však i některý typ přímé komunikace, především když se někteří odsouzení snaží získat od nich zdroje, nejčastěji tabák. Méně často si stěžovali i na různé druhy šikany, nejčastěji formou nadávek („Čteš si – seš kokot!“, *apod.*). Komunikace ze strany spoluodsouzených je jednoznačně největším tlakem, který odsouzení pociťují. Tlak, který pociťují ze strany režimu (od dozorců) se týká pouze jednotlivých dozorců. Nespokojenost s některými vychovateli není o tlaku těchto vychovatelů na odsouzeného, jako spíš o nenaplnění přání, která odsouzený do vychovatele vkládá. Tlak od blízkých venku vypovídá o očekáváních, které má rodina nebo družka na odsouzeného, tedy aby se vrátil co nejdříve domů a napravil se.

Oblast *iniciativa* představuje strategii, kterou odsouzený využívá, aby dosáhl toho, co chce. Tato iniciativa má za cíl především snížení míry tlaku (od spoluodsouzených) a zároveň dobré hodnocení od vychovatelů. Jednou z nejefektivnějších cest, jak toho dosáhnout, je dostat se do práce. Další nemalá část iniciativy pochopitelně směřuje k blízkým osobám venku, protože úzce souvisí s jejich přežitím po propuštění.

Uspořádání dat dle paradigmatického modelu

Tyto oblasti lze, po mírných úpravách, použít k sestrojení **6faktorového modelu**. Kategorii „Tlak na mne“ jsem rozdělil mezi intervenující podmínky a mezi kontext, přičemž jako intervenující podmínky byla zvolena oblast tlaku odsouzených, zatímco kontext byl přiřazen k režimu věznice. Důvody pro toto rozhodnutí vyplývají z toho, že stížností na ostatní odsouzené bylo u všech informátorů mnohonásobně více než na všechny zaměstnance věznice dohromady. Odsouzení si také na režim obecně nestěžovali, vždy jen na konkrétní dozorce nebo vychovatele z naprosto konkrétních důvodů. Naopak, na odsouzené si stěžovali prakticky všichni a to především z důvodu ne zcela specifikovaného tlaku. Kategorie iniciativa je významově shodná s faktorem strategie, ovšem je nutno zohlednit její diverzifikaci, neboť vězeň je nucen vyvíjet iniciativu několikerým směrem naráz (vězni, režim, vychovatel, blízcí), pokud chce

uspět. Kauzálními podmínkami je život před nástupem do VTOS, a následky tvoří míra narušení. Kategorie možnosti se nakonec stala osou celého systému (viz dále).

Obrázek č. 5: Výsledky axiálního kódování dle paradigmatického modelu (vlastní)

Kauzálními podmínkami se myslí atributy, které mají prvotní vliv na to, jakou sociální pozici odsouzený ve věznici zaujme, a které jsem označil jako *život před VTOS*. Jedná se v první řadě o trestnou činnost, o kvalitu vztahů, známosti, disponování zdroji, atd. Míní se tím celková kvalita života, jak ji odsouzený vnímá. Obecně o životě před vězením odsouzení tolik nemluvili, což může být dáno i tím, že skutečně nejsou hrdí na to, jakým způsobem venku žili.

Kontextem se míní *režim věznice*. Režim věznice je pro vězně pojmem velmi širokým a zahrnuje zhruba tyto složky:

- přísnost kontrol dozorců,
- způsob převádění z budov na jídlo, aktivity, apod.,
- kontroly dozorců na ubytovně,
- přísnost vyhodnocování kázeňských prohřešků,
- možnost lehnout si a spát přes den (bez postihu),

- vyhodnocování stížností a žádostí vězňů,
- možnosti povolování osob na návštěvu,
- možnosti povolení některých věcí (elektroniky, apod.),
- možnost dostat se do práce (především na venkovní pracoviště),
- způsob psaní hodnocení k soudu,
- možnosti podmíněného propuštění či přeřazení do mírnějšího typu věznice.

Jak vidíme, kategorie režim je z pohledu vězně podstatně širší, než jak je běžně chápána. Ovšem tento seznam vychází z výpovědí respondentů, kteří vedle sebe stavěli fakta zdánlivě spolu nesouvisející, např.: *„dozorci nás po práci nenechají ležet“*; *„tady na půlky nepouštěj“*; apod. Oblast režimu se tedy netýká pouze dozorců, ačkoli ti jsou nejsignifikantnější, nýbrž všech zaměstnanců včetně ředitele, ovšem i místních soudů (které jsou sice ve svém rozhodování nezávislé, ovšem podléhají svým zvyklostem). Možná, že by trefnějším označením byla politika věznice, ovšem tento termín informátoři nepoužívali, proto se přidržím označení režim.

Ačkoli by režim měl přímo působit na odsouzeného ve smyslu jeho nápravy, z analýzy dat vyplývá něco jiného: Dozorci pro vězně představují nezbytnou kulisu a upomínají na fakt, že jsou zavření. V žádném případě však pro vězně nepředstavují problém, s nímž by si měli nějak zvláště lámat hlavu! Pouze jednotlivci z řad dozorců (které vězni nazývají trefnými přezdívkami: „Ovečkin“, „Želva“, „Anabol“, apod.) jsou natolik aktivní, že je třeba si na ně dát pozor. S ostatními je, dle informátorů, snadné vyjít.

Podobně je to s vychovateli. Je zřejmé, že vychovatelé spadají do širšího rámce kontextu vězení a jsou ze strany vězňů vnímáni jako *dveřníci* k lepším možnostem odsouzeného. Z výpovědí vyplývá zajímavý rozpor. Zatímco vychovatelé jsou vnímáni jako osoby s velmi nízkým statusem v rámci věznice (v souladu s vertikálním modelem věznice), zároveň je jim připisována kruciólní důležitost pro jednotlivého vězně. (*„S vychovatelem si musíte hlavně sednout. Jak si nasednete, je to špatný.“*) Je zřejmé a logické, že bez vychovatele se vězeň nedostane k žádným nadstandardním výhodám. Je nutno jej přesvědčit, aby mu pootevřel dveře, ovšem při vědomí, že vychovatel je malý pán. Jen málo byly reflektovány osobní kvality vychovatelů, informátoři o nich referovali skrz optiku toho, jestli jim vychází vstříc v jejich požadavcích nebo ne. Specialisté byli vesměs vnímáni jako nadstavba vychovatele nebo abstraktní součást celkového režimu.

Co se ostatních zaměstnanců týče, většímu zájmu vězňů se těší snad jen zaměstnanci OPaS (jsou pro řadu z nich potenciální hrozbou) a mistři na pracovištích (je třeba s nimi vyjít, aby jim napsali pochvaly, popř. je zařadili na lepší pozici).

Jako **intervenční podmínky** byl identifikován *tlak vězeňské masy*, který je vnímán jako deformační. Prakticky všichni informátoři tento fenomén nějakým způsobem zmiňovali. Co je podstatou tohoto tlaku? Z odpovědí informátorů nám vyplývají tyto oblasti, které vězňům nejvíce vadí a zároveň se vyskytují velmi hojně:

- snaha o získání tabáku (popř. jiných věcí);
- negativní řeči týkající se věznice, soudů, celého systému;
- neustálé omílání svého případu „nespravedlivého“ odsouzení;
- hovory o TČ, o drogách, vychloubání se majetky, přítelkyní, atd.;
- politikaření, intriky, snaha druhého obelstít;
- přímé osobní nadávky a ponižování.

Tento tlak má povahu soustavnosti, prakticky z něho není úniku (což vyplývá z nedostatku soukromí). Dále tento tlak není nijak koordinován, je spíše živelný. Navíc se nejedná často o přímý tlak (nadávky, ponižování), nýbrž jen o prostý fakt, že se ostatní baví o věcech, které dotyčného rozčilují.

Na tomto místě je třeba si položit otázku, co konkrétně tolik jednotlivého odsouzeného rozčiluje na hovorech ostatních (zmiňovaná témata: drogy, vylhané majetky a vztahy venku, trestná činnost, apod.). Je tomu snad tak, že mnou vybraní účastníci se natolik odlišují od ostatních, že nemohou najít společnou řeč? V žádném případě! Naopak se v mnohých ohledech jedná o typické odsouzené. Není tomu snad tak, že člověka nejvíce dráždí na druhých to, co mu u sebe samotného vadí? Vždyť témata, ke kterým nemá co říci a která jsou mu zcela cizí, daleko spíše nevyvolají žádnou emoční reakci, nikoli potřebu okamžitě odejít. Snahu vyhnout se hovoru (byť jen pasivně) lze naopak očekávat tehdy, když dané téma se dotyčného osobně dotýká a je mu nepříjemné! Takřka každý vězeň touží dostat se na svobodu a už se nikdy do kriminálu nevrátit. Pokud je rozumný, upne k tomu veškeré své snažení a zařídí se tak, aby mohl využít instituci podmíněného propuštění, a venku pak udělá vše pro to, aby se již znovu nepřimotal k trestné činnosti (braní drog, hraní automatů, styk s určitými lidmi, apod.). Ve věznici s ostrahou jsou však většinou recidivisté nezřídká i po páté a po vícekrát uvěznění, tj. ti, kterým se to opakovaně nepovedlo. Není tedy nejpravděpodobnější

vysvětlení, že v mase odsouzených okolo vidí jednotlivce jako v zrcadle sám sebe, ovšem v roli, na kterou není vůbec hrdý? Vždyť proč by jinak měl enormní snahu dostat se do práce (z oddílu) a kamarádit se v první řadě s lidmi, kteří zastávají „normální“ hodnoty?

Pokud se tedy bavíme o tlaku spoluodsouzených, nemíní se tím nějaký cílený tlak, který by nutně směřoval k přijetí určitého chování a byl podmíněn zasvěcovacími rituály (jako tomu bylo svého času u vojáků základní služby). Jedná se spíše o to, že lidé okolo něho představují spíše nežádoucí sociální vzory. Sociální učení může samozřejmě probíhat i bez toho, aby si to dotyčný jedinec přál, jednoduše přebíráním způsobů chování, které se dějí okolo. Ne každý si dovede uchovat svou identitu, daleko spíše se svému sociálnímu okolí přizpůsobuje, což se děje v první řadě v mluvě, ale i v chování a způsobech myšlení. Co je výsledkem tohoto přejímání hodnot vězeňské masy, víme: Dokonale prizonizovaný jedinec, který dovede žít v base, ale ne na svobodě. Prizonizace je nedílně spojena se ztrátou individuality. Je tedy jen logické, že každý odsouzený chce zůstat sám sebou a tomuto sociálnímu tlaku se vymanit. Tento tlak má povahu deformační a desocializační. Z penologického hlediska je velmi zajímavé, že odsouzení si tuto deformaci uvědomují a snaží se jí bránit.

Co jsou v našem systému **následky**? Původně jsem se domníval, že se jedná o vnímané možnosti na život venku. Na základě výpovědí a aparátu poznámek však musím konstatovat, že záležitosti okolo života venku jsou pro většinu vězňů příliš vzdálené, než aby ovlivňovaly kvalitu jejich života vevnitř. Následky jsou tím, co je součástí jejich reality už ve vězení, a co mají denně před očima u druhých – vnímaná *míra narušení* pobytem v tomto zařízení. Ta úzce souvisí především s tlakem vězeňské subkultury, který je vnímán jako výrazně deformační. Vězení je pochopitelně velkým zásahem do života jednotlivce, a je jisté, že každého nějak poznamená (psychicky, sociálně, finančně, zdravotně, atd.). Je jen přirozené, že každý se snaží, aby toto poznamenání bylo co nejmenší. Proti některým z těchto faktorů lze bojovat (viz dále). Rozhodně je vězení bráno jako instituce, která člověku především bere, nikoli jako proces nápravy. Pokud se vězeň napraví, je to proto, že tak on sám chce (aby už se do vězení nedostal), nikoli proto, že jej vězení napravilo.

Kategorie **sociální strategie** je velmi široká. Pokud vězeň chce mít ve vězení možnost ovlivnit svůj osud, musí vynakládat nemalé úsilí několika směry:

- 1) Vůči režimu
 - a) k dozorcům,
 - b) k vychovatelům,
 - c) k ostatním zaměstnancům.
- 2) Vůči ostatním vězňům
 - a) od nich (práce, apod.),
 - b) k nim (politika).
- 3) Vůči blízkým venku.

Jak je patrné z výpovědí informátorů, jsou uplatňovány v zásadě dvě taktiky jednání *směrem k dozorcům*:

- a) být neviditelný (nevšímat si jich, neupozorňovat na sebe),
- b) skamarádit se s nimi (úsměvy, vtipkování, řeči o počasí, o fotbale, atd.).

Informátoři zpravidla uplatňovali jednu z nich nebo kombinaci obou a ve většině případů zcela úspěšně, i když se občas může stát, že „narazí“. Co se týče možného ovlivňování dozorců ke korupčnímu jednání, je nepravděpodobné, že by se k tomu někdo z informátorů přiznal, ovšem s ohledem na to, jak málo se zajímali o osobnost jednotlivých dozorců, lze předpokládat, že tyto snahy budou spíše ojedinělé.

Zatímco dozorce stačí neprovokovat a neotravovat a vězeň s nimi může fungovat po celý výkon trestu bez problému, *vychovatele* je nutno přesvědčit, aby za vězně „kopal“, tj. aby ho prosadil do práce, do I. PSVD, povolil mu nestandardní návštěvy, atd. Způsoby, jak přesvědčit vychovatele, nebyly podchyceny, ovšem ukázalo se, že když se to odsouzenému dlouhodobě nedaří, je schopen poměrně efektivně změnit oddíl a tím pádem i vychovatele a zkusit to nanovo. Alespoň u mých informátorů se nezdálo, že by s tím měli nějaký zásadní problém.

Strategie vůči ostatním vězňům je velmi složitá a tvoří hlavní náplň strukturování času ve vězení. Na jednu stranu je zde tendence uniknout všudypřítomnému tlaku vězeňské masy, na druhé straně je zde i potřeba na vězeňské subkultuře participovat (a těžit tak potenciální výhody). Jak jsem již uvedl, od většiny vězňů je vnímán nespecifický tlak, který je pocíťován jako nepříjemný až deformační. Jsou uplatňovány tři taktiky, které se ovšem nevyklučují, naopak doplňují:

- a) uniknout z oddílu (práce, sportovní aktivity, kroužky),
- b) najít si svoje místo v horizontální struktuře (někam patřit),
- c) být neviditelný („jet si svoje“).

Nejlepším způsobem, jak bojovat proti tomuto tlaku, je *dostat se do práce* a pokud možno tam trávit co nejvíce času. V souvislosti se zařazením do práce se zdvíhá i společenská prestiž vězně a otevírají se před ním mnohé možnosti (pochvaly, nadstandardní návštěvy, přerušení trestu...). Je tedy zřejmé, že dostat se do práce bude prvořadým zájmem 90% vězňů. Ovšem, jak víme, s prací to není ve věznicích nijak slavné, a konkrétně v Čisté skutečně do práce chodí pouhá čtvrtina vězňů (nepočítám studující, zařazené do speciálních oddílů a brigádníky). Upozorním však na jeden rozpor: Informátoři Antracit a Rumělka po celý VTOS téměř vůbec nepracovali, a přesto se měli evidentně dobře a na nic si nestěžovali. V obou případech se jim však podařilo navázat spojení s významným vězněm v rámci hierarchie – s „barákovým“ v jednom případě a s „brigádýrem“ ve druhém.

Zároveň je nutné *se někam zařadit*, tj. najít si své místo v horizontální struktuře věznice. Konkrétně to znamená dostat se především k lidem ze stejného města nebo alespoň kraje (princip krajanství), stejných zájmů (sportovci, hudebníci, apod.), nebo k lidem, kteří jsou na tom podobně s trestnou činností, věkem, vzděláním, atp. Vězeň osaměle nemůže přežít, musí se zařadit do některé z neformálních skupinek. Zároveň s tím jde ruku v ruce vymezení se jako „ne-oni“. Typicky se toto vymezení děje vůči narkomanům, hloupým a zaostalým vězňům (speciálně těm, kteří mají potíže s hygienou), chudým, mladým, provokujícím dozorce, apod.

Třetí, doplňující, taktikou je *být neviditelný*, tj. neupozorňovat na sebe při vycházkách, na kulturní místnosti, v jídelně, apod. S nikým se zbytečně nevybavovat, držet se jen svého prověřeného okruhu lidí. Dá se říci, že uvedené tři body jsou zaručeným receptem na relativně bezproblémový průběh trestu (i když problémy mohou samozřejmě přijít i tak).

Existuje však i opačná tendence, tj. *participace na sociálním životě vězňů*. Co je k tomu vede? Jak se ukázalo v rozhovorech, odsouzení nespolehají při snaze o zajištění výhod na oficiální postupy, nýbrž aktivně využívají neformální síť vztahů ve věznici, tedy především známosti s důležitými vězni napříč věznicí. Skrze síť známostí si informátoři zajišťovali pracovní zařazení, změnu oddílu, atd. („*Pak jsem si zařídil tu nádvorní partu...*“; „*Ze známosti pro mě bylo vytvořeno místo na prádelně.*“; apod.). Participace na skrytém životě odsouzených úzce souvisí s vertikálním zařazením vězně v sociální struktuře, tedy postavením mezi ostatními vězni, a je neodvratně propojeno se

zapojením do ekonomických aktivit vězňů. Toto rozvrstvení reálně existuje, ovšem žádná pozice nikdy není definitivní, nýbrž je nutno vynakládat neustále úsilí k jejímu udržení. Informátoři o této činnosti referovali jako o *politice*. Tento termín považuji za poměrně trefný, protože jeho podstatou je z největší části neustálé domlouvání obchodů, uzavírání paktů a úmluv a intrikování. Čím větší participace na vězeňské subkultuře, tím potenciálně vyšší pozice v sociální hierarchii a tím potenciálně vyšší možnosti pro život ve vězení. Zároveň však participace na tomto životě přináší odsouzenému rizika, a to poměrně značná: počínaje kázeňským trestem (a tím pádem na dlouho ztrátou možnosti získat I. PSVD a s ní spojené výhody), přes výprask od ostatních, nutnost opustit oddíl nebo dokonce věznici z bezpečnostních důvodů, a konče „nášupem“ (další VTOS za držení drog, mobilního telefonu nebo za ublížení na zdraví), nebo dokonce doživotními zdravotními následky. V důsledku uvedeného je výkon trestu neustálým balancováním vězně mezi participací na vězeňské subkultuře a snahou vyhnout se problémům a získat dobré hodnocení. Maximálních možností ve vězení totiž dosáhne odsouzený jen tehdy, když se mu daří dlouhodobě vyvážit všechny uvedené faktory.

Jednu z nejzásadnějších strategií představuje *udržování vztahů s blízkými osobami venku*. Důvodem je jednak (logicky), že blízké osoby jim pomohou začít po návratu z vězení. Podpora od blízkých osob z venku však úzce souvisí i se statusem uvnitř, ať už po materiální stránce (mohou jim poslat balík s kuřivem a dalšími komoditami), tak též po stránce sociální (vyšší status mají ti, kterým jezdí návštěvy).

Ústřední fenomén, který stojí ve středu paradigmatického 6faktorového modelu, jsem nejprve pracovníě pojmenoval *místo uvnitř*. To však není přesné, neboť nejde o čistě samoúčelné zaujetí nějaké pozice dané horizontálně a vertikálně, nýbrž tato pozice je definována především *možnostmi* odsouzeného, které má k ovlivňování svého života ve věznici. O jaké *možnosti ve VTOS* se jedná konkrétně? Informátoři reflektovali konkrétně tyto:

- mít co kouřit,
- mít k dispozici další komodity (káva, jídlo, atd.),
- dostat se do (lepší) práce,
- dostat se na lepší oddíl (souvisí s předchozím),
- úlevy, výhody v rámci režimu,

- domoci se pomocí stížností svých „práv“,
- kontakt s blízkými: korespondence a návštěvy (popř. i nadstandardní),
- pochvaly, získání I. PSVD,
- dostat se ven (volné vycházky, přerušení trestu, atd.),
- dostat se do mírnějšího typu věznice („podat si Béčko“),
- dostat se domů na podmíněné propuštění („podat si půlku“).

Tyto možnosti jsou seřazeny hierarchicky od těch nejnižších až po ty, které stojí na vrcholu žebříčku každého vězně, tedy možnost „vyskočit dřív“. Je zřejmé, že většina těchto možností souvisí s omezeními, které jsem označil jako režim, a vytváří kontext vězení. Jak vypovídali informátoři, vyskytuje se značná variabilita mezi jednotlivými věznicemi stejného typu. („*Tady nepouštěj, ale zas je taj 100% šance na Béčko.*“; *apod.*), což znamená, že režim je vnímán jako specifická omezení (limity) dané věznice. I tak však existuje obrovská inter-individuální variabilita v těchto možnostech.

Analýza centrální kategorie

V závěrečné fázi výzkumného procesu, nazývané selektivní kódování, jde o určení a rozbor **centrální kategorie**, která drží vše pohromadě, tedy rozvíjení ústředního fenoménu vzešlého z axiální fáze kódování. V předchozí fázi jsem ji pojmenoval jako *možnosti ve vězení*. Pokud se vrátíme k samotným výpovědím některých informátorů (např. Rumělka a Antracit), můžeme si povšimnout značného zaujetí pro získávání různých výhod a lepších pozic, ačkoli ani jeden z nich to nutně nepotřebuje, neboť mají podporu od rodiny. To mne přivádí na myšlenku, že možnosti vězně (dostat se do práce, sehnat si tabák, získat kladné hodnocení, apod.) nejsou důležité samy o sobě, nýbrž slouží něčemu dalšímu. Vězeň totiž nepotřebuje k prostému přežití ve vězení navazovat složitou politiku s ostatními, nemusí mít majetky a nemusí se nutně dostat do práce. Pro přežití bez újmy stačí dodržovat rámcově pravidla, po nikom nic nechtít a nikoho si nevšímat – „jet si svoje“. Je zde tedy něco podstatnějšího, co s vnímanými možnostmi úzce souvisí, ale není s nimi totožné. Co je tímto fenoménem? Jsem přesvědčen, že jde především o niterně zakoušenou *hodnotu sebe samého jako člověka*. Tato sebehodnota je výslednicí složitého působení různých vztahů s vězením úzce provázaným, kde schopnost udržet si vztahy venku a zároveň obstát mezi ostatními vězni hraje nejpodstatnější roli. Rovněž dostat se do práce a získat dobré hodnocení není jen o praktických důvodech – získat prostředky na tabák a známky – nýbrž je vnímáno jako

osobní úspěch. Zrovna tak kladné hodnocení je vnímáno jako úspěch, že se podařilo přesvědčit vychovatele. O čem? O své jedinečné lidské hodnotě!

„Myslím, že je zásadně důležité zůstat sám sebou, zachovat si důstojnost. Všiml jsem si, jak moc vězňům záleží i na oblečení. Je strašně důležité, když máte funkci nebo chodíte do práce; všichni chodí v modrém, ale pokud máte černé montérky nebo hnědý vaťák, jste jedinečný. Velké vítězství, bez legrace“ (Týc, R., rozhovor pro MF Dnes, 2012).

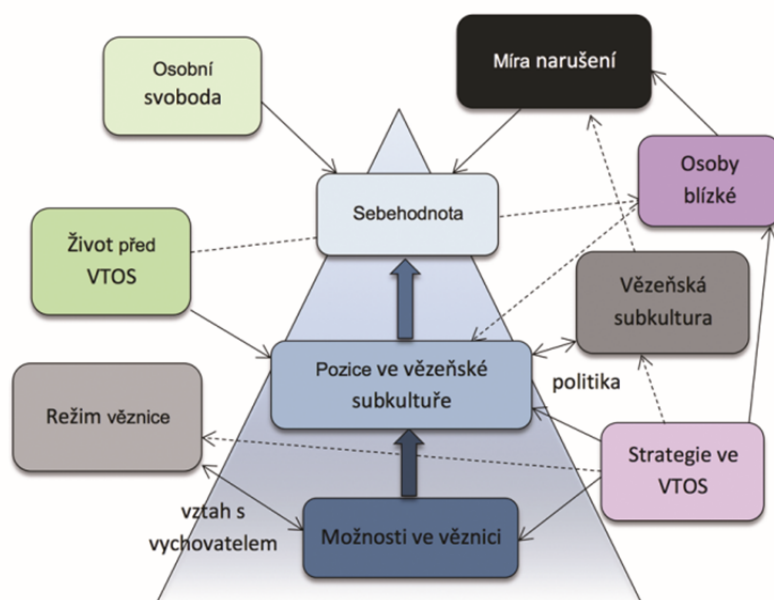
Zmínil jsem však i pozici ve skupině a možnosti ve vězení. V jaké relaci jsou tyto fenomény k sebehodnotě? Zdá se, že tyto tři věci spolu úzce souvisí. Jakým vztahům však podléhají? *Možnosti* jsou kategorií, která se dá poměrně dobře definovat, neboť je souhrnem všech možností (standardních i nadstandardních, oficiálních i skrytých), které jsou výslednicí jeho předchozího života a iniciativy k vězňům, zaměstnancům i osobám blízkým. *Pozice v subkultuře vězňů* velmi koresponduje s prezentovanými možnostmi a odráží se i ve vnějškových attributech (např. zmiňované montérky). Čím více možností vězeň má, tím je jeho pozice lepší. Ovšem do hry vstupují ještě další faktory: jedinec nemusí ustát tlak kolektivu, mohou nastat nenadálé události (přemístění do jiného oddílu, vyřazení z práce, potrestání za rvačku, atd.), též se na pozici podílí míra narušenosti (slábnutí, stárnutí, atd.), a v neposlední řadě i vztahy s osobami venku. Pozice je tedy ovlivněná všemi sociálními faktory, které ve věznici vstupují do hry.

Sebehodnocení je však již niternou psychologickou záležitostí a každý jedinec k němu přistupuje individuálně. Mnozí se stydí za svůj život na svobodě (ne nutně, že by pociťovali vinu, daleko spíše je jim líto, že přišli o vztahy), dále neúspěch např. při žádání o zařazení do práce může – ale nemusí – být interpretován jako osobní selhání. Rovněž tak pozici ve vězeňské subkultuře nemusí být přikládána kardinální důležitost, tím spíš, když jedinec bere do úvahy, jak bude žít, až půjde ven. Každému z těchto faktorů může být přiřazena různá váha a ta se může proměňovat i v průběhu výkonu trestu, speciálně s blížícím se výstupem. Jedná se tedy o faktor, který je zásadní měrou ovlivněn úspěšností života ve vězení (tedy především pozice v rámci vězeňské subkultury), ale stále je zde velký prostor pro rozhodnutí se, jakou má hodnotu coby jedinečná lidská bytost a jak bude žít. Tento prostor je individuální svoboda, a ta je dána tím, že jedinec sice nemůže ignorovat faktory sociální reality, o kterých byla řeč, a které ho dennodenně obklopují, ale může je individuálně interpretovat, tedy přisuzovat jim různou váhu, a tím sám sebe projektovat. Může se v kterékoli fázi věznění rozhodnout,

do jaké míry bude určován vězeňskou subkulturou, anebo si zachová svoji vlastní individualitu.

Všechny tyto vztahy ukazuje přehledně níže uvedené schéma. Přestože se jedná o určité zjednodušení, umožňuje nám zorientovat se v komplexním světě sociální reality vězení a pochopit vztahy mezi nejdůležitějšími faktory. Ve středu stojí sebehodnota, která je ovlivňována přímo či nepřímo všemi okolními faktory, ovšem též obtížně postižitelnou, avšak přesto přítomnou, vnitřní svobodou; která umožňuje všem těmto faktorům přisuzovat různou váhu, zřejmě i v závislosti na fázi uvěznění.

Obrázek č. 6: Schéma faktorů sociální reality vězení (vlastní)

Procesy a vztahy mezi jednotlivými faktory

Jestliže jsem jako *následek* označil míru narušení (prizonizace) jedince, čím je toto narušení zásadní měrou ovlivněno? Je zřejmé, že má určitý vztah ke kontextu vězení (prostředí již samo o sobě nepůsobí na člověka dobře fyzicky ani psychicky), ale ještě více k působení vězeňské masy na jednotlivce. Tento tlak byl reflektován jako významný zdroj stresu, a stres se pochopitelně projevuje psychicky i fyziologicky. Další podstatnou složkou míry narušení je kvalita vztahů venku. Pokud odsouzený přijde o podporu z venku, zcela jistě tím utrpí. To všechno si vězni moc dobře uvědomují a je součástí jejich strategie tomu předejít nebo následky alespoň zmírnit. Jaká je strategie proti

stresu a stárnutí? To je otázka, jejíž zodpovězení vypovídá leccos o tom, jak vězni vnímají trest. Je třeba, aby jim trest rychle utekl, aby byli v pohodě a nezeslábli fyzicky ani psychicky. Trest nejlépe utíká při práci a během spánku. Nejvíc je vězeň v pohodě, když má co kouřit, když mu chodí pravidelně dopisy a někdo mu jezdí na návštěvu, a když ho ze strany spoluvězňů nic neohrožuje (ze strany režimu jej něco ohrožuje jen tehdy, když k tomu sám zavdává příčinu). Zapojení se do neformálních skupinek je tedy zcela zásadní předpoklad pohodového trestu. Jednou ze základních aktivit v rámci neformálních skupinek je posilování – jak legální „kondiční cvičení“, tak nepovolené v ložnicích a na koupelnách (viz přílohu č. 5). Posilování plní několik cílů: jednak formování postavy (proti směru slábnutí a stárnutí), za druhé přispívá k lepšímu vnímání sebe sama a větší pohodě, dále si na „nabušeného“ jedince každý netroufne (snížení tlaku spoluvězňů), a možná nejdůležitější je, že tento jedinec někam patří a je přijímán ostatními. Jak však správně upozornil Kubáč (2012), spolu s posilováním je nutné zajistit vyšší příjem potravy, jak sacharidů, tak proteinů. A to je zase úzce propojeno s kšeftováním a tedy výraznou participací na vězeňské subkultuře, což ovšem zas snadno naráží na režim věznice a vězeň si může způsobit problémy (např. ztráta šance jít domů dříve).

Kauzálními podmínkami se míní život před VTOS, především ten bezprostředně mu předcházející. Konkrétně tento faktor obsahuje trestnou činnost, za niž byl dotčený odsouzen, životní styl (především drogy, gambling, apod.), majetkové poměry a kvantitu i kvalitu vztahů. Mnozí odsouzení přijdou o majetek (soudní výlohy, apod.) i o vztahy (družka je opustí), a v souvislosti s tím i o bydlení, popř. práci. Trestná činnost hraje svou úlohu, zejména jedná-li se o zavrženíhodnou TČ (např. násilí na starých lidech nebo na dětech), nebo naopak o kavalírské delikty (např. podvody v řádu milionů). Tyto faktory ovlivňují sociální pozici vězně – zejména v začátku trestu. Mají však vliv i na sebehodnocení, neboť mnozí odsouzení nejsou hrdí na to, jak venku žili.

Zaměřím se ještě na dynamiku kontextu a intervenujících podmínek. Jak upozorňuje Hendl (2005, s. 250), rozlišení mezi kontextem a intervenčními podmínkami je mnohdy nejasné. Je třeba upozornit, že některé prvky režimu věznice se za určitých podmínek snadno mohou stát intervenčním činitelem, který má výrazný dopad na život vězně (zpravidla negativní). Jak tento proces probíhá? Téměř vždy k tomu dochází, když vězeň participuje na vězeňské subkultuře natolik, že to narušuje křehkou rovnováhu věznice.

Dejme tomu, že se příliš aktivně účastní šikanování slabších jedinců (např. prováděním „odběrů na sílu“), nebo se přes míru zadluží hraním hazardních her, apod.; že už to ohrožuje lidi v oddílu. Pak si začnou ostatní stěžovat u zaměstnanců věznice, ať už formou anonymních dopisů na OPaS, či při individuálních pohovorech se specialisty. Protože některé běžné události hrozí přerůst v události mimořádné, což si nikdo ze zaměstnanců nepřeje, jsou nuceni přijmout opatření (např. je takový člověk za něco potrestán a vyřazen z práce, přemístěn na jinou ubytovnu, do krizového oddělení, v extrémnějším případě i do jiné věznice). Takto se z kontextu naráz stává intervence, na úrovni jednotlivce mnohdy velmi citelná, a postupně se obnoví homeostatická rovnováha.

Funguje i proces opačný, tedy že se z intervenujícího působení vězňů na jednotlivce stává pouhý kontext vězení? Samozřejmě ano. Podle mého k tomu však nedochází skokově, jako v předchozím případě, ale spíše samovolně s blížícím se koncem trestu, kdy již jedinec nepotřebuje řešit, jak obstát před druhými a opatřit si komodity a informace o dění ve vězení, nýbrž začne řešit úplně jiné starosti – jak bude žít venku. V tu dobu se přestává zajímat o to, co o něm říkají ostatní vězňové a též je výrazně přístupnější hovorům se zaměstnanci, jak mám v mnoha případech ověřeno. Konkrétní zákonitosti tohoto procesu by si však zasloužily samostatný výzkum.

5.4 Diskuze

Rozpory a mezery v analýze

Jsou ve hře ještě nějaké další fenomény, které při analýze nebyly zmíněny, ačkoli jsem s nimi v počátcích výzkumu počítal? Jistěže ano.

Jedná se především o fenomén *nudy*. Přestože je v některých pracích o vězeňství (např. Nedbálková, 2006) zmiňována nuda jako jeden ze základních rysů pobytu ve vězení, v tomto výzkumu to zdaleka není jednoznačné. Téměř všichni informátoři se sice o nudě zmiňovali jako o základní vlastnosti vězení, na druhou stranu však věnovali značný prostor popisu stresových momentů, a to převážně ze strany spoluvězňů. Jak vysvětlit tuto rozpornost? Je jisté, že ve vězení každý zakouší obojí. Nuda se dostavuje tehdy, když je nedostatek podnětů, tzn., když je prostředí velmi předvídatelné.

To však není případ běžných oddílů ve věznici s ostrahou, neboť ve hře je příliš mnoho proměnných, které se dají jen obtížně kontrolovat. Daleko více je zřejmě momentů, kdy vězeň tone v nejistotě a strachu, jak věci dopadnou, a jestli se něco nezvrtne. Nuda se spíše vztahuje k faktu, že trest někdy odsouzeným příliš neutíká: *(„Největším nepřítelem je čas. Dokud vám neuteče, musíte tady být.“)*

Dále jsou to *programy zacházení*. Ačkoli se jedná o stěžejní penologický konstrukt prolínající se všemi nařízeními VS ČR, nebyly PZ ve výpovědích informátorů téměř zmíněny, a pokud, pak pouze v pejorativním duchu jako něco, co nefunguje: *(„Náký resocializační aktivita – to nikdy nefungovalo ani fungovat nebude...“; „Programy úplně na nic – vždyť oni budou stejně dál fetovat...“; atp.)* Jakým způsobem se tedy vězni vztahují k programům zacházení? Zde se můžeme opřít o jejich sociální strategie. Programy zacházení mohou být užity jako způsob vztahování se ke (konkrétnímu) vychovateli, aby jedinec ukázal snahu a byl dobře hodnocen. To bude zřejmě prvotním zájmem. Další motivací pro účast může být (především u zájmových aktivit) možnost dostat se z tlaku ostatních (únik). Zároveň zde může být však i tendence zařadit se do neformálních skupinek, a tedy i do obchodů. Předpoklad, že PZ jsou základním prvkem působení na odsouzeného během výkonu trestu, nenašel v mém výzkumu žádnou oporu. Programy zacházení jsou vnímány jako prostředek ke zvýšení svých možností ve vězení, a to ještě spíše okrajově. Celkové pojetí konstruktů PZ je u vězňů velmi vágní a případné plnění či neplnění je vyhodnocováno vždy optikou vztahu s konkrétním vychovatelem.

K validitě výzkumu

Výzkum je založen na výpovědích sedmi informátorů, s nimiž jsem měl předchozí kontakt. Byli vybíráni takoví informátoři, u nichž byl předpoklad, že vidí do toho, jak to ve vězení funguje, a alespoň něco ze zákulisního dění jsou ochotni mi „pustit“. Kvalitativní terénní výzkum už ze své podstaty není replikovatelný. Největším přínosem je osobnost výzkumníka v kombinaci s osobnostmi účastníků. Není důvod se domnívat, že by získaná data byla chudá, slabá, či zavádějící. Z rozhovorů je na první dojem patrné, že informátoři se snažili skutečně svou situaci vysvětlit, udávali hojně množství příkladů včetně jmen odsouzených i zaměstnanců. Každý z rozhovorů trval okolo dvou hodin, což považuji za horní hranici pro interview. Jestliže se některé fenomény v datech

neobjevily, je to spíše dáno širokým záběrem otázek. S ohledem k tomu, že se jedná o výzkum explorativní, považuji získané závěry za nadstandardní a jdoucí daleko za běžný učebnicový popis.

K analýze získaných dat byla zvolena metodika *zakotvené teorie*. Tato metoda má své přívržence i odpůrce, ovšem v zásadě je ve vědeckém světě přijímána jako metoda s vysokou důvěryhodností pro vyvozování závěrů. Postupy jsou totiž dané a výzkumník nemůže interpretovat data svévolně. Faktem je, že zkoumaná oblast sociální reality je velmi komplexní, tedy obsahující ohromné množství proměnných provázaných vzájemnými vztahy a neustále podléhajících dynamickým změnám. Veškeré postupy metodiky byly provedeny s vysokou pečlivostí a tento proces nebyl úspěšán (výhodou bylo též, že mne netlačil termín uzávěrky). Rozhodně se nejednalo o jednoduchý proces. Pro validitu závěrů mluví tato fakta:

- Popsaný systém má vnitřní soudržnost a logiku, tj. dává smysl.
- Toto schéma je natolik jednoduché a přehledné, že je pochopitelné i pro laika (jak jsem se měl možnost přesvědčit).

Je však možné na základě zjištěného zformulovat teorii? Navzdory použití metodiky zakotvené teorie, která již ze své podstaty implikuje vytvoření teorie, se domnívám, že pro teorii nejsou zjištěné závěry postačující. Chybí především vysvětlení konkrétních procesů, tj. proč se to konkrétně děje takto, a ne jinak. Dále chybí hledání tzv. negativních případů, tedy takových účastníků, kteří zdánlivě do schématu nezapadají. V této studii jsem se negativním případům zcela záměrně vyhnul. Důvody jsou nasnadě: Jelikož je celá oblast velmi složitá a nepřehledná, je třeba začít s mapováním jednoduchých a typických příkladů, provést první náčrt. Teprve poté, až se v oblasti zorientuji, můžu se pustit do podrobností a hledat případy, které odporují mým závěrům. Pokud bych již v této fázi zařadil speciální případy (např. doživotní vězně, prvovězněné, „bílé límečky“, pachatele málo obvyklých TČ, nebo vězně s indexem MON), velmi snadno bych se mohl dostat na scestí, protože jejich vidění světa je (nejspíš) jiné než vidění světa standardního vězně, jak jsem si jej pro účely této studie definoval. Pokud se podaří přesně zformulovat výzkumné otázky a navrhnout vhodnou metodiku, je možné do výzkumné studie zahrnout i tyto negativní případy, porovnávat a hledat, jestli je tím navržená teorie vyvrácena, nebo podpořena. To je však daleko za horizontem této rigorózní práce. Načrtnuté závěry sice vzešly z poctivé analýzy

a interpretace, ovšem přece jen mají ještě velmi blízko k deskripci, proto není v závěru navržena teorie.

Kam by se měl ubírat další výzkum

Jestliže tato studie byla pojata jako explorativní, je zřejmé, že spíše vyvolává otázky, než aby na ně odpovídala. Je zde přímo výzva pro další výzkumné studie v této oblasti. Vyjdeme-li ze zjištěných prozatímních závěrů, je možné se zaměřit např. na tyto oblasti:

1. Podle jakého klíče se soubor vězňů vnitřně stratifikuje?
2. Jak vypadají vrstvy v sociální hierarchii vězňů a co konkrétně obnáší každá z rolí?
3. Která pravidla musí vězeň dodržovat, chce-li mít výhody ze strany věznice?
4. Která pravidla jsou závazná pro úspěšné vřazení do vězeňské subkultury?
5. V čem konkrétně vzniká kolize zájmů instituce věznice a vězeňské subkultury? Které cíle mají naopak společné?
6. Jakým způsobem vzniká vůdcovství mezi vězni? Jaká je role vůdců z hlediska instituce?
7. Jak může vězeň přežít vězení s minimálním úsilím a minimální újmou?
8. Jakým způsobem se mění váha jednotlivých faktorů v souvislosti s fází uvěznění?

Přestože nelze tyto otázky v této fázi hodnověrně zodpovědět, dovolím si alespoň načrtnout částečný obraz tohoto mikrosvěta.

Ad bod 1

Nikoli nepodstatnou roli hraje spáchaná trestná činnost (především zavrženíhodné delikty), dále sociokulturní prostředí, z něhož jedinec pochází. V horizontálním dělení se uplatňuje princip krajanství, společných zájmů a snad též inteligence (chytrí lidé drží spolu). Ve vertikální diferenciaci rozhoduje jednak majetnost, ale především jak je člověk sociálně zdatný, tj. jestli zná ty správné lidi a dovede zařídit některé věci.

Ad bod 2

Zde se můžu držet pouze náznaků. Odsouzení na dně hierarchie nemají naprosto žádné zastání ani práva. Často si ani na kulturní místnosti nesmí sednout na židli. Patří mezi ně i pachatelé zavrženíhodných TČ, avšak ti jsou zpravidla chráněni institucí MON a odděleným ubytováním, aby se předešlo problémům. Existují i odsouzení, kterým se

říká „koniny“, a kteří posluhují silnějším jedincům výměnou za svou ochranu. Naopak na vrcholcích hierarchie se umísťují „frajeři“, „vlci“, „střelci“, „kápové“, apod. Není v mých možnostech zde tento složitý systém rozkrýt. Rovněž nemám k dispozici žádné zprávy o zasvěcování do vězeňské subkultury formou rituálů ve výkonu trestu. Pokud takové rituály existují, budou nejspíš velmi sublimní – vřazeny do vězeňské každodennosti postupným přebíráním mluvy a móresů zkušených „basmanů“.

Ad bod 3

Hodnoty instituce jsou velmi jednoduché a srozumitelné pro každého vězně. Protože se však jedná o hodnoty střední třídy (které jejich dodržování přináší největší výhody), nemusí dojít k jejich zvnitřnění u vězňů. Na druhou stranu není nijak složité se podle těchto hodnot chovat naoko. Tento soubor pravidel jsem pracovně nazval

kodex dobrého vězně.⁴⁷

- Zdrav zaměstnance, kdykoli ho potkáš.
- K zaměstnanci se chovej vždy slušně, bez řečí ho poslechni.
- Pokud si myslíš, že zaměstnanec nemá pravdu, nehádej se s ním.
- Zbytečně ho s ničím neotravuj.
- Prezentuj se jako pracovitý a spolehlivý vězeň.
- Nezapojuj se do dění v oddílu, jeď si svoje (během pracovní doby).
- Případně se zapoj do kroužků, abys ukázal zájem na sobě pracovat.
- Prezentuj stejné hodnoty jako zaměstnanec (práce, rodina, dovolená, auto, fotbal, rybaření, atd.).
- Deklaruj, že už to máš v hlavě srovnané, že se vyvaruješ trestné činnosti, drog, rvaček a delikventní společnosti, budeš chodit do práce a starat se o rodinu.

Je zřejmé, že dodržení těchto pravidel není samo o sobě příliš složité. Jak již bylo řečeno, vězeň musí především vzbudit zdání, že se napravil, nebo alespoň že se o to usilovně snaží, nemusí se změnit doopravdy!

⁴⁷ Tento název je pochopitelně ironický a je narážkou na dobrého vojáka Švejka, který ač navenek „příkladný“, ve skutečnosti systém neustále podřýval.

Ad bod 4

Na druhou stranu je zde velmi silný tlak na přizpůsobení se vězeňské subkultuře, které toto přizpůsobení se instituci ztěžují. Na základě zjištěných údajů se pokusím rekonstruovat pravidla pro úspěšné přežití ve vězení, které jsem pracovně nazval

kodeks mukla.⁴⁸

- Měj co nejvíce známých po věznici i mimo, neustále svou síť rozšiřuj.
- Udržuj dobré vztahy hlavně s těmi, kteří něco v hierarchii znamenají (barákoví, skladníci, kuchaři, brigadýři, atp.).
- Nedávej najevo slabost. Když je třeba, musíš se umět bránit.
- Za žádných okolností nekonfiduj, od Prevence se drž co nejdál.
- Čím víc majetků máš, tím lépe. O majetky je třeba pečovat a rozmnožovat je.
- Kriminál na tobě nesmí zanechat fyzické ani psychické stopy, proto hodně jez, posiluj a buď v pohodě. Kriminál tě nesmí psychicky zlomit!
- Buď zadobře se zaměstnanci, zkus si je naklonit na svou stranu. Nevíš, kdy je budeš potřebovat.
- Za každou cenu se snaž co nejdříve dostat do práce a bouchat pochvaly, abys měl dobrý posudky.
- Použij všechno k tomu, aby ses dostal ven co nejdříve.

Ad bod 5

Zajímavé je, že kodeks dobrého vězně není vysloveně protichůdný kodeksu mukla, neboť první se omezuje jen na malou část dne, kdežto druhý je podstatou vězení celkově. Je dosti pravděpodobné, že pokud se jedinci podaří zkombinovat pravidla obou kodexů, maximalizuje své možnosti ve vězení. To se však nemůže podařit každému, protože ve hře je příliš mnoho proměnných.

Ad bod 6

Vůdcovství mezi vězni se zřejmě bude opírat o stejné atributy, jako je tomu u vůdců venku, avšak s přihlédnutím ke specifickým věznici, tedy v první řadě o schopnost

⁴⁸ V zásadě se jedná o koncept velmi podobný Clemmerovu pojmu „inmate code“, tedy „kód vězně“. Termín mukl jsem zvolil, protože lépe vystihuje podstatu věci. Na rozdíl od neutrálního pojmu vězeň evokuje, jaké postoje tento člověk zaujímá k instituci, jejíž je nedobrovolnou, ale nutnou, součástí.

loajální členům pomoci získat výhody pro lepší život (práce, komodity, sociální prestiž, apod.) výměnou za služby. Je logické, že nejvíce prospěšní pro vůdce jsou rváči, kteří vzbuzují respekt a jsou schopni násilím kontrolovat jiné. Vůdce samotný nemusí být nutně fyzicky zdatný, stačí charisma, sociální inteligence a disponování zdroji. Ochrany od vůdce se dostává i těm, kteří vykonávají různé služby (úklidy a praním počínaje a pronášením drog dovnitř konče). Tento bod není jednoduché prozkoumat, neboť skuteční vůdci nemají žádný zájem na tom, aby zaměstnanec VS ČR rozkrýval jejich síť.

Ad bod 7

Kdo chce mít jenom klid, měl by být hlavně nenápadný, tzn., že by měl na vězeňské subkultuře participovat jen v míře nezbytně nutné, a do ničeho se nezapojovat. Zároveň by se neměl ani přehnaně zapojovat do dění instituce (komunikovat se zaměstnanci vždy slušně, ale neangažovat se). Dále udržovat úzký okruh kamarádů, nejlépe krajanů ze stejného města, ale jinak si „jet svoje“ a ničeho si nevšímat. Tato strategie sice není nejvhodnější, pokud se chce dotyčný dostat dříve domů, ovšem nese v sobě také nejmenší míru rizika. Čím vyšší participace na aktivitách vězeňské subkultury, tím je potenciálně vyšší zisk, ovšem rizika újmy všeho druhu se enormně zvyšují. Asi nejlépe to vystihuje rada přímo od zdroje:

„Život za mřížema má svoje specifika. To nejdůležitější je, že se podobá životu ve smečce. Platí tu i podobná pravidla. Vítězí ti nejsilnější, nejchytřejší, nejbohatší a nejvychcanější. Pokud chceš mít jen klid, snaž se být spíš neviditelný. Hlavně nikomu zbytečně nevěř. Spíš počítej s tím, že tě chtějí všichni kolem tebe okrást, podvést, nebo pojebat. Rozhodně nehledej přátele. Zde je kamarádství většinou hodně účelový...“ (informátor Diamant, 2013).

Ad bod 8

Je zde předpoklad, že na začátku trestu je odsouzený nejvíce ovlivněn stylem svého života před odsouzením a vztahy s blízkými osobami. Vprostřed trestu je nejvíce ponořen do dění vězeňské subkultury a v poslední fázi trestu již pro něho pozice ve vězeňské subkultuře ztrácí na důležitosti a ponejvíce je orientován na vztahy s venkem a rekapituluje, jak moc jej trest narušil. Tento předpoklad (v souladu

s U-křivkou S. Wheelera) by si zasloužil regulérní výzkum v kvantitativním paradigmatu (např. srovnávání různých skupin odsouzených dle fáze trestu a měření jejich postojů).

Praktická využitelnost výzkumu

Tento výzkum se dotkl některých skutečně zajímavých a pramálo prozkoumaných oblastí svébytného světa vězňů. Ve skutečnosti však tato studie vyvolala více otázek, než jich dokázala zodpovědět, což není nezbytně na škodu.

Za největší přínos této práce považuji zachycení pohledu samotných vězňů na VTOS, který se v mnohém liší od oficiálního vidění instituce. Je nutno si však uvědomit, že ten, kdo se nachází ve vězení (ať už z jakéhokoli důvodu), je především lidská bytost, nikoli etopedický konstrukt, a řeší v první řadě, jak úspěšně přežít v aktuálním prostředí!

Tato studie se může stát informačním pramenem pro všechny, kteří mají co do činění s odsouzenými. Též má ambice stát se platformou pro další výzkumy ve vězeňství, neboť vyplňuje mezeru mezi teoretickým poznáním, které je založené na studiu pedagogické, psychologické a právní literatury, a poznáním založeným na zkoumání úzce vymezených oblastí života vězňů (tetování, mluva, agrese, atd.). Je jen na budoucích výzkumnících, jak ke zjištěným závěrům přistoupí, a na které konkrétní oblasti z této široké problematiky se zaměří. Na základě této práce si však příští badatelé mohou zformulovat přesně zacílené hypotézy ještě dlouho předtím, než vkročí do věznice.

5.5 Závěry

Z psychologického hlediska je pobyt ve vězení především výzvou k rozvinutí copingových strategií k adaptaci na komplexní a dynamické podmínky konkrétní věznice. Uplatňuje se zde sociální inteligence a rychlé intuitivní rozhodování v často nejednoznačných situacích, jimž je jedinec vystaven. Jedním z nejpodstatnějších úkolů každého odsouzeného je zařazení se do sociální hierarchie vězňů. Děje se jednak horizontálně zařazením do neformální skupinky, ale i vertikálně – na základě jeho možností v dané věznici. Většina důležitých událostí v životě vězně (např. zařazení do práce) se totiž uskutečňuje prostřednictvím neformální sítě vztahů. Přinejmenším částečná participace na vězeňské subkultuře tedy není volbou osobní preference, nýbrž životní nutností, pakliže jedinec chce získat ve vězení lepší možnosti, nebo alespoň

strávit trest v klidu. Tato participace s sebou však přináší nezbytně rizika, neboť sociální život vězňů je z větší části tvořen aktivitami zakázanými (kšeftování, posilování na ložnicích, hraní hazardních her, ale i braní drog a násilí). Přestože toto zařazení je velmi důležité, jsou ve hře ještě další faktory, především udržení vztahů s blízkými venku a získání dobrého hodnocení od zaměstnanců věznice. K vězeňské subkultuře chová samotný vězeň silné ambivalentní postoje. Na jedné straně je jí fascinován a slouží mu jako zdroj možností a výhod, na druhé straně je jí odpuzován, protože nechce mít problémy a nechce se identifikovat s nenapravitelnými recidivisty, kteří venku stále znovu selhávají. Navíc chce z vězení vyjít bez zbytečné fyzické, psychické a sociální újmy.

Nejdůležitější pro každého vězně je uchování si své vlastní hodnoty coby lidské bytosti. Otázka po sebehodnotě vystupuje do popředí tím spíš, že je ohrožena již samotným uvězněním. Faktem však je, že tato sebehodnota je odvozována převážně ze schopnosti obstát ve vězeňském prostředí, tj. od pozice, kterou si vězeň vybuduje mezi ostatními vězni při současném udržení vztahů venku a získání kladného hodnocení od vychovatele (popř. dalších zaměstnanců věznice); výrazně méně záležitostmi ovlivňujícími jeho úspěšnost venku. Zdá se, že každý jednotlivý vězeň přikládá těmto faktorům různou váhu, i s přihlédnutím k tomu, v jaké fázi trestu se nachází. Pokud se tedy bavíme o prizonizaci a s ní související participaci na skrytém životě vězňů, tento proces v žádném případě není automatický nebo nevyhnutelný, nýbrž každý jedinec si volí svou strategii, jak projít trestem. Jedná se o neustálé balancování mezi snahou o získání výhod a snahou zůstat nenarušen okolním prostředím. Tato práce ukazuje vězně nikoli jako pasivního hlupáka, který se především nudí a čeká, až mu trest uteče, ale jako aktivní lidskou bytost nucenou rozvinout svou strategii přežití a neustále se adaptovat na dynamické podmínky uvěznění.

Co se týče nápravy odsouzeného a plnění programů zacházení, ukázalo se, že tyto konstrukty jsou pro většinu vězňů příliš vzdálené a vágní, než aby se jimi seriózně zabývali, neboť musí přednostně řešit jiné věci. I když to vypadá, že výchovní pracovníci nemají možnost ovlivnit odsouzeného ve smyslu nápravy, domnívám se, že to není úplně pravda. Navzdory silnému působení vězeňské subkultury na jednotlivce je zde stále osobní svoboda, která umožňuje volit mezi hodnotami. A volby jsou často složité a nejednoznačné, protože ve hře je příliš mnoho proměnných. Mnozí odsouzení tápou a pokládají si otázky, kým jsou, a co mají dělat. A právě v tom je prostor pro vychovatele

a specialisty vstoupit do děje a pracovat s jednotlivcem tak, aby si sám vytvářel takovou představu o sobě, která je pozitivní, realistická a především založená na faktorech určujících úspěšnost venku, nikoli uvnitř věznice, tedy směrem k resocializaci. Přiznávám, že se jedná o prostor velmi úzký, stále je tu však naděje, že alespoň u některých odsouzených má toto působení smysl.

6. Literatura

Monografie

- BAJCURA, Lubomír. Práva vězně: Od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody. Praha: GRADA, 1999. 158 s. ISBN 80-7169-555-6.
- CIALDINI, Robert, B. Zbraně vlivu: Manipulativní techniky a jak se jim bránit. Brno: Jan Melvil, 2012. 333 s. ISBN 978-80-87270-32-5.
- CLEMMER, Donald. *The prison community*. 2. vydání. New York: Rinehart, 1958, xvii, 341 p. ISBN 978-0030081552.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Kriminální psychologie. Praha: Euronion, 1998. 250 s. ISBN 80-858558-70-3.
- FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál, 2000. 255 s. ISBN 80-7178-367-6.
- FOUCAULT, Michel. Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-860-1996-9.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
- Kolektiv autorů. Mezinárodní klasifikace nemocí: 10. revize, 2. edice, (svazek 1.), 2014, 874 s., ISBN 92 4 154649 2.
- MALÁ, Drahomíra. Vězeňství po česku. Tišnov: Sursum, 2003. 129 s. ISBN 80-7323-062-3.
- MAŘÁDEK, Vladimír. Lexikon klíčových pojmů z penologie. Opava: Vavrla Pavel, 2000. 75 s.
- MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu, Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. Spoutaná rozkoš. Sexuální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici. Praha: SLON, 2006. 198 s. ISBN 80-86429-65-2.
- POPKIN, Richard, H.; STROLL, Avrum. Filozofie pro každého. Praha: Ivo Železný, 2000. 407 s. ISBN 80-237-3942-5.
- STRAUSS, Anselm; CORBINOVÁ, Juliet. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie. Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.
- SOCHŮREK, Jan. Úvod do základů psychologie, penologie a viktimologie pro základní odbornou přípravu příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby ČR, Stráž pod Ralskem: IVVS, 2009 (studijní text).

- TOMÁŠEK, Jan. Úvod do kriminologie: Jak studovat zločin. Praha: Grada, 2010. 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

Vědecké články, příspěvky ve sbornících, bakalářské a diplomové práce

- BIEDERMANOVÁ, Eva; PETRAS, Michal. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení. Institut pro kriminologii v Praze, 99 s.
- BRIXA, Martin. Význam tetování vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2011, 84 s. (bakalářská práce).
- BURIAN, Martin. Výkon krátkodobého trestu odnětí svobody. Masarykova univerzita v Brně, 2013, 90 s. (diplomová práce).
- CLEMMER, Donald. Leadership Phenomena in a Prison Community. In: Journal of Criminal Law and Criminology. Chicago: Northwestern University, 1938, s. 861-872. Vol. 28, No. 6.
- DIRGA, Lukáš. Vliv prostředí totální instituce na identitu vězeňských dozorců. Západočeská univerzita v Plzni, 2013, 97 s. (diplomová práce).
- DIRGA, Lukáš; HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Nejasné vztahy moci: vězení očima českých dozorců. Západočeská univerzita v Plzni, 2014, 23 s.
- HÁLA, Jaroslav a Petra SOUDKOVÁ. Jak mluví čeští vězni: místo a úloha vězeňského argotu. 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2002, 58 s. Příloha časopisu České vězeňství č. 4/2002. ISBN 8023894633.
- KILIAN, Zdeněk. Manuál Specializovaného oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Věznice Příbram, 2010, 34 s. (interní dokument VS ČR).
- KOVÁŘ, Jakub. Vězeňské subkultury. Masarykova univerzita v Brně, 2011, 45 s. (bakalářská práce).
- KUBÁČ, Martin. Vzdělávání osob ve vězeňství. Univerzita Jana Amose Komenského v Praze, 2012, 89 s. (diplomová práce).
- KVÍDOVÁ, Kristýna. Motivace ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody. Masarykova univerzita v Brně, 2013, 107 s. (diplomová práce).
- MANIŠOVÁ, Petra. Agresivita odsouzených ve výkonu trestu. Masarykova univerzita v Brně, 2010, 178 s. (rigorózní práce).
- PLEVA, Jiří. Citelnost nepodmíněného trestu odnětí svobody z pohledu jeho výkonu. In: COFOLA 2010: The Conference Proceedings. 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009, s. 11. ISBN 978-80-210-5151-5.
- PRINC, Slavomír. Zaměstnávání osob vykonávajících trest odnětí svobody ve věznicích v ČR. Západočeská univerzita v Plzni, 2011, 53 s. (bakalářská práce).

- PISOHLAVCOVÁ, Regina. Jazyk chorvatských a českých vězňů v minulosti a dnes: Analýza vybraných názvů. Masarykova univerzita v Brně, 2013, 144 s. (diplomová práce).
- RICHTEROVÁ, Monika. Postavení odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Masarykova univerzita v Brně, 2009, 94 s. (diplomová práce).
- SEJKOROVÁ, Dagmar. Stresové zatížení u dozorců Vězeňské služby ČR. Česká zemědělská univerzita v Praze, 2013, 80 s. (diplomová práce).
- ŠPANIHELOVÁ, Markéta. Trest odnětí svobody - psychologické a právní aspekty. Masarykova univerzita v Brně, 2010. 66 s. (diplomová práce).
- WHEELER, Stanton. Socialization in Correctional Communities. In: American Sociological Review. Washington, DC: American Sociological Association, 1961, s. 697-712. Vol. 26, No. 5.
- WOITEK, Jan. Profesní sebepojetí a pracovní spokojenost vychovatelů ve věznici. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2009. 67 s. (diplomová práce).
- ŽUKOV, I., S. FISCHER a R. PTÁČEK. Disociální porucha osobnosti v podmínkách výkonu trestu. In: Česká a slovenská psychiatrie. Praha: ČLS JEP, 2009, s. 250-256. 105, No. 6-8. ISSN 1212-0383.

Časopisy

- *České vězeňství: Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2011, č. 10. ISSN 1213-9297.
- MALINDA, Jan. Roman Týc: Nenapravený vězeň vypovídá. Mladá fronta dnes. Praha: MAFRA, a.s., 2012, 31. 3. 2012, s. 15 -17.
- KUŠNÍROVÁ, Hana. VINA v životě odsouzených žen. Psychologie dnes. 2014, roč. 20, č. 5. DOI: 1212-9607.

Legislativní dokumenty

- Evropská vězeňská pravidla: Doporučení Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům, v souladu s ustanovením článku 15. b Statutu Rady Evropy. 2006.
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů.
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky.

- Pokyn č. 1/2000 nejvyššího státního zástupce, jímž se upravují podrobnosti dozoru státních zástupců nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu odnětí svobody a jímž se mění pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce poř. č. 2/1998, kterým se upravují podrobnosti o výkonu dohledu, a pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce poř. č. 3/1999, o postupu státního zastupitelství v netrestní oblasti.
- Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.
- Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 11/2006, o vězeňské a justiční stráži.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 74/2007 ve znění NGR č. 18/2008, pravidla služební zdvořilosti.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 16/2010, kterým se stanoví podrobnosti a postup zaměstnanců Vězeňské služby České republiky při uplatňování kázeňské pravomoci nad odsouzenými a obviněnými.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 21/2010, kterým se stanoví úkoly zaměstnanců a příslušníků Vězeňské služby České republiky při zabezpečování výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 17/2011, kterým se mění nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 21/2010, kterým se stanoví úkoly zaměstnanců a příslušníků Vězeňské služby České republiky při zabezpečování výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 25/2011, o krizových odděleních a zacházení s vězněnými osobami v krizi.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 12/2012, o předcházení, zabránění a včasném odhalování násilí mezi obviněnými a mezi odsouzenými.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 25/2012, o specializovaných odděleních pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování a specializovaných odděleních pro výkon ochranného léčení.
- Nařízení Generálního Ředitele VS ČR č. 34/2012, kterým se vydává vnitřní platový předpis, stanoví pravidla systemizace a Seznam pracovních míst zaměstnanců Vězeňské služby České republiky (vnitřní platový předpis).
- Nařízení Generálního ředitele VS ČR č. 1/2013, o mimořádných událostech ve Vězeňské službě České republiky.
- Nařízení Generálního ředitele VS ČR č. 32/2013, kterým se mění nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 2/2012, o pověření orgánů Vězeňské služby České republiky prováděním úkonů policejního orgánu a nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 12/2013,

o personální evidenci ve Vězeňské službě České republiky a ochraně osobních údajů při jejím vedení.

- Nařízení Generálního ředitele VS ČR č. 71/2013, o vazebních věznicích a profilaci věznic Vězeňské služby České republiky.
- Nařízení Generálního ředitele VS ČR č. 36/2014, o kázeňském řízení u obviněných, odsouzených a chovanců.
- Metodický list č. 23/2007 ředitele výkonu vazby a trestu, o činnosti výstupních oddělení.
- Vnitřní řád Věznice Čistá (platný k 1. 1. 2014).
- Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, Praha: GR VS ČR, 2005.
- Doklad pro gremiální poradu VS ČR, 2014 (interní dokument VS ČR).

Elektronické zdroje

- Prezentace generálního ředitelství VS ČR dostupné na intranetu Vězeňské služby ČR. Aktualizováno ke dni 8. 2. 2013. (interní dokument VS ČR).
- Vězeňská služba České republiky. Vězeňská služba České republiky [online]. 2012. vyd. 2012 [cit. 2015-02-09]. Dostupné z: <http://vscr.cz/>.
- Mukl. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 21. 11. 2014 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mukl>.

7. Resumé

Předmětem této práce je instituce vězení z pohledu jejích aktérů – vězňů. V první části popisuji instituci vězení, její strukturu, procesy a prostředky nápravy vězňů, tj. programy zacházení a režim věznice, se zřetelem k funkcím, které jsou nejzásadnější z hlediska působení na odsouzené. V této práci se zabývám pouze nejrozšířenějším typem věznice u nás, tj. věznicí s ostrahou, a to na příkladu konkrétní věznice, v níž probíhal výzkum. Významnou kapitolou je téma vězeňské subkultury. Vycházím jednak z klasických studií 50. – 60. let 20. století (Clemmer, 1958; Wheeler, 1961; aj.), ale i z dostupných prací současných (Sochůrek, 2009; Brixa, 2013; Manišová, 2010; Kubáč, 2012; aj.), přičemž tyto poznatky konfrontuji se svými znalostmi z praxe.

Cílem výzkumu je zodpovědět otázku, jak je instituce vězení interpretována samotnými jejími aktéry. Výzkum je zasazen do kvalitativního paradigmatu v sociálních vědách. Vychází z tezí symbolického interakcionismu, že lidé nejednají strnule podle kulturně etablovaných

This thesis concerns the prison institution from the point of view of its actors, which means the inmates. In the first section I describe the structure and processes of a prison. The prison is described from the point of view of horizontal and vertical structure, with particular stress on functions that have the greatest influence on prisoners, especially in the high security type of prison in which the research took place. Important chapter is a prison subculture. My sources are classic studies from 50s and 60s: (Clemmer, 1958; Wheeler, 1961; etc.), but also modern czech studies (Sochůrek, 2009; Brixa, 2013; Manišová, 2010; Kubáč, 2012; etc.). I complement this knowledge with my observation from praxis.

The aim of the research is to answer a question, how is the prison institution interpreted by its actors. The research is set in the qualitative paradigm in social sciences. My way point is the symbolic interactionism philosophy that claims that people do not act rigidly due to the culture

rolí a norem, nýbrž každou sociální interakci interpretují a přiřazují jí symbolický význam. Se sedmi vybranými informátory jsem provedl řízené rozhovory týkající se pobytu ve vězení, a ty jsem posléze analyzoval metodou zakotvené teorie Strausse a Corbinové, čímž jsem identifikoval tematické celky a následně i centrální kategorii sociální reality a její procesy.

Většina důležitých událostí v životě vězně (např. zařazení do práce) se uskutečňuje prostřednictvím neformální sítě vztahů. Alespoň částečná participace na vězeňské subkultuře je tedy nezbytnou podmínkou, pokud vězeň chce získat některé výhody nebo alespoň strávit trest v klidu. Zařazení do vězeňské subkultury se děje v rovině horizontální a vertikální, avšak tato pozice nikdy není definitivní. Zároveň vězeň musí obstát i ve vztahu k zaměstnancům, převážně ve vztahu ke svému vychovateli, aby získal dobré hodnocení a zvýšil své možnosti. Současně se snaží udržet vztahy s družkou nebo rodinou. Vězeňská subkultura je pro samotného vězně prosycena silnou ambivalencí. Na jedné straně je jí fascinován a slouží mu jako zdroj možností a výhod, na druhé straně je jí odpuzován, protože nechce

determined roles and norms, but they do interpret every social interaction and set a symbolic meaning of it. Semi-structured interviews on prison reality were done with seven informers. These data were analyzed by the method of grounded theory by Strauss and Corbin. I identified thematic clusters and later on a central category of the social reality and its processes.

Plenty of important changes in prisoner's life (e.g. gaining a work position) are done through the informal relationships among other inmates. So it's crucial for an inmate to participate at some level on a prison subculture in order to achieve better chances or at least spend his punishment in peace. This placement in subculture is horizontal and vertical, but it is never definitive. On the other hand an inmate has to develop his social competences to influence the stuff, especially his educator, and to take care of his relationships with his spouse or family. Prisoner's affections to a prison subculture are strongly ambivalent. On one hand he is fascinated by its hidden possibilities and it serves as a source of benefits, on the other hand he is repelled by it because he doesn't want to have problems and he avoids

mít problémy, a brání se identifikaci s těmi, kteří na svobodě opakovaně selhávají. Základním motivem vězně je snaha zachovat si svou vlastní hodnotu coby lidská bytost, tj. především být uvězněním co nejméně narušen (fyzicky, psychicky, sociálně). Proces prizonizace tedy není v žádném případě automatický nebo nevyhnutelný! Do hry vstupuje i faktor osobní svobody, který zároveň představuje prostor pro výchovnou práci s odsouzenými.

Tato práce ukazuje vězně nikoli jako pasivního hlupáka, který se především nudí a čeká, až mu trest uteče, ale jako aktivní lidskou bytost nucenou rozvinout své strategie přežití a neustále se adaptovat na dynamické podmínky uvěznění. Tato studie je příspěvkem ke zkoumání lidské přirozenosti ve specifických podmínkách.

Klíčová slova:

výkon trestu odnětí svobody, vězení, vězeň, vězeňská subkultura.

identification with those who failed over and over in normal life. The basic motive for a prisoner is to keep his intrinsic human value under the circumstances of imprisonment and stay undamaged by it (physically, socially, etc.). Therefore the process of prisonisation is not automatic or inevitable, but there is one more factor - the personal freedom - and furthermore a space in which a prisoner could be involved by educators and specialists.

This thesis presents an inmate not as a passive chump who is mostly bored and waits until the punishment is over, but as an active human being forced to expand his social potential and adapt to unremittingly dynamic conditions during his imprisonment. It is a contribution to explore humanity under specific circumstances.

Key words:

prison, prisoner, inmate, prison subculture.

8. Přílohy

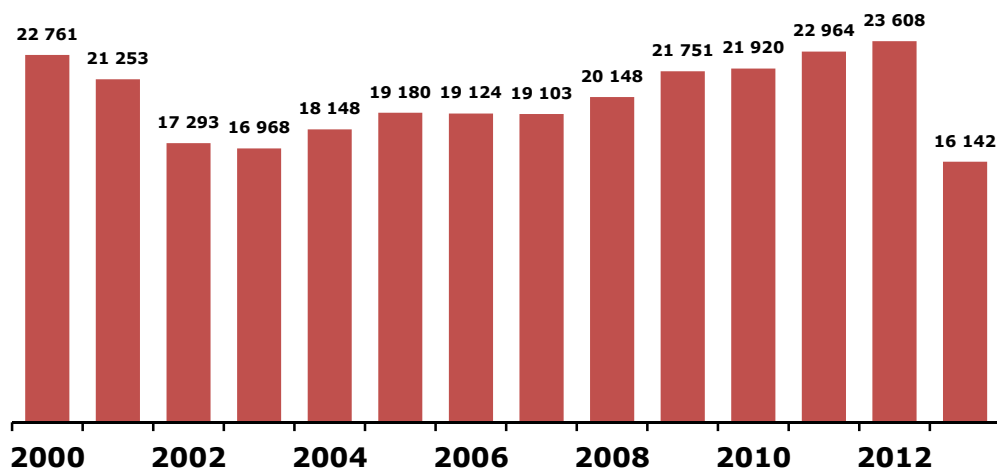
Seznam příloh

- 1) Základní údaje VS ČR
 - a) Graf vývoje počtu vězňů __ v
 - b) Mapa věznic __ v
 - c) Přehled nákladů na vězně __ vi
 - d) Graf rozpočtu VS ČR __ vi
- 2) Stavy vězněných osob k 20. 2. 2014
 - a) Tabulka počtu vězněných __ vii
 - b) Tabulka ubytovacích kapacit _ vii
 - c) Tabulka zaměstnanosti odsouzených __ vii
 - d) Tabulka počtu cizinců __ viii
 - e) Tabulka počtu odsouzených podle typu věznic __ viii
 - f) Tabulka doživotních vězňů __ viii
 - g) Graf rozložení vězňů dle typů věznic __ ix
 - h) Graf mužů podle věku __ ix
 - i) Graf délky uloženého trestu __ x
 - j) Graf počtu sebevražd za roky 1984 – 2013 __ x
- 3) Statistiky Věznice Čistá
 - a) Tabulka statistických údajů odsouzených k 1. 8. 2013 __ xi
 - b) Graf počtu odsezených trestů __ xi
 - c) Tabulka zaměstnanosti k 30. 6. 2014 __ xii
- 4) Ubytovací podmínky odsouzených
 - a) Plánek patra ubytovny pro odsouzené __ xiii
 - b) Plánek uspořádání ložnice pro deset odsouzených __ xiii
 - c) Vzor úpravy lůžka a skříňky na osobní věci __ xiii
- 5) Ze života odsouzených
 - a) Posilování odsouzených na ložnicích __ xiv
 - b) Odsouzení při úklidu sněhu __ xv
 - c) Odsouzení na vycházkovém dvoře __ xv
- 6) Charakteristiky výzkumného vzorku
 - a) Tabulka informátorů __ xvi
- 7) Přepis výzkumných rozhovorů
 - a) Informátor Jantar __ xvii
 - b) Informátor Antracit __ xix
 - c) Informátor Hlína __ xxi
 - d) Informátor Rumělka __ xxiii
 - e) Informátor Safír __ xxv
 - f) Informátor Rubín __ xxvii
 - g) Informátor Achát __ xxix
- 8) Poster prezentovaný na konferenci v Olomouci 2/2015 __ xxxii

Příloha č. 1 – Základní údaje VS ČR

a) Graf vývoje počtu vězňů (prezentace GŘ VS ČR)

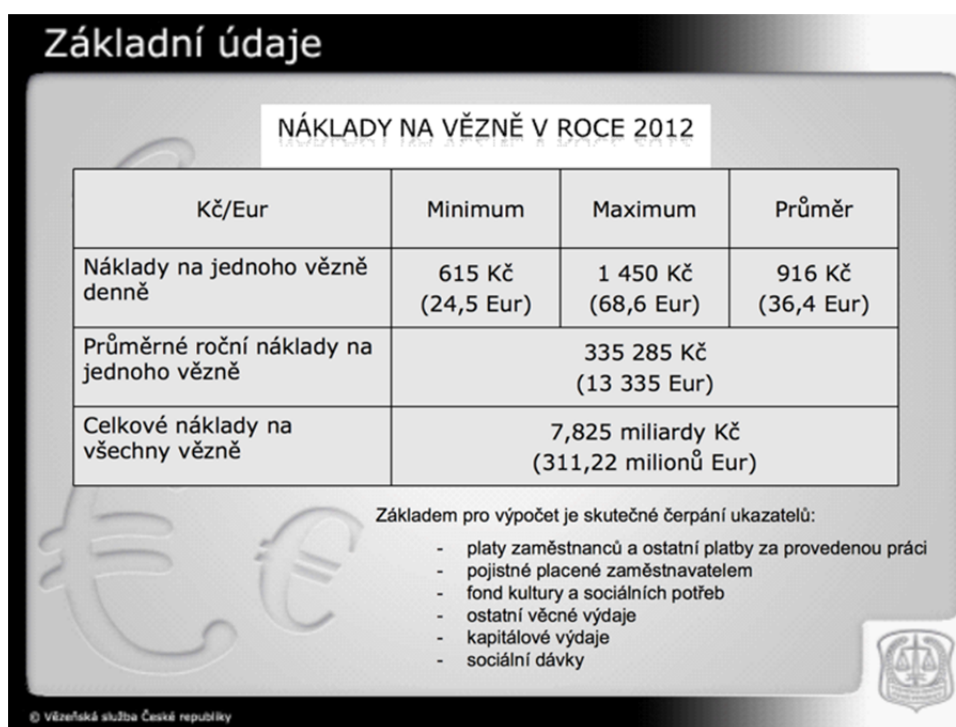
VÝVOJ POČTU VĚZŇŮ V LETECH 2000 - 2013

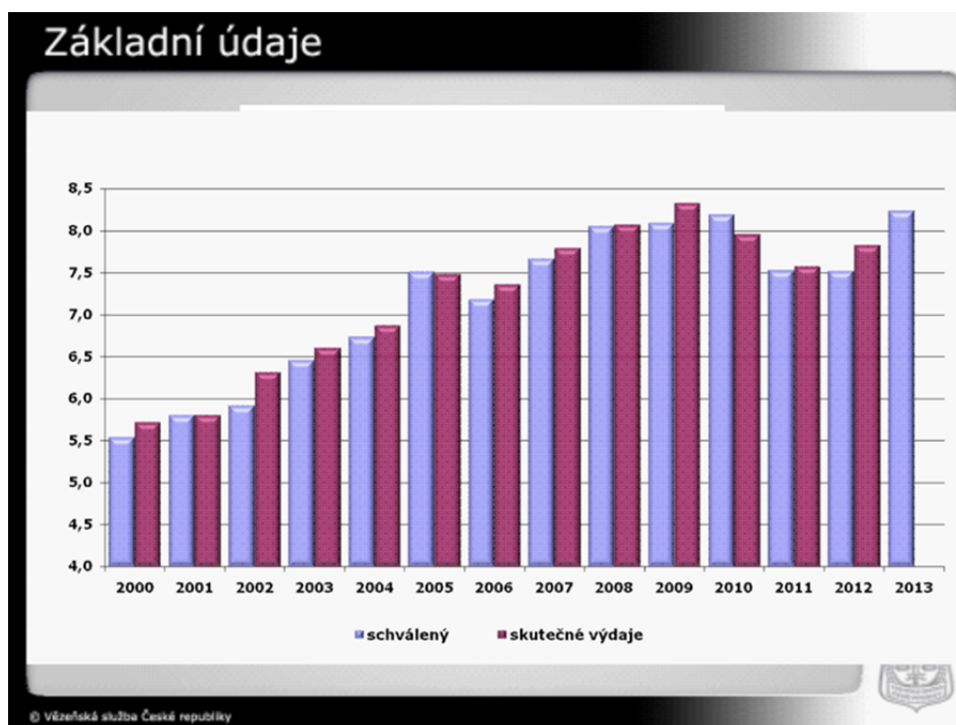
b) Mapa věznic (web VS ČR)

c) Přehled nákladů na vězně (prezentace GŘ VS ČR)

d) Graf rozpočtu VS ČR (prezentace GŘ VS ČR)

Příloha č. 2 – Stavy vězněných osob k 20. 2. 2014

a) Tabulka počtu vězněných osob (web VS ČR)

	ženy	muži
dospělí	987	15 837
mladiství	5	105
chovanci*	3	35
celkem	16 972	

* zabezpečovací detence

Obvinění - výkon vazby

	ženy	muži
dospělí	136	2 014
mladiství	2	28
celkem	2 180	

Odsouzení - výkon trestu

	ženy	muži
dospělí	851	13 823
mladiství	3	77
celkem	14 754	

Chovanci - detenční ústav

	ženy	muži
Opava	0	11
Brno	3	24
celkem	38	

b) Tabulka ubytovacích kapacit (web VS ČR)

	kapacita	skutečnost	naplněnost
výkon vazby	2 590	2 180	84,17%
výkon trestu	18 085	14 754	81,58%
detence	66	38	57,58%
celkem	20 741	16 972	81,83%

c) Tabulka zaměstnanosti odsouzených* (web VS ČR)

	stav
průměrná zaměstnanost v roce 2013	67,60 %
průměrná zaměstnanost v roce 2012	58,83 %
průměrná zaměstnanost v roce 2011	59,63 %
průměrná zaměstnanost v roce 2010	62,35 %

* Do zaměstnanosti odsouzených se počítají i vzdělávací a terapeutické programy.

d) Tabulka počtu cizinců (web VS ČR)

cizinci ve výkonu vazby	574
cizinci ve výkonu trestu	951
celkem	1 525

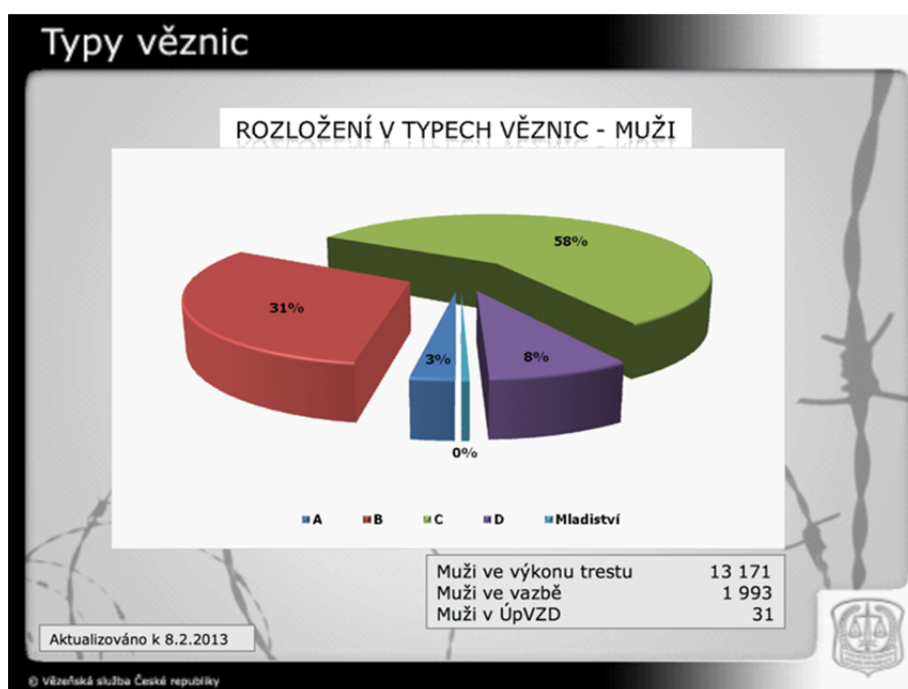
e) Tabulka odsouzených podle typů věznic (web VS ČR)

Typ věznice	Počet odsouzených	
	celkem	z toho cizinci
mladiství	80	2
dohled (A)	326	20
dozor (B)	4 662	331
ostraha (C)	8 620	484
zvýšená ostraha (D)	1 066	114

f) Tabulka doživotně odsouzených (web VS ČR)

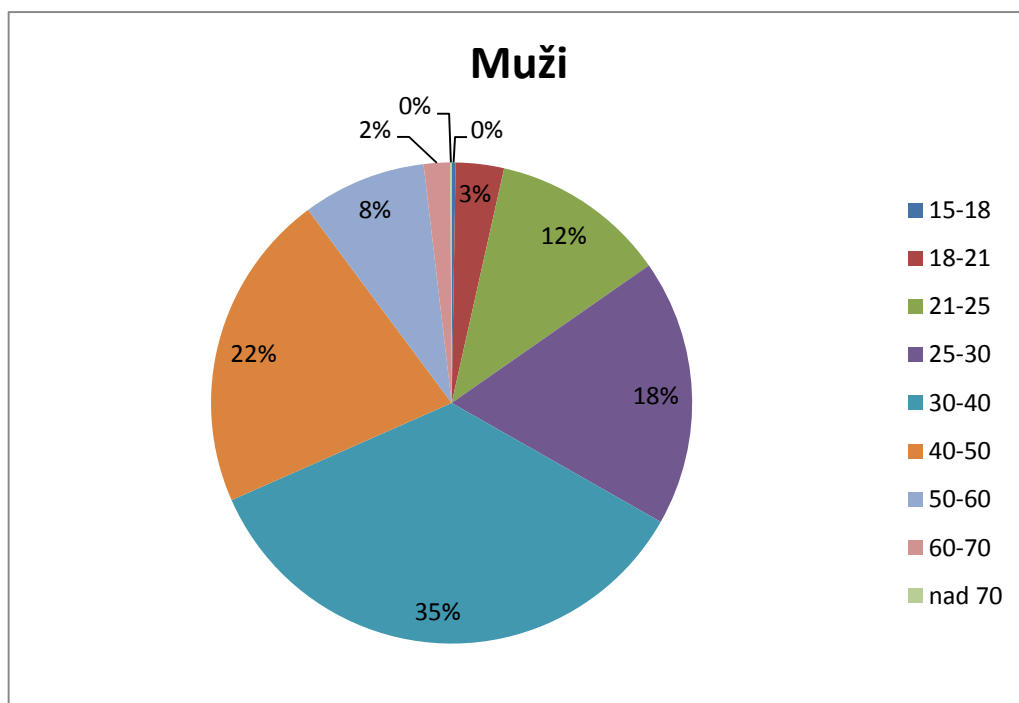
muži	43
ženy	3
celkem	46

g) Graf rozložení vězňů v typech věznic (prezentace GŘ VS ČR)

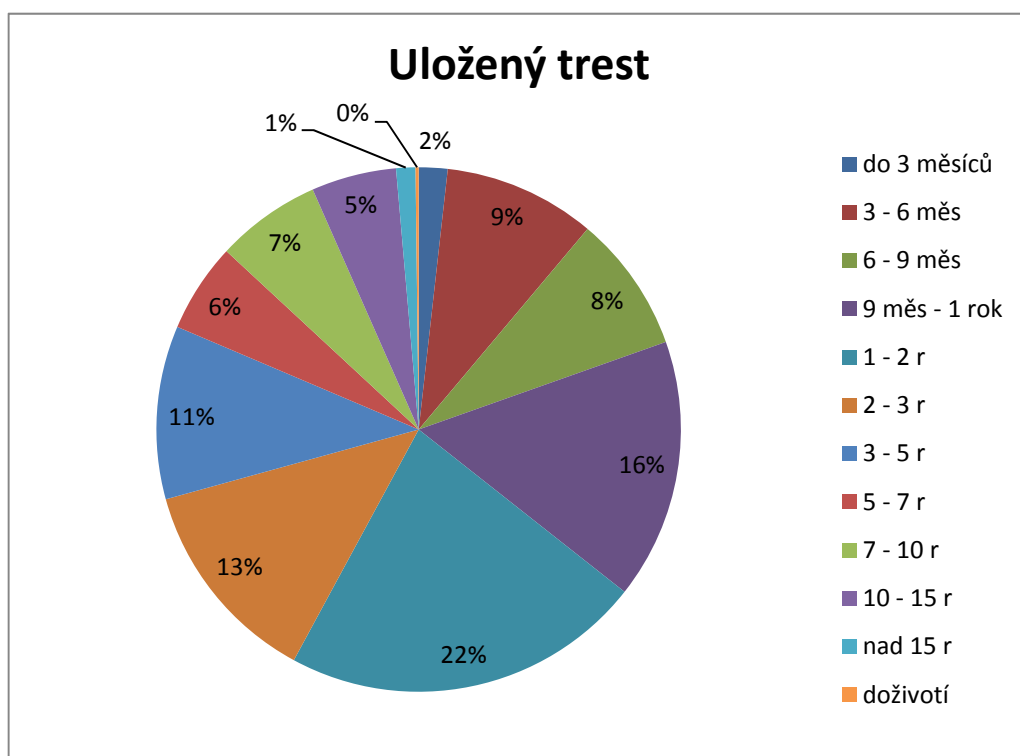
Pozn. A = s dohledem; B = s dozorem; C = s ostrahou; D = se zvýšenou ostrahou.

h) Graf mužů podle věku (web VS ČR)

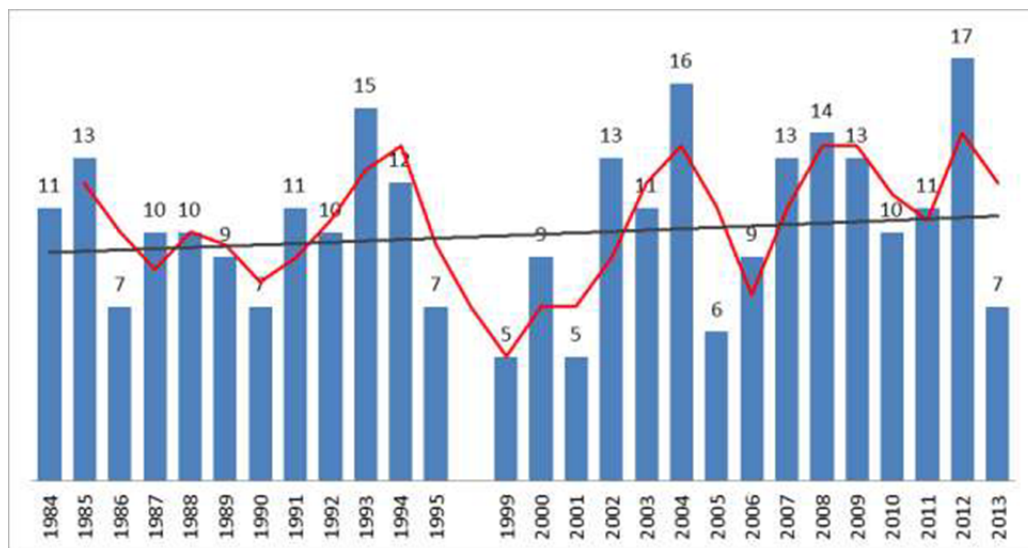
Pozn. Skupina odsouzených do 18 let a nad 70 let je zastoupena natolik řídko, že při zaokrouhlení na celé číslo vychází 0%. Jejich počet je však samozřejmě nenulový a pohybuje se u obou skupin v řádu několika desítek jedinců.

i) Graf délky uloženého trestu (web VS ČR)

Pozn. Doživotních vězňů je v současnosti (2014) u nás 43. Při zaokrouhlení na celá čísla vychází 0%.

j) Graf počtu sebevražd ve věznicích (podklad pro gremiální poradu VS ČR)

Vysvětlivky: Dokonané sebevraždy ve Vězeňské službě ČR dle výročních zpráv 1984 – 2013; černě spojnice trendu, červeně klouzavý průměr (data z let 1996 – 1998 nebyla dostupná).

Příloha č. 3 – Statistiky Věznice Čistá

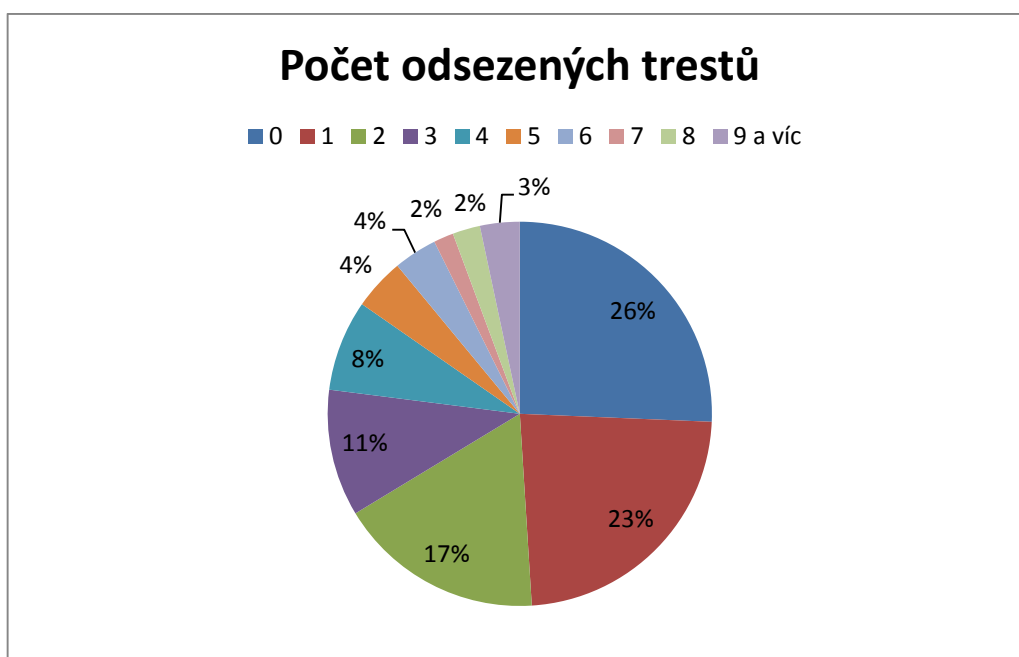
a) Tabulka statistických údajů odsouzených ve věznici k 1. 8. 2013 (vlastní)

	Věk	Délka trestu	Odsezeno	Zbývá	V Čisté	Trestán	VTOS	1. VTOS	Za sebou
Průměr	35,6	5,1	3,4	2,7	2,0	7,8	2,3	23,5	7,1
Medián	33,3	4,0	2,5	2,1	1,6	7,0	2,0	21,0	5,5
Modus	28,0	4,0	#####	0,0	0,3	9,0	0,0	18,0	3,0
Min	21,1	0,5	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	15,0	0,0
Max	64,0	25,0	23,1	17,6	15,0	28,0	12,0	62,0	33,0
Smodch	9,9	4,3	3,2	2,5	1,8	5,1	2,5	8,8	5,4

Vysvětlivky:

- Odsezeno: Kolik let z celkového trestu si již odseděl.
- Zbývá: Kolik let mu chybí do propuštění.
- V Čisté: Kolik let z celkového trestu pobývá ve Věznici Čistá.
- Trestán: Označuje celkový počet trestů odsouzeného.
- VTOS: Označuje počet již odsezených VTOS, např. 2 znamená, že je ve VTOS po třetí.
- Poprvé ve VTOS: Věk, kdy šel poprvé sedět do vězení.
- Za sebou: Označuje sumu všech odsezených trestů v rocích.

b) Graf odsouzených podle počtu odsezených trestů k 1. 8. 2013 (vlastní)

c) Tabulka zaměstnanosti odsouzených k 30. 6. 2014 (statistiky Věznice Čistá)

Vedení jako	Počet	Procenta
PRACUJÍCÍ za mzdu		
Vnitřní pracoviště - haly	74	15,4%
Vnější nestřežené pracoviště	24	5,0%
Vnitřní režie	28	5,8%
Pracující celkem	126	26,3%
OSTATNÍ		
Nástupní oddělení	16	3,3%
Školské výcvikové středisko	80	16,7%
Starobní důchodci	2	0,4%
Plný invalidní důchod	3	0,6%
Terapie	43	9,0%
Brigádníci	18	3,8%
Odmítači	0	0,0%
Ostatní celkem	162	33,8%
Zaměstnaných celkem	288	66,7%
VYŇATÍ	48	10,0%
NEZAMĚSTNANÍ	144	30,0%
Věznice celkem	480	

Vysvětlivky:

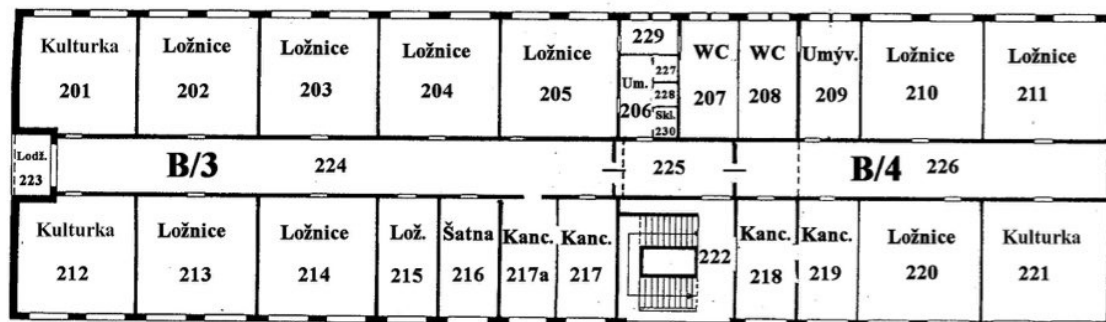
- Uvnitř věznice na halách jsou ve skutečnosti provozovny čtyř různých firem, z nichž některé fungují v rámci SHČ (viz s. 18) a některé zaměstnávají vězně přímo. S ohledem na zaměření této práce a nutnost konspirace zde však nemohu zabíhat do podrobností.
- Vnější nestřežené pracoviště funguje v současnosti pouze jedno v sousedním průmyslovém podniku. Vězni jsou tam zaměstnáni přes SHČ. Na pracovišti je přítomen dozorce, který zpravidla jednou za 45 min provede početní kontrolu odsouzených.
- Ostatní: Značí odsouzené, kteří jsou v rámci statistik vykazováni jako zaměstnaní, ačkoli nepobírají mzdu.
- Školské výcvikové středisko: Učiliště ve věznici. Uční jsou vedeni jako zaměstnaní.
- Terapie: Odsouzení zařazení do speciálních oddělení (Oddělení pro léčbu toxikomanickou a Oddělení pro poruchy duševní a poruchy chování). Též vedeni jako zaměstnaní.
- Brigádníci pracují bez nároku na mzdu.
- Vyňatí: To jsou ti, kteří se pro účely zaměstnanosti nezapočítávají do celkového počtu odsouzených. Jedná se především o eskorty k soudům nebo do civilních nemocnic.

Zde je názorně vidět, že skutečně pracujících (za mzdu) je zhruba čtvrtina. Ačkoli toto číslo může v průběhu času kolísat, jedná se o ukazatel odrážející neutěšený stav zaměstnávání vězněných osob nejenom ve Věznici Čistá, nýbrž v rámci věznic v ČR celkově.

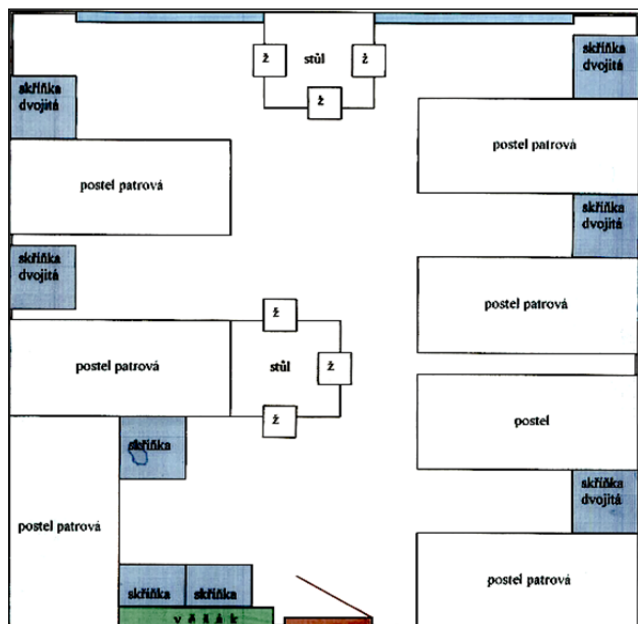
Příloha č. 4 – Ubytovací podmínky odsouzených

a) Plánek patra ubytovny pro odsouzené (Příloha Vnitřního řádu Věznice Čistá)

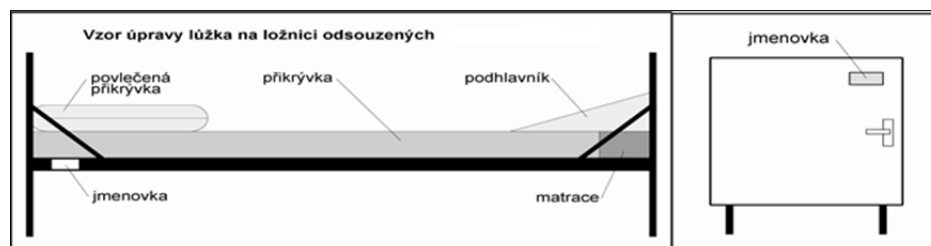
1. patro

b) Plánek uspořádání ložnice pro 10 odsouzených (Příloha Vnitřního řádu Věznice Čistá)

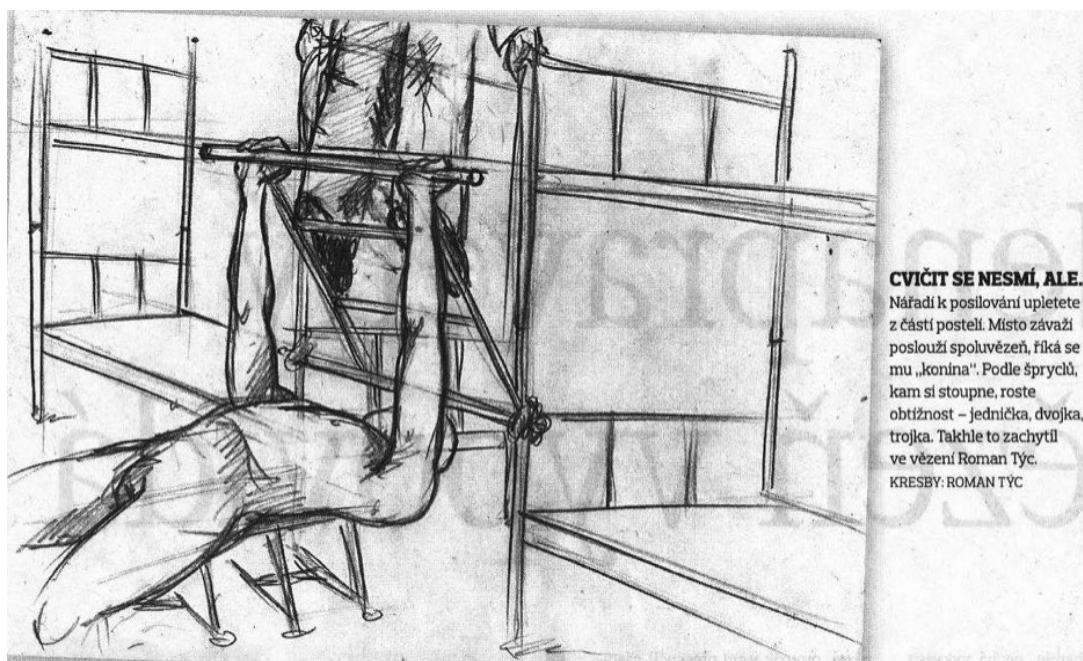
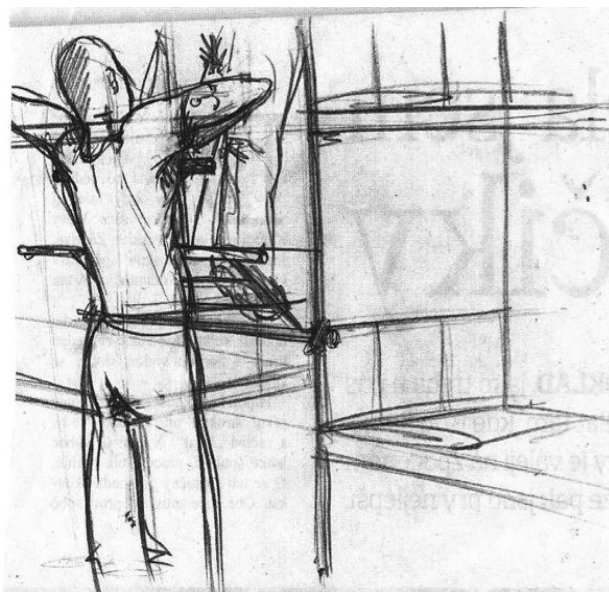

c) Vzor úpravy lůžka a skříňky na osobní věci (Příloha Vnitřního řádu Věznice Čistá)

Příloha č. 5 – Ze života odsouzených

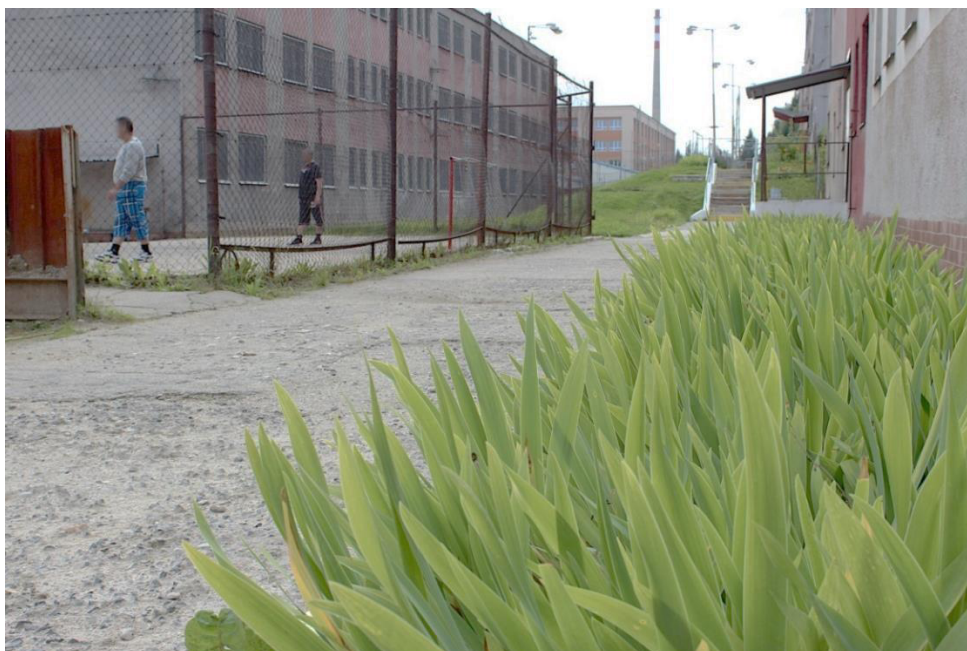
a) Ukázky posilování odsouzených na ložnicích (MF Dnes, 2012)

b) Odsouzení při úklidu sněhu (fotoarchiv Věznice Čistá)

c) Odsouzení na vycházkovém dvoře (fotoarchiv Věznice Čistá)

Pozn. Povšimněte si, že na vycházce jsou odsouzení v civilním oblečení.

Příloha č. 6 – Charakteristiky výzkumného vzorku

a) Tabulka výzkumného vzorku (vlastní)

Kód	Věk	TČ aktuální	Délka trestu	Odseze no teď	Zbývá	Trest	VTOS	1. VTOS	Σ odse zeno	Datum rozhovoru
Jantar	30	Vloupání, podvody	2,3	2,1	0,2	17	4	21	5,0	4. 2. 2014
Antracit	29	Série loupeží	9,0	5,8	3,2	5	1	21	6,0	7. 2. 2014
Hlína	34	Vydírání se zbraní	2,5	1,8	0,7	5	2	26	5,0	28. 2. 2014
Rumělka	29	Série znásilnění	8,7	8,6	0,1	5	3	18	10,0	1. 3. 2014
Safir	33	Ublížení na zdraví, krádeže	5	3,6	1,4	12	2	25	5,5	5. 3. 2014
Rubín	39	krádeže	1	0,8	0,2	12	4	18	8,0	9. 3. 2014
Achát	34	Vloupání	3,0	1,7	1,3	12	4	17	10,0	16. 3. 2014
Průměr	32,4		4,5	3,5	1,0	9,7	2,9	20,9	7,1	
Medián	32,5		3,0	2,3	0,7	12,0	3,0	21,0	6,0	
Smodch	3,4		3,0	2,6	1,0	4,4	1,1	3,3	2,1	

Vysvětlivky:

- TČ aktuální: Je zmíněna pouze TČ tohoto trestu, nikoli případná starší TČ.
- Odsezeno teď: Kolik z aktuálního VTOS si již odseděl.
- Délka trestu: Celková vyměřená délka aktuálního VTOS v rocích.
- Zbývá: Značí zbývajícím počet roků do konce VTOS (pevný výstup).
- Trestán: Miní se celkový počet soudních postihů, tedy i podmíněné a alternativní tresty (včetně aktuálního odsouzení do VTOS).
- VTOS: U počtů výkonů trestu se miní počet již odsezených VTOS, tzn., že když je uvedeno 1, je aktuálně ve VTOS podruhé, atd.
- 1. VTOS: Udává, v kolika letech poprvé seděl ve vězení.
- Σ odsezeno: Znamená počet let strávených ve vězení v sumě za celý život.

Příloha č. 7 – Přepis výzkumných rozhovorů

a) Informátor Jantar

Obecně klima věznice

Stereotyp, každý den stejný, jedno jestli je pondělí nebo neděle. Práce, čtení, spánek, TV. Není způsob, jak se rozvíjet. Jste pohlcen masou, je to psychicky náročné se zabírat věcmi, které se vás netýkají. Spousta negramotných – není se s kým bavit. Čím níž jste, tím nižší práce. Jídlo je tak důležité. Výhody: žádný starosti (nájem, auto, móda), nechybí koruny na něco. Negativní: podlézavost (obecně u vězňů), koušu si tak nehty (venku ne = jsem nervózní), napadání (spíše psychického rázu) = někteří lidé si myslí, že jim musím vysvětlovat věci, které vysvětlovat vůbec nemusím; hry a tahy. Pozitivní: konverzace s výchovnými pracovníky (myslí na současném výstupním oddělení) Já předtím nevěděl, kdo je můj pedagog, vychovatel – katastrofa. Zlepšení: nesmysl = proved jsem něco, mám za to pykat; stejné TČ dávat dohromady.

Vztahy se spoluodsouzenými

Nebyl jsem na tom špatně jako kuchař. Nikdy bych se nesnížil k tomu, že bych třeba někomu stlal postel – „konina“ – sám sobě bych to neodpustil. Různý způsoby šikany – furt na vás zkouší, co vydržíte – když jste slabší nátura, složíte se. Byl jsem pořád za kokota: „čteš si – seš kokot“; „koukáš z okna – seš kokot“; apod. Odsouzený na oddíle pro mě nejsou nic – přátelské vztahy nenavazuju. Mám dva přátele na kuchyni – pořád jsme v kontaktu. Musíme si v něčem rozumět – těch lidí je málo.

Vztahy s rodinou

Matka – hrozně jsem ji zklamal. Odepíše mi na dopis hned, ale jen ze slušnosti. Jsem v bližším kontaktu jen se sestrou – závidí mi, že si dělám, co chci apod. – stará se o mně, ale využívám toho jen minimálně. Nechci jet domů, nejdřív se musím postavit na vlastní nohy! Tímto VT se vztahy nezměnily. Mám pocity viny – nadřeli se se mnou, a k ničemu to nevedlo => neobtěžuju je. O čem si s ní mám pořád psát? Mám jim něco slibovat?? Není tam blok ale zklamání. Párkrát jsem volal mobilem (zakázané) matce a sestře - chtěl jsem jim popřát a překvapit je.

Vztahy s družkou

Ve vztahu s přítelkyní – neuměl řešit emoční problémy – žil jako v kleci – ona mi zahýbala - > můj mozek prošel defragmentací – hrozně moc jsem se spálil, nešťastnej. Měl jsem přítelkyni, kvůli mně se rozvedla. Byl jsem přesvědčený, že skončím s automatama a pitím. Ale neuvědomil jsem si, že čekám další trest. Stejně jsem s tím přestat nedokázal – na tajňačku. V ní je obrovský zklamání. Utekl jsem od problémů do Liberce (milenci), ona pak rozhodla za mě /v té době jsem měl přítelkyni/ - tyátr. Zbyly po mně dluhy – ani s ní jsem nevydržel nehrát – hrozně moc hektický, plný zoufalství (opakovaně prohrál peníze na nájem apod.). Všechno, co si vysnila, jsem zničil => nenávist. Je to nevysvětlitelný a neomluvitelný.

Vztahy s ostatními osobami

Se dvěma kamarádama z venku si občas píšu. Co mám pořád psát? Mám vysvětlovat, co jsem provedl? To nelze. Ne, zavřeli mi sice pár přátel, třeba jsme si vyměnili jeden dopis, ale kontakt neudrží.

Vztahy s vychovateli

Měl jsem jich celkem 10, v tomto VT 3. Pan S.: chová se jako prase, hovado! Nevychovaný x má stanovit laťku. Přístup k vězňům otřesný. Neodvádí práci, za kterou je placený. Pan M.:

dobry přístup k problematickým lidem; pan V.: udělal si na vás čas, vyslechnul. V podstatě neočekávají ode mne nic, jen aby byl klid. Vychovatel – vkládá se do něj hrozně moc nadějí, má obrovskou odpovědnost, ale nižší postavení. Ale je to jejich práce, měli se líp učit.

Vztahy s dozorcí

Vím o spoustě policistech jméno, příjmení, přezdívkou... Mám mezi nimi „přátele“. Není to tak, že bych něco leštil, ale nic mi to neudělá, když s nimi promluví. Autorita – pravomoc vůči mně, ale pocitově pro mě nic neznamená. Pan Z.: vtipnej, nedává nás do „pytle“ (že jsme všichni jen darebáci), bere nás jako lidi. Pan M.: vysmívá se, arogantní, zřejmě zažil hrozný věci (šikanovanej), zapšklej, neuvědomuje si, že není nic víc než my, jen nespáchal TČ. Pan V.: Já jsem pro něj mukl (doslova muž určený k likvidaci) – je ticho, on je tady policajt – vy jste zavřenej, přes to nejede vlak. Že nebudu dělat problémy, naschvály, nemůže po mně nic chtít, společnej most není. Témata omezený: počasí, hokej, fotbal. Každá směna jiná. V jedničce snad dělaj výběrový řízení na kretény. Ale čtyrka - nedělaj naschvály.

Vztahy s ostatními zaměstnanci věznice

Někteří pedagogové – vůbec jsem neznal (pan M.) – dávají najevo, jak je hovor s vámi obtěžuje, že nemůžou trávit čas s někým jiným. Sociální pracovníce K. – přístup neuvěřitelný – aktivita, porozumění, zapisuje si (tím dává najevo, že ji to zajímá). Ostatní nevnímám – nemám na ně žádný názor. Obecně specialisty – jsem vůbec nepotřeboval.

Představy o životě po propuštění z VTOS

Hrozně moc se bojím, abych nejel na ÚP domů (rád bych si zařídil odtud). Mám minimální věci na odražení – internetová kavárna – budu hledat práci v pohostinství s ubytováním. Nevím, kam půjdu, kde budu spát. Laxus – nabízel mi možnost komunity, ale pro mě nevyhovující (vězení po vězení), chci to zkusit dokázat sám. 99% TČ podpořeno alkoholem, pak automaty, zoufalství, dluhy, začarovaný kruh. Nic jiného nezbyvá, než začít od znovu. Musím žít normálně – není to složité – chodit do práce... Dokážu řešit své osobní problémy. Předtím – opít se – neřešil nikdy. Dřív jsem chtěl všechny věci hned (vůz, oblečení...). V podstatě nevím, jak jsem se dostal k TČ – spousta zoufalství. Přínos pro společnost doteď nulovej, ale mám soc. citění, empatickej... Mám určitá pravidla – neopouštím (kouřím jen Lucky Strikes apod.). Nesmím chlastat (ale pít můžu). Někoho k sobě, pro koho budu žít. Musím chtít! Musím mít práci.

Náhled na sebe sama

Nechoval, tak jak měl – zlehčil bych to – nechtěl bych vypadat jako zrůda. Byl to řetězec událostí. Jedno určité období jsem dělal kraviny (včetně VT 7 let). Po propuštění jsem hned šel udělat vloupačku. Poprvé jsem šel na PP – vůbec by mě nenapadlo, že něco bude (rozchod s přítelkyní). Dostanete se k lidem, kteří jsou úplně nejniž. Vyzkoušel jsem všechno – nevyhovuje mi to – chci do vlaku, který nejede sem (do VT). Nechápu vykrádání nesmyslů (vlízt do chaty apod.) Jen podvod byl plánovanej, ale úmysly jsem měl předtím dobrý... Komunikativní, dovedu zařídit, zmanipulovat – v dobrém slova smyslu – byl bych dobrý prodejce, spolehlivej – i když to zní jako nesmysl, mám sociální citění, umím naslouchat, mám rád děti. Alkohol – změna myšlení (+ automaty) - > autodestrukce, zoufalej, nespokojenost, kterou nedokážu vlastní silou změnit. Bojím se, co se stane, proto zapínám autodestruktivní stav, ve kterém je všechno možné, ale vždycky je to průser. Divím se, že jsem něčeho takového schopen. Jsou chvíle, kdy se strašně nenávidím, ale jsem spíš dobrý člověk. Vždycky žil dva životy – ten 2. chci zahodit. Život zmatenej – zažil tolik – člověk by toho ani tolik neměl zažít – s následky se strašně špatně žije.

b) Informátor Antracit

Obecně klima ve věznici

Omezení svobody, když člověk nechce nic dělat, ho to ještě víc zkaží, než jinde. Chtěj taj trestat, hledaj chyby, nemotivujou – trestaj. Ve Valdicích trvá strašnou spoustu let, než si uděláte diferenčku. Přijedu sem, přijdu o ni. Depresivní prostředí. V Čisté vládne Prevence, ale ve Valdicích – ředitel = manažer (dohlíží na dozorce). Ucelenej neproniknutelnej systém, když si stěžujete – zamítnuto, venku se tím nikdo nechce zabývat. Nejžší je vyjít s odsouzenýma, přijít na jejich myšlení, mentalita vězňů je jiná, když má člověk balíky apod. jste pro ně oběť (ovce mezi vlky), venku ne tolik. Snadný se dostat do III. DS. Máte zajištěný jídlo, nájem atd. Mám poklidný VT (štěstí na lidi), vždycky mě jeden člověk nasměroval. Negativa žádná, jsem zkaženej, nemá mě co překvapit. Pozitiva taky žádná. Když tak mírnější tresty, aby člověk hned nepřišel o DS. Když píšete stížnosti – neměla by o tom rozhodovat věznice.

Vztahy se spoluodsouzenými

Dobrý postavení – rozuměl si s barákovým – znám jeho komplice. Obecně pro mě nejsou nic – vždycky jen jednoho člověka k sobě. Jestli i venku bych si s ním měl co říci. Nejlepší obrana je mít nějaký známý, když vidí, že už máte něco za sebou, už si nedovolej tolik, co na začátku. Najdete si někoho, kdo je silnější. Dělá se politika s ostatníma. Káva, tabák, papírky, to se řeší pořád dokola. Nepocítil jsem nedostatek.

Vztahy s rodinou

Máma, otec, prarodiče, sestřenice. Jednou do týdne dopis – furt stejný. Telefon – když poslali karty, tak každý den (máma, družka, občas otec). Párkrát jsem volal i z MT (máma, družka).

Vztahy s družkou

O přítelkyni jsem přišel, měl jsem milenkou (souběžně s tou první), sem tam napsala, pak vyšumělo. 10 měsíců psala každý den až do zamítnutého PP. Sebralo ji to – byla prošetřovaná i skrz MT, návštěvy za sklem, vztah se rozpadl. Bez sexu nemůže vztah být, ženská to potřebuje. Dala do mě hodně peněz, zaplatila právníka, hodně na to spoléhala. Ale já s tím počítal, že mě takhle udělaj.

Vztahy s jinými osobami

V base si píšu se dvěma: komplic barákového - znám z Borů; jeden v Oráčově dopisy jednou za měsíc. Z venku s nikým.

Vztahy s vychovateli

Asi 7-8 vychovatelů. + pan P. (první vych.) – pracoval s těma lidma, nějak se pokoušel aplikovat resocializaci; sedli jsme si, probrali. Pan P. nestrannost, profesionalita – nebral si osobně, že jsem napsal stížnost. – vychovatel v Bělušicích: 3 slova prohodil za celý měsíc, vůbec se s náma ne bavil – tam funguje samospráva – nařizuje – k vychovateli se vůbec nedostanete. Jde o to si sednout s vychovatelem – pokud si s ním nesednete, je to špatný. Velice silná pozice – píše na vás hodnocení, PZ (jak se třeba mám ohradit proti PZ, to ani nejde se bránit). Stížnost znamená, že vyhlásí válku. „Neotravujte mě a já nebudu otravovat vás.“ Když dělá vychovatele 27 let, chodí na večere (s ředitelem), tyká si s každým – co můžete čekat?

Vztahy s dozorci

+ ten jak furt cvičí – furt pozitivní, dává lidem dobrou náladu, nekouká na nás jako na nějakou trosku a spodinu společnosti. – jeden mladej, vybíjí si svoje ego a komplexy na ostatních;

většinou starší = pohodovější. Ve Valdicích úplně jiný: furt zavřený, ne tolik do kontaktu s dozorcí tady víc kamarádský, uvolněnější. Že bude pořádek, nebude bordel. Nemám rád policajty a oni nemají rádi mě, jen se pozdravíme. Mám to v sobě zablokovaný odmala – to samý PČR, Prevence... Půlka mé rodiny bachaři a policajti – s těma se nestýkáme. Směny: Nerozlišuju to, jen když je na oddíle telefon – 1. směna má krabičku. Ta směna „Krysy“ – rozdál 50 kázeňáků za směnu, to je prasárna. Mně je to jedno, na Běčku řvou „index“ přes celej oddíl, to nemá policajt šanci vás chytout.

Vztahy s ostatními zaměstnanci věznice

ZVOVT – měl mě zastrašit. Psycholog, sociálka: moc jsem se nesetkal, jen sociálka když jsem něco potřeboval zjistit. Pedagog – jedna ruka s vychovatelem, to už jsem věděl, že je mrtvý, nemůže jít proti svejm; Pan Š. – emočně inteligentní. OPaS: s jedním si nerozumím, ten mladěj mě asi nemusí, ten vyšetřoval ten mobil. Se S. si rozumím. Ostatní: je mi to jedno. Odmítl práci třikrát – jsem líněj, špatně placená práce, chtěl jsem se válet (x ve Valdicích se dalo vydělat).

Představy o životě po propuštění z VTOS

Šok – budu se bát normální komunikace, vyjevenej, co se tam za těch 6 let stalo, ale na druhou stranu se na to těším a chci bojovat. U našich ze začátku, shánění práce bude jednoduché – otec má velkou firmu, pomoh bych mámě nebo s bráchou bych dělal. Problém, kdybych začal brát drogy – riziko!!! Začít podnikat – když budu mít peníze, budu mít klid a moje rodina se nemusí strachovat. Všechno se odvíjí od peněz. Mít firmu, která pokryje moje výdaje (asi 30 tis/měs.). Nakonec to dám – zvládnou díky podpoře mé rodiny. Páchat TČ nemám zapotřebí. Bohužel, když spadnu do drog, neumím to kontrolovat. Tohle jednou skončí a budu moct začít znova – bude to jen o mně.

Náhled na sebe sama

Od 7. třídy začal brát drogy, pak na učňáku, ten nedodělal. Našel jsem si holku, přestal fetovat. Měl jsem práci – dealerství (voňavky) – docela se nám dařilo, pracovali jsme 3h/denně a měl jsem 70 tis. Z nudy jsem začal fetovat. Přítelkyně jela studijně do Japonska. Byl jsem zvyklý být s ní, já 3, 4 měs. sám. Najednou nebyla – prázdná – neumím s tím pracovat – vyhledal jsem starou partu. Když jsem bral pervitin, hrál jsem automaty, všechno prohrál, o všechno jsem přišel. Injekce nikdy, jen jsem šňupal. Taky lysohlávky, muchomůrky, durman, extáze, všechno. Když přiletěla přítelkyně, měl jsem 60 kg, bez firmy, bez ničeho. Neřekl jsem jí pravdu, sám jsem si neuměl pomoci. Mezitím jsme začali lítat s bráchou na Moravě, chtěli jsme zavést nové filiálky, ale mezitím jsme už brali ty drogy. Auta – zkušenosti z dřívějšíka, vily – lezl jsem tam, když tam lidi spali... Loupeže – nápad mého bráchy – neměli jsme ani korunu – že uděláme rychlý peníze. Ty 4 měsíce byla fakt jízda. Jak jsem si dal, nemoh jsem to zastavit. 1. VT – 3, 4 měsíce – spíš sranda, jsem si z toho nic nevzal. Teď výše trestu – spíše sociální smrt. Byla to prasárna, co jsem udělal, byl jsem mladší, bylo to podpořeno drogama, těch 6,5 ano, ale 11,5 to je smrt – je hrozně těžký se pak zařadit do společnosti. Ale udělal jsem prasárnu, sedím za to. Tady mě to (drogy) neláká – venku je to o tom, s kým se stýkáte. Já nikoho než feťáky neznám – musím si vytvořit svou strukturu kamarádů. Bude lepší, když budu chodit na ambulantní léčbu závislostí. Ta holka mě úplně převrátila, chtěl jsem si udělat restauraci – pro nás. Má negativa: tvrdohlavej, neposlušnej, nerespektuju autority. Má pozitiva: učit se, vzdělávat (prodejní psychologie, pozitivní myšlení), umím dobře s PC – grafika apod. – tak jsem si vydělával na škole na základce, že jsem skládal PC. Vždycky jsem se bavil se staršíma. Důležité: Zdraví, rodina, peníze, klid. Život je krásnej, i když někdy krutej a zlej.

c) Informátor Hlína

Klima věznice

Každý den furt stejnej – procházet se po chodbě, televize – pokud něco dávaj, večer spát – pokud to de, pak zase do práce. Víkend je horší – to se nejde do práce. Nejhorší jsou lidi – furt ty samý bláboly dokola: jak maj venku peníze, přítelkyni modelku, kdesi cosi, prostě blbosti. Nejlehcí: člověk se nemusí starat, nemá takový povinnosti. Čas ve VT bych chtěl vymazat, jako by to vůbec nebylo. Hlavou mi běží: svoboda (nedokáže přesně specifikovat), jak můžou být tak blbí (odsouzení). Všude stejný (oddíly i kriminály). Zlepšení: na cimrách 2-3 lidi <= čím míň lidí, tím dřív si to všechno řeknou. Kdyby byl oddíl celkově pro pracující. Já si to nechci podat, zkoušel jsem ze začátku, ale už na to kašlu. Tady je dobrej oddíl – zase si zvykat – radši odmítnu - všechny oddíly stejný – vždycky je to o lidech.

Vztahy se spoluodsouzenými

Snažím se, když se to tam rozjede (řeči) jít z cimry pryč. Lidi na oddíle – nic pro mě nejsou – venku se neuvidíme, jsou cizí. 2-3 lidi na oddíle, se kterýma se dá bavit. Ostatní nic. Lidi z „příbylu“ – někteří pozdraví i po roce, někteří nepozdraví... Vycházky – v létě, to se hrál nohejbal, pak špatné – nechodím <= když vás zastaví člověk, kterýho neznáte, co může chtít – jedině tabák. Aby mluvil o normálních věcech, nevykládal bludy, že je milionář, měl modelku apod., prostě normální.

Vztahy s rodinou

Nepíšu si s nima, chodím občas volat. Ségra napíše, občas mamka; nemám myšlenky k psaní, co psát?? Volání = jen pár slov. Vztahy jsou pořád stejný, odsouzením se nezměnily. 1. VT – fakt je to hodně vzalo. Návštěvy – vždycky měl, ale tady si je nedávám (velká vzdálenost). Před VT jsem žil sám (pronajatý byt).

Vztahy s družkou

Měl 3 měs čerstvý vztah, mým zatčením se přetrhlo – nevěděl jsem ani adresu. V base ani (ženu) nehledám. Za tu éru vím, že si vždycky psali, pak to vzalo špatný konec, až na pár výjimek.

Vztahy s dalšími osobami

Vůbec – kámoše nemám. Byl tady krajan, ale toho odvezli, nepíšeme si.

Vztahy s vychovateli

7 vychovatelů celkově, tady 3. Žádnej – nekomunikuju + jsem se v nich zklamal – myslel jsem, že zkusím půlku (nečekal jsem od nich takové chování) – přestěhoval jsem se o den dřív, vychovatel o tom věděl, hned důtka, kázeňák a ještě jsem přišel o první diferěnku. pan P. – slíbil mi, že o I.DS nepřijdu – říkali mi, že s tím P. se dá, ten jede rovinu, ale má špatnej přístup – radši mávnu rukou. Tady je to naopak, těm, co se snažej, házej klacky pod nohy. Tady je úplně jedno, jakou máte diferěnku – na co rajóny? já se divím, že to vůbec někdo dělá – postavený špatně, špatně se to tady vede. Mělo by to být: šlapeš – budeš o něco lepší, budeš v tom hledáčku. p. Pat. – férovej – byl tam sám, a stíhal úplně všechno – byla to jeho práce, tu si plnil. Tady se zakrejvaj – když za nima celej měsíc nikdo nejde a oni řeknou, že nemaj čas, tak na co tam jsou? Za ty peníze by museli fungovat jak šroubci, ale my to po nich nechcem - maj nás vychovávat, trochu ten příklad by tam měl bejt. + Kynšperk: tu práci bral, jak byla. – taky Kynšperk: svině všech sviní, vyzařovalo z něj, že nás nenávidí. kdejaký záminky se chytal, aby to rozjel. Např. mi chtěl ukončit návštěvu s rodinou, protože jsme se tam smáli. Ten, jak si zased, tak to byla konečná – využíval toho postu. Pozice: má úkoly za ten den, který má splňovat,

a když někdo zaklepe – poradit – sem tam projít oddíl – nikdo po něm nic nechce!
Já je neotravuju, vidí, že nejsem problémovej, že je nijak neobtěžuju.

Vztahy s dozorcí

V klidu – když pudu tou cestou, kterou oni chtějí, vím, co si u každýho můžu dovolit, spíš se divím, co všechno tolerujou. Většina jich je v pohodě. Ty, co maj problémy (s manželkou, přítelkyní) – si to tady vybíjí x ti usedlí si odbudou směnu a jdou domů. Rozdíly mezi směnama: ani ne. Anabol – každý vykládá jen to nejhorší, ale já jsem vysledoval, že nemá rád ty frajery, a cikány. Ten z pětky: on si myslí, jaký není bourák, ale je to trubka – přehnaný. Ve zlým na žádnýho. V dobrým – nedá se říct – neublížujou mi, přehlížej mě, já přehlížím je. Vidí, že chodím do tý práce, šlapu: práce – barák – pamatujou si mě, že nejsem nákej drzej, naopak (ale jen slušnost).

Vztahy s ostatními zaměstnanci

Nevídávám, nepřijdu do styku. Tohle (zmíněný kázeňský trest), kdyby prošlo pedagogem, který si dělá svou práci, nevěřím tomu, že by k tomu došlo. Šlapu, a nikdo to neocení. Mistři: moc se nevybavuju, záleží na náladě – jeden (odsouzený) na dílnách tam furt podlízá, ale já nejsem vlezlej. Další zaměstnanci: žádná představa nezajímá. V práci se neřešej blbosti, ale konkrétně práce – úplně jiný, tam vypnu! Čistá: hodně věcí postavený na hlavu – jako by to taj řídil BLBEC! Př.: v práci někdo přišel z logistiky: „tohle budeme dělat“ – materiál tam leží doted'; přivezli dveře, že se musej urgentně spravit, tak jsme to udělali – jsou tam doted'. Pak jsme natírali bránu, ale jenom část, pak nás najednou odvolali a doted' to není dodělaný – všechno buď napůl, nebo někde je zádrhel. Práce – spíš trávení času.

Představy po propuštění

Práce – není moc na výběr, člověk si nemůže vybírat, ale musím do práce, jinak to je vracenka. Půjdu k rodičům, než se zase rozhoupu (pozn.: odsouzený pochází z malé obce na Moravě). Nedělá mi problém vymazat (lidi spojené s drogami), nestýkám se s nima. Problém jsou ty babky: „Jednou je to kriminálník, dávejte si naňho bacha.“ Jinak si každěj řekne: „tak co, seděl v base, to je jedno.“ Jestli mě vezme švagr do firmy... Nikdo si nemůže naplánovat, co bude za pět let. I když člověk chodí do práce, musí dělat blbosti – je to špatný v týhle republice.

Náhled na sebe sama

Poprvé za kolo: nechtělo se nám jít pěšky, tak jsme ukradli kolo – dostal jsem veřejně prospěšný práce – neudělal jsem je. Měl jsem hrabat listí, na chvíli jsem se zakecal s kámoškou, a když jsem se po půl hodině ohlídnul, bylo tam toho listí zase stejně, jako bych nic neudělal – řek jsem, že už mě tam nikdo neuvidí – neočekával jsem proměnu. Podruhý za drogy: měl jsem nedostatek peněz. Co vás sem dostalo teď? Peníze! (??) Pučil jsem jednomu, co znám odmalička – nevracel... Venku – když jsem chodil do práce – všechno v pořádku – ale byli tam mladý kluci – začali závidět, pak mě kvůli nim vyhodili. Peníze na pytel – 8-10 tis. ofiko + 10 tis. neofiko. Víc peněz než oni: 40-50 tis. při výplatě <- prodával jsem drogy – nemohli to překousnout. Umím být taky svině. Jsem dobrák, ale vocaď pocad'. Tady bejt dobřej se nevyplácí. Život: divný – jak se to řítí – všechno jenom špatně – republika – čím dál do horšího – oni (politici) si to uvědomovávaj, a přesto to dělaj dál - lidi jsou hloupí – nejdou do ulic (jako na Ukrajině). Důležité v životě: těžko říct – usadit se.

d) Informátor Rumělka

Klima věznice

Špatný – ten systém – lidi sem jenom zavřít, a se s nima nedělá. Lidi se taj dostanou do větších problémů. Zaměstnanci jsou ovlivněni vězněma, co jim kdo řekne. Vždycky špatně všechno – je to od vlády – od 90. roku se to nějak nastavilo a už to zůstává stejný. Práce – jen pro pár lidí – někdo z toho má byznys. Režie (např. dílny, sklad apod.) jen se pracuje napůl – spíš kroužek. Jen na halách se dělá. Chtějí pracovat, ale ty odměny jsou tak slabý – ze 4 tis., co si vyděláte, 70-80% jde státu – nemůže zaplatit dluhy – otevřené dveře pro korupci. Kouření a káva – 500 Kč / měs. Je taj fůra věcí, co fungují levě, např. moč a telefony – nechodí to k soudu, nikdo nechce, aby se to řešilo venku. Systém špatnej, lidi se vrací. Když taj sou – co s nima? Když jde do práce, ví, že je levá – vylízá s tím, že si nic nezaplatí, že je všechno levý – 500 Kč / měs. na dluhy – směšný. + výstupní oddělení – zbavil jsem se vychovatele U. atd. – víc se dostanu domů, důležitý je, že to končí. Když se vrací z 10 lidí 5 do roka, je jasný, že to nefunguje. Programy (protidrogová léčba) – nesmyslné věci – oni budou stejně fetovat. Kdyby ty testy nebyly zastaralý – někdo dá zas někomu vydělat. Fetování – nevím, jak jinde, ale tady to je ve velkém. Negativně: největší nepřítel je čas – dokud neuteče, musíte tu být. Nejlehčí je zlenivět, oni vás k tomu vedou.

Vztahy se spoluodsozenými

Snažím se vycházet s nima rozumně; s lidma je to komplikovaný, jsou jak počasí. Vězni si dělají pakárnu zbytečně – každému má tendenci někomu ubližovat, jde o to, jakým směrem – hodně záleží na inteligenci. Na Běčku zvěř – nátlaky apod. Vychovatelem se Č6ka strašně změnila x výstupní oddělení – úplně odlišný lidi. Dobrý hrát to tam, že jste trochu blázen – není dobrý ukazovat, že něco máte, nebo máte nějaké záměry – tajit. Ti lidi (vězni) – jsou menší psychologové – nejde se furt hlídat. Aby nebyl křivej – zjistíte časem. Pučí si 10 tabáků, na každým si vezmu 15 Kč navíc, *10 je 150 Kč. Ale feťáci – s nima kšeftovat není dobrý. Předtím lepší, když byla práce na kondikách – 90 lidí výplata 1 tis. – tam už je prostor pro byznys. Ale jsem opatrnější – drogy a MT – nekšeftuju – jsou věci, za který bych neměl jít ze zásady. Všichni lidi v těch křeslech (zřejmě myslí všechny zaměstnance VS ČR) se nechají uplatit. Ve skladu: v pytlech – civilní věci – nikdy jsem na to nešáh. Když jsem vypadl ze skladu – ztratil jsem vliv. Mezi chytřejšíma lidma existuje solidarita – spíš si vyjdou vstříc. Ti, co nemají dostatek inteligence – neumějí si vyjít vstříc. SPO – klid, ale není řešení – nic tam nenabíráte. Zkušenosti – záleží, odkud je člověk bere. Magor vidí všude jen šprajce a nekorektnost. Lidi tady – tendenci si odpouštět (jeden vězeň druhému). Č. – začal hrát ty karty – dlužil, kde se dalo. Kdybych nepotkal toho B. – tlačil mě, a já zjistil později, že to bylo dobře. 99% lidí mě taj nezajímá. Závist – oni se blbě dívají (vězni), kdybych ty prachy neměl, bylo by to snazší.

Vztahy s rodinou

Vztahy s rodiči byly blbě – měl jsem strašně špatnou politiku – teď oni vidí, že jsem se změnil.

Vztahy s družkou

(Nemá, ani před VT neměl a neshání.)

Vztahy s jinými osobami

Němec – ale tam nepojedu, to bych byl sebevrah. Kontakt s vězni z jiných věznic: Jen B. – občas si napíšu.

Vztahy s vychovateli

+ pí R. – dá se s ní vyjít normálně, je rozumná, dá se s ní mluvit. Pan Ul. = vlčák – kdyby nebyl takovej vlčák, tak to moh u tý policie někam dotáhnout. Já se jel na Pankrác schovat před Ulb. Pan Ulb. – havárka, všechno špatně. Nepatří sem, možná do domova důchodců – vezme si k sobě Bubáka – plně mu důvěřuje, a on mu lže – namísto těch rozumnějších – šlape po nich, ale trubku si tam veme. Je nejslabší. Pan Sm. – jede politiku – je z doby komunismu (vnímáno v pozitivní rovině). Věc sympatií – kdo si s kým rozumí – vrána k vráně. Vychovatel – měl by si to hlídat, ve skutečnosti žádný vliv nemá, ale měl by to odůvodnit (svá rozhodnutí). Dva stejný frajeři a jeden má intimky o půl roku dřív... Peníze – bral jsem jinak - neuměl jsem hospodařit, až na C5 jsem si to začal uvědomovat. My (odsouzení) taj máme velkou moc – když vy (zaměstnanci) uděláte chybu. Ale oni jsou idioti, že si nechaj šlapat na hlavu. Řeší se tu jen „voda“, např. Ul. vede ty svoje vyšetřování, stejně to je k ničemu.

Vztahy s dozorci

Dozorci – zvyklí rozkazovat, myslí si, že mají moc. U některých chybí lidský přístup. Měli by na mě působit s nadhledem. Většina ví, že se nakonec stejně nikam nedostanou (do lepších funkcí), protože jsou taj rodinný klany. – B., M. – nemocnej, má z toho hroznou srandu, když dá někomu kázeňák. – Kr.: za něj jsem šel na díru (kartička), a přitom po mně něco chtěl, ještě když jsem byl na prádelně (nadstandardní služba). Mně přijde jako potenciální uživatel drog. + spousta – např. nechaj chvíli lehnout, když přijdu z práce.

Vztahy s ostatními zaměstnanci

Místo pro mě – z přátelské vůle vytvořeno, když mě pan P. z OPaS nechal vyhodit ze skladu. Mně to přišlo jako šprajc – já jsem se nechoval jinak, než ty přede mnou. Sociálka – jako by tu nebyla – zrušil bych. Pedagog (z drogovky) – stejně fetujou dál – program k ničemu. Je taj strašně moc funkcí – chybí lidský přístup – vznikaj nesmysly (předvádění apod.). Na co má VOVT 3 zástupce?? To je utopených 200 tis./měs. Ale lidi z venku to nevidí. „My to můžeme vyřešit v pravomoci ředitele.“ (MT, drogy apod.), tak co to je? Řeší se tady rentgeny, mobilní telefony atd. furt hledaj ty telefony, přitom by stačilo zaplatit kvalitní rušičku, a nikdo by se nedovolal. Tady Kula dal krabičky, co jen svítěj – utopených 6 mil. Snížit poplatek za vězně – 90 -> 50 Kč / h, hned by byla práce. Ale ten pán v kanceláři (vychovatel) má tendenci se mstít, škodit. Stejně jako vězni mají tendenci všechno bez rozmyslu, rychle řešit – impulzivně. Od 90. roku pořád stejný – zaběhlý. Na co Prevence? Vyřešit to v pravomoci ředitele věznice? Co to je?! Dokud se to nebude řešit jinak, lidi se budou vracet. Nikdo tady ten systém nezmění!

Představy po propuštění

Ze začátku u rodičů – mám tam pokoj, taky můžu u babičky, i tam mám pokoj. Ale musím být opatrný, když exekutor zjistí, že se tam zdržuju, může tam přijít a všechno tam sebrat (podrobně rozebírá). Mám 400 tis. dluhů (soudy, právníci...). Náký peníze mám. Mně se nevyplatí normálně dělat – legálně těžko. 15 tis. – reálně můžu dostat. Dodržování zákona není těžký – chápat potřeby lidí kolem. Ale dneska je trestný skoro všechno...

Náhled na sebe sama

Byl jsem strašně mladej – žádný zkušenosti. Ted' jsem líp připravenej než po prvním trestu. Hodně: od 20 do 30 v base – šance na PPéčko de facto nebyla. Jsem korektní – dokážu s lidma vyjít, dokážu se donutit. Lituju toho promarněného času (že jsem se třeba něco nenaučil). Negativa: jsem líný; umím věci zlepšit (ve smyslu přikrášlit slovy skutečnost), lžu. Nejdůležitější, abych taj neseseděl znovu – vidět i potřeby druhých, ne jen svoje, korektnost venku si držet. Když neudělám něco bez rozmyslu (tak to bude dobrý). Mít ty správný známý – když se to honem nenaučíte, skončíte jak oni (ti, co se sem pořád vrací).

e) Informátor Safír

Klima věznice

Ze začátku trest nes špatně – rodina – mamina nemocná, kluk malej – byl jsem zničenější, než mi skončil trest za dopravní nehodu (v současnosti ještě dosezuje podmínku z minula). Ted' už od všeho dávám ruce pryč, nechci jít znovu sedět. Nejtěžší: nemám pravidelné návštěvy – nevidím rodinu – nechci, aby mladej věděl, že jsem ve vězení, myslí si, že dělám v lese. Odsouzený – nezapadám do kolektivu, kde si vyprávěj o drogách, že maj něco, přitom nemaj nic. Vadí mi lži, vnitřní nespravedlnost: např. cikán, co celej den leží, dostane na jídelně plnej talíř, a já, co furt makám, tak jen pět knedlíků – nemám na to nervy. První trest – uteklo (2 roky) – vylez jsem absolutně nepřipravený, to bylo spíš jak náhla rekreace. Pozitivně působí: práce! Požádal jsem o změnu na nádvorní partu. Uklízet může každý – můžu bejt víc užitečný. Negativně: délka trestu – už mě nebaví se s někým dohadovat: Přijde kluk 50 kg, ani si neumí zavázat boty, a začne vám vyprávět historky o televizi, jak kdyby byla jeho. Běží hlavou: přerušení – 4 dny venku, ani minutu jsem nepromarnil – babičky, malej apod. Když zvládnou tenhle trest, tak už mě nemá co zlepšit. Nic bych nezlepšoval, spíš přitvrdil. Dozorci na jídelně – je tady jen aby si vydělal pro rodinu, a někdo tam z davu volá „mrdko“ – hned bych je trestal – ty co jen škoděj, ať si ten trest užijou. B. – nikdy mi neublížil – oni mu tam nadávaj, a on si to nechá líbit!

Vztahy se spoluodsouzenými

Ted' dobrý: D., L. – lidi, co venku něco dělaj – s těma si rozumím – ne s nějakýma feťákama. Ale Ng. – vyrůstal mezi cikánama, hraje si na gangstera. Nic pro mě neznamenaj, nehledám si kamarády v base – nepočítám s tím, že bych se venku sešel s někým, kdo je na jehle. S nikým jsem se taj neserval – ať si melou, co chtěj, ale říkám si, že jednou musím vybuchnout a někoho zbít jak psa – špatná práce, špatnej dopis atd., jedno k druhému... V. – má holku a syna, S. – taky, atd. – ať si klidně kradou dál, ale řešej, co doma – normální lidský věci. Pět lidí, se kterýma se dá bavit – i když darebáci – ne jak třeba výměníkář, kterej sedí za to, že seřezal nějakýho starýho chlapa, když byl sjetej a ten mu šel říct, ať nedělá bordel. Mně taj lidi nemusej – chovám se jak bachař – mně to stálo dost. Ale oni: jak si dát (drogy), že měli bavoráky apod. Od nikoho nelze nic očekávat, jsou taj lidový vypravěči... Decentně se mě dotýká, když někdo, kdo tomu nerozumí, mi začne vykládat nesmysly (o pracovních postupech, autech atd.).

Vztahy s rodinou

Všichni tím strašně trpěli, nejvíc máma a přítelkyně. Byl jsem ve fázi, kdy jsem pochyboval, jestli ten vztah vůbec nějaký mam. Všichni mě rádi viděj (venku během přerušení trestu), viděj, že jsem snad dospěl. S otcem si nepíšem – jen telefonicky. Já si nerad píšu, protože pošta je cenzurovaná – nedokážu se vyjádřit. Jednou týdně dopis (jednou mámě, s tím ať pozdravuje, pak přítelkyni atd.). Když jsem se sem dostal, nechci je zatěžovat – nechci ani balíky. Volám týdně nebo 1x za 14 dní. Přemějšším, jaký jsem blbec, že taj sem – 7 let promarněných. Zavolať jsem si 2x z mobilního telefonu, ale nikdy vevnitř – na skládce.

Vztahy s družkou

Po prvním trestu – rozvedl – nemělo to budoucnost – byla lehkomyšlná. My jsme si to už vyříkali, náh na to netlačíme (pozn. Odsouzený navázal na nestřeženém pracovišti vztah se zaměstnankyní, snad plánovali i společnou budoucnost. To trvalo několik měsíců.). Domča (syn) řek „tati“, a ona se rozbřečela, a bylo to jasný.

Vztahy s ostatními osobami

Neudržuju, ale na přerušení trestu jsem se s nima viděl, mám dost kámošů a známých přes rallye, svezl jsem se v nadupanym autě na letišti...

Vztahy s vychovateli

Celkem asi 7, ted' 5. Ve zlym na žádnýho. Zbytečně vám dávaj najevo, že jste zbytečnej odsouzenej, ale to jsem se naučil přejít. + pan P. – dělá to, co má, navrhnul mě do diferenčky, vyšel vstříc. + pan V. – taky mi nikdy nic neudělal (zlého). + pan Ng. – má sice ty svý pravidla, ale jde a zařídí. Já nevím, co taj ty odsouzený řešej, že třeba jezdí na kole, když sem přijde před pracovní dobou, dyť ať si jezdí! Odvádí si svou práci. Neháže klacky pod nohy. Přijde mi nefér: jiný volnopohybáři – každý dva měsíce klepou na dveře – využijou intimky, volný vycházky, přerušení trestu atd., a já pro to musím udělat ještě jednou tolik, přitom dělám nejpocitivěj! Vychovatel = jedinej „spojář“ přes kterýho si můžeme zařídit věci – my jsme jeho svěřenci – měl by se pokusit, i když je minimální šance.

Vztahy s dozorci

Měl jsem vystoupení s M. – začal nadávat, a přitom jsem si akorát vyřizoval, abych moh dojít s popelnicí, protože nebyl kam sypat koš – „vy si děláte prdel!“, a že si to se mnou vyřídí příště. Jsou taj takoví, co si práci dělaj, nebo to jen tak podělá (ve smyslu odflákne) – to je prostě všude. Se všema dobrý – taj viděj, že ode mě nehrozí žádný nebezpečí, ale neřešíme žádný vnitřní věci – jsem huba prořízlá, bavím se se všema. Neskáču dozorcům do prdele, ale když tam maj na dozorce blbý kecy, já bych poslal všechny na díru. Spíš mě sere, že si nechaj srát na hlavu od těch odsouzených. Směny dozorců: je mi to jedno, s každym se snažim vyjít, ale ne, jak si celej kriminál myslí, že chodím donášet.

Vztahy s ostatními zaměstnanci

Jv. – ten nejdřív udělal vych. Ul., ted' prej udělal vych. K., je vychcanej, nechce dělat! Dělal jsem na TI – tam mě udělali tím způsobem, že nosim drogy, telefony atd. Nedokázali mě překousnout – ta holčina, co jsem tam měl – ted' se tahá s fetákem. U kuchařů – už jsem to měl domluvený s Mdl., že půjdu vařit, poslední den na „škrabce“ – zastrkali mi okurky do kapes – když jsem zjistil, kdo to je, radši jsem se nechal odvíst a zařídil si C8 – tam blázinec – pak B3 a pak tady – náak jsem se naučil přežívat ve výkonu trestu. Kš. – dotýká se ho, že se ho dotyčnej nezeptal, že si mě půjčí, např. když se s tím dotyčným nemusí – on je jak ženská, musím se tomu smát. Nemoh překousnout, že jsem si zařídil nádvorku.

Představy o životě po propuštění

Délka trestu: Mělo to tak bejt, ale nemělo to trvat tak dlouho. Jediný, co mě motivuje – náaká práce – nechci mít podřadný zaměstnání, počítám s druhou prací (rozvázení lidí, pizzy, apod.), abych dal 20 – 22 tis. /měs. dohromady. Svoz lidí, nebo bych rozvážel pizzu – bych dělal po práci. Auta miluju – nechci bejt na někom závislej. Dluhy 100 tis. Já se toho nebojím. Já nechodil do hospody, chodil jsem na rallye. Za 7 let – domek, dílna, pneuservis. Nejdřív ŘP – práce – domek – tohle řeším. Aby na mě máma byla pyšná.

Náhled na sebe sama

Poprvé: 20 roků – kradený auta, nemovitosti – lehkomyšlnost – byl jsem nenažranej mladej blbej kluk, musel jsem mít drahý auto, boty za 5 tis... Podruhý jsem šel sedět, protože mě z 1. trestu pustili absolutně nepřipravenýho – měl jsem problémy s prací a dojížděním, pak jsem zjistil, že si s manželkou nemáme co říct, tak jsem si našel přítelkyni. Vůbec jsem si neuvědomoval následky – najednou jste tady. Výše trestu: přehnaná, ale už jsem se s tím asi smířil. Ale ze začátku mě to zlomilo – stalo se něco, co se stát nemělo, lítost tam byla...

Kdybych měl na výběr, trávil bych víc času ve škole – jazyky a pak pryč. Mně postavíte k práci – všechno si udělám. Řešil jsem rozchod – usnul za volantem (současný TČ)) 2 roky jsem se soudil, furt doufáte, že to nák dopadne. Nevěřim jen tak něčemu – už vůbec ne lidem – co si udělám, to si udělám sám, nemá cenu se na někoho spoléhat. Nejdůležitější: když se člověk dokáže postarat o rodinu a je zdravěj a není náročněj – jako já před několika lety. (Ale na jiném místě se chlubí, že první boty pro jeho syna byly Adidas!) Jsem schopnej si našetřit. Mám svoji hlavu – když něco chci, du si za tím. Kouřil jsem kdysi hodně – 1,5 krab. na začátku trestu – teď 0,5 krab, už mi to nechutná (Dle informací od vychovatele si rád půjčuje cigarety od ostatních, a nevrací je!); ani jíst mi nechutná – jak se těším domů – už mi chybí to, jak jsem žil venku.

f) Informátor Rubín

Klima věznice

Nuda! Systém je špatně nastaveněj, věznice může vymyslet svý projekty (myšleno především pracovní), takhle se lidi nuděj a vymejšlej nesmysly. Musej ty lidi motivovat, ale tady to nefunguje! (Navrhuje využít poloprázdné výrobní haly pro různé projekty, např. výrobu dětských hraček apod.). Negativa: nic, je to pionýrskéj tábor. Čistá – zatím nejhorší věznice, co jsem poznal – nejsou taj žádný výhody pro pracující oddíl – absolutně žádný – když přijdete z práce – všude vás nechali spát – taj vás za to posílaj na díru, a za kartičky taky – to nikde neřešej. Tohle není trest – jen nás omezili na svobodě, tím to končí – náky resocializační kurzy, to nikdy nefungovalo, ani fungovat nebude! Př. Vy taj máte kurz angličtiny, ale půlka těch lidí tam už chodit nechce, jen vám to neřeknou. Nejhorší ve VT: narkomani = metla lidstva, hrozný. Sice to bylo i dřív, ale ne takhle mladistvý (míní tím lidi zhruba do 25 let) – to není dobrý.

Vztahy se spoluodsouzenými

Na ložnici dobrý. Oddíl – problém toho věku, je to znát, když taj smíchaj starší a „mladistvý“. Já už ty lidi tady nedávám, jak spojili ty věky k sobě – jiný názory než my (starší). Žádný bližší kontakt s nikým – já si to tady odsedím a tím je to pro mě uzavřená kapitola – zavrou se brány a mám svůj život venku, tam si s těma lidma nemám co říct. Trestná činnost řady odsouzených – já bych jim za to sekal hlavy, nebo aspoň ruce. Drogy – nemůžu vůbec pochopit (míní tím některou TČ v souvislosti s drogami, především násilnou). Věřim, že je to tím, že taj není trest smrti, já bych udělal 2x a dost. Člověk je strašně přizpůsobivej, měl jsem kamaráda, co seděl 30 let – furt je tam naděje. Oni tam tři řvali z okna, říkám Lájošovi na koupelně: „Líp, pokud se přiznáš.“, ale nikdo se nepřiznal, že by byl za debila – hlavně že taj choděj jako chlapi – to je přece nesmysl, lhát do očí. Nikdy jsem policajtovi neřek, že je zmrď, jak ty 20letý smradi tady – sere mě, že nadává 20letej policajtovi, že je zmrď – hned by měl jít na díru. Co taj doktor předepisuje – všechno to je na kšeft! Seženete taj pervitin, všechno, v sobotu se taj kouřila tráva na cimře – to je špatný, protože ohrožujou ostatní. Plesk jsem taj jednomu, on měl výstup, hodil vajgla na chodbě, já na něj: „Seber to!“, a on to nesebral, tak jsem mu 2x plesk na koupelně, ale hned jsem to řek Ul. Vadí mi, že se taj chovaj jak degeši – dělaj pakárnu těm, co uklízí.

Vztahy s rodinou

Brácha – jezď po montážích – volám občas, teď už poslední dobou ne (blíží se mu výstup). Naši – špatně to berou, ale oni mě znaj, vždycky jsem byl lump.

Vztahy s družkou

Přítelkyně pět let. Dělá počítačovou školu v Jihlavě – koupili jsme byt v Jihlavě na hypotéku. Nesla špatně psychicky, když mě zavřeli, ale teď už lepší – nechávám tomu volnej průběh. Píšu 1x za 14 dní, předtím 2x – 3x týdně.

Vztahy s dalšími osobami

Martin – hajnej a jeho žena. Jednou jsem se spálil – dal jsem se dohromady s jedním odsouzeným – ten mi pak ukradl auto a motorovou pilu. Auto jsem našel, to se podařilo vyčmúchat, tu pilu, to budu ještě řešit, já nezapomínám...

Vztahy s vychovateli

Poznal jich 6-7. Ve zlým na žádnýho. V dobrým na všechny – je to tím, jak se k nim chováte UL – není špatnej, ale je to policajt – není to dobrý. Policajt, taktik: Ale to nemůže zkoušet tady na lidi – na mě už vůbec ne – chce nás převychovat, ale to nejde, to nikdy nebude fungovat! Já myslím, že je to dobrej policajt, ale... Na oddíle hodně nadávaj na UL, ale já s ním problém nemám, taky mě vytočí – když třeba ležím a on 5x přijde. Vychovatel – jen figurka, má svázaný ruce. Ten systém je špatně nastavenej. Lidi na ně nadávaj, ale je to jejich práce, kdyby muklové nebyli blbí, mohli taky dělat vychovatele a ne bejt na druhý straně.

Vztahy s dozorci

Vadí mi „spící panna“. Ten tutově chlastá nebo bere drogy. Bavím se se všema, jsou to taky jen lidi. Chtěj: abyste si plnil své povinnosti – to co máte – nedělat pakárnu, neotravovat s nesmyslami.

Vztahy s ostatními zaměstnanci

Spec. ped. – nepřijdu s ním moc do styku, ale taky má svázaný ruce – omezený možnosti, i když se snaží. Díra – jste sám, je to na psychiku, ale žádnéj účinek. VOV – nevím, kdo to je, neviděl jsem, jen se mi vrátila ta žádost zamítnutá. Nestřežené pracoviště TI – nechal jsem se vyřadit, protože tam to nikdy nefungovalo ani fungovat nebude. S výměnou ředitele – figurka, se kterou oni manipulujou – jsou tam manažeři, který o všem rozhodnou – někdo jim dal obálku... Se mnou přišla revoluce, odchyt jsem si ředitele, navrhoval, ať tam daj kleště, který jsou k tomu určený nebo víc pracovníků. Lidi tam jsou jak roboti – fa je zneužívá – vadí mi to! – víc funkcí kancelářských než na place...

Život po propuštění

První bude jídlo, pak domů a večer do hospody. Jezdím pro obec traktorem a k tomu melouchy. Kamionem jsem jezdil, mám hospodářství – dobytek a ovce... Za 15 tis. na tři směny, to bych nevstal. Policajti – válčím s nima dost – jsou to mladý kluci – já je nemůžu cejtít – dělaj mi pakárnu (následuje výčet „nespravedlností“ z jejich strany). Dokud tam byly ty starý, tak to šlo. Ale teď se to snad změní, bude kandidovat můj kamarád, musím dát starostu od válu... Nejpozděj do dvou let dostavím ten barák, podnikání dál na statku atd. Dluhy nemám.

Náhled na sebe sama

Poprvé: nerozum – buňku jsme vzali a prodali – našim traktorem. Adrenalin – nepotřebuju to – uvědomuju si až pozdě, až když je průser, přitom mám bohatý rodiče. Já byl lump, ale tohle je omyl – tahal jsem kamarádovi uvíznle traktor, on mi slíbil dřevo, já jsem si ho odvez až po dvou měsících (už patřilo někomu jinému). „Rychlý akce“ – bez rozmýšlení, zpravidla ve třech lidech (dlouholetí kamarádi ze stejné obce, alkohol zřejmě nehraje roli jako spouštěč) – samý kraviny (ve smyslu maličkosti). Nepiju vůbec, protože pak jsem agresivní. Nikdy jsem nikoho nepoložil (nevypovídal proti komplicovi). Mí kámoši – já bych pro ně dejchal. Doufaj, že už jsem dostal

rozum. Známych a kamarádů mám strašně moc – jsem strašně oblíbený. Lidi dneska – dost závistivý „co mi za to dáte?“ – špatný. Babička umřela, přijel táty brácha a první, co udělal, že z ní sundával zlato – od té doby se s ním nebavím – jdu pryč, když přijede. Život je dobrej. Nedotáhnu nikdy nápady do konce, měl jsem už kolikrát nějaký podnikání domluvený (např. výroba plechu), smlouvy připravený, a já od toho odstoupil, nevím proč. Dobře – teď vím, že to zvládnu – dotáhnu to do konce. Ale tady je člověk hned – dáte facku, protože vám někdo obtěžuje manželku – a to je letenka sem. Ale pokud jste něco spáchal – následuje trest. Rodina – nade vše: U nás v hospodě řekli mojí mámě, ať si hlídá mě – kriminálníka. Ta přišla s pláčem domů. Já tam došel, řek jsem té ženské, že jestli má někdo problém se mnou, ať to řekne mně, ne mojí mámě, jinak ta hospoda shoří. A já bych ji byl schopnej zapálit!

g) Informátor Achát

Klima věznice

Tady je to volnější – vycházky, lepší jídlo, je tady 100% šance na Běčko, pokud máte I. diferencku, taky tady každej honí pochvaly. Nikdo vám tady neporadí, nikdo neví, jen si každej podává žádosti (především o přemístění do jiných věznic) jen na základě muklovských fám – že tam pouštěj apod. Nuda, stereotyp. Jak jsem starší, nedávám trest – ty lidi. Já dokážu s ostatními promluvit, ale s některými se prostě nedá mluvit – hlavně ty tmavší. Máme tam na oddíle teď Rj. a Sch. – to jsou hrozný idioti. Pozitiva: v létě vycházky – v civilu, můžete si vzít pití, sednout si na lavičku – jako by nejsem v base – uklidňující, léta jsou taj hezký. V Jiřicích zas byla posilovna na oddíle, DVD atd. – to pak utíká, ale zas tam nefunguje Běčko, PP – nic – kdežto taj je šance. Ale moc lehký by to nemělo být. Už mě to taj nebaví, ničí. Chci s tím pohnout, ale nevím, jak. Dřív jsem ve vězení byl výbojný, na všechno jsem kašlal... I.DS taj má velkou váhu – k půlce, Běčku – jinak to žádná výhoda není. Pozitivně působí: víc času zamyslet se nad nějakými problémy – venku bych to neřešil, taj se tím trápím. Taj má určitý chování, který venku moc nemám – třeba nesmím šlápnout na čáru na kříži (neurotické rituály). Největší problém je po propuštění – kdyby se nám někdo věnoval po VT – jak si najít bydlení, kamarády... Měla by být větší pomoc po výkonu – nevím, co dál. Starat se, aby se odsouzený nenudili a nevymějšleli kraviny. když taj nic není, sháněj telefony a prášky. Nejčastější myšlenky: kdy vyskočím.

Vztahy se spoluodsouzenými

Ty lidi dělaj basu – nezbavíte se jich, řvou na chodbě, přepínaj programy na televizi, bouchaj dveřma. Navíc maj debilní názory. Bavím se hlavně se svojí cimrou, se dvěma víc. Každá cimra si jede to svoje. Musí mi nák sednout, padnout do oka, stejný názory atd. Ale v base je to těžký, ty lidi nedávám, nenávidím je. Ty lidi – nejsem jako oni – cejtim z nich tu faleš a vychcanost. Př.: frajer na druhýho nadává, že je to konina, ale když nemá co kouřit, najednou s ním hraje kostky, jen aby mu dal ubalit. Kdo neumí žít v base – je konina podle nich. Já proplouvám – dřív srandičky apod. – teď mě toho moc nezajímá – ty lidi, ty kecy furt dokola – není co poslouchat.

Vztahy s rodinou

Když mě zavřeli – táta chvíli naštvanej, že už nebude jezdit, ale pak stejně přijel, zajímal se, jestli mam co kouřit apod. ubližuju jen sám sobě. Po propuštění mi pomohli rodiče – celej život pomáhaj. Když jsem u rodičů, tak nefetuju, ale cejtim se tam nesvuj. 1x týdně dopis mamče, občas sestře, brácha občas pošle balík. Návštěvy každý měsíc. Nevolám, napíšeme si to nebo řekneme na návštěvě. Slíbil jsem mamce, že půjdu domů dřív.

Vztahy s družkou

Přítelkyně se na mě vykašlala, na vazbu mi jezdila 9 měsíců, pak propustili komplice, ona se s ním dala dohromady a nechala mě. Chtěl jsem si najít holku venku, abych měl nějaký cíl, brácha mi dal inzerát.

Vztahy s dalšími osobami

Mám ještě plno kamarádů, který mě berou. Kamarádi venku už mají rodiny, baráky – je to takový cizí pro mě. Psaly mi nějaký holky z VT, ale to je furt to samý, po dvou dopisech mě hned miluje atd.

Vztahy s vychovateli

Asi 10, teď 5. - Jiříce L.: přísněj, já mu nepad do oka – dělal mi naschvály. + Jiříce B.: hrozně hodnej, kamarádskej, snažil se vyjít vstříc, zeptal se, co potřebujeme, pozdravil, bral to jako práci. Já jsem slušnej, vycházím s každým. Někdo je pedant, jinýmu nevádí ručník přes postel atd. je to různý. Abychom si plnili, co máme. Tady v pohodě, žádný extra požadavky. Někteří to mají jen jako práci – moc ho nezajímáme. Všeobecně: víc by se nám měli věnovat, nejsou taj od toho hlídání – moc nám nepomáhaj – víc by se nám měli věnovat a poradit: jak na půlky, jak je to v jiných věznicích atd. Jak proplout – je líp pro odsouzený i pro společnost, když se mu podaří začít znova.

Vztahy s dozorcí

Režim taj je dobrej – až na pár služeb: Bart, Anabol – ostřejší směna – píšou hned kázeňáky. Ale ostatní dozorcí v pohodě – zdravěj, všechno... Služba p. B. – takový nefér – celou dobu se koukání na televizi nekontroluje, a teď najednou jo. Oddálila se mi I. DSka o 9 měs. Celou dobu vyšlapuju a kvůli takový věci... V Jiřících přísnější, ale zase jsme byli krajani s těma policajtama, to bylo o něčem jiným. Tady víc kamarádský a slušný. Když neděláte bordel na oddíle, je jim to jedno – chtějí mít klidnou službu, nechtěj to zbytečně psát.

Vnímání dalších zaměstnanců věznice

P. pedagog – v pohodě. V roce 2000 – jinej ředitel – strašně hodnej pán – v base koncerty apod.

Představy o životě po propuštění z VTOS

Půjdu k rodičům, zas jim budu na krku. Dluhy nemám, všechno jsem uhradil. Nejdůležitější přítelkyně, rodina, baráček – pak nebudu mít důvod hledat něco dál – jezdit po nocích a šňupat. Sen – mít své vlastní bydlení. Ty začátky, zhruba půl roku – než se rozkoukáme a začneme si připadat jako normální lidi – kdo nám poradí?? Práce, pokud si budu chtít sehnat, tak seženu, mam kamarády, co podnikaj, atd. Ale co dál?? Celej život sedíme, máme prd, chceme dohnat ty roky. Ať se snažim, jak se snažim, po nějaký době na někoho narazim, zvrhne se to k drogám. Už si myslim, že to dopadne stejně. Nemam za kým jít, občas mi venku NĚCO chybí. Kolikrát jsem nesvuj v tajtom životě. A droga znamená odfrčet do svého světa. Nedokážu se smířit, že neumim žít ten normální život, jak by se měl žít. Dříve když jsem byl propuštěnej – poletoval po ulici, sháněl drogy atd. Zlomilo se až v Čisté na toxické – přestal jsem tam kouřit, nabral váhu, pomohlo mi to, byl jsem 6 let venku, 4 roky bez drog. Jsem šikovnej na domácí práce. Když mám přítelkyni, není nic, co by to mělo překazit – dovedu se postarat – rodina je ten důvod (to je v rozporu s okolnostmi poslední TČ!!).

Vnímání sebe sama, vysvětlování kriminální minulosti atd.

Poprvé: to už jsem šňupal, potřeboval jsem peníze – asi na ten perník. Snažil jsem se vyhnout kamarádům (protože tak se vyhnu drogám), našel jsem si práci, ale potkal jsem kamaráda z basy... Potkal známýho, přišel ke drogám, sice jsem furt chodil do práce, ale už to nebylo ono.

Pak jsem hrál automaty (vždy pouze pod vlivem drog), prohrál jsem, musel udělat čórku... Když si dáte večer, není kam jít, jediné do non-stopu nebo do herny, na vás to bliká... Ze začátku jsem si to hlídal – musím zaplatit nájem atd. – pak už ne, říkal jsem si: udělám čórku – když se mam postarat o rodinu – nesmím zklamat – musel jsem... Kraviny dělám celej život, ale nikdy bych neudělal elpaso a nikoho nezbil – to nenávidím. Sám ukradnu něco, vždycky sám, jen naposled s komplicem (bývalý spoluodsouzený), kvůli němu sedím - že potřebuje něco odvízt – pak jsme vlezli do baráku. Furt mi něco nevychází. Už mě to nebaví, nemá to smysl. Není absolutně nic, co by mi dávalo smysl. Celej život se o něco snažím. Ochutnal jsem perník – stala se ze mě smažka – čórky, basa... Rodině jsem udělal ostudu, přišel jsem o hodně kamarádů, nedodělal jsem školu. Nikdy jsem nepřemejšlel, že si dám, vydržel jsem 6 let venku. Našel jsem si holku – to mi dalo hodně – viděl jsem smysl. Život je zkaženej, pokazil jsem, co jsem moh, dostal jsem šanci několikrát, a stejně pokazil.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI | KVALITATIVNÍ PŘÍSTUP A METODY VE VĚDÁCH O ČLOVĚKU XIV | 2. - 3. ÚNORA 2015

Pobyť ve vězení z pohledu vězňů

Brány výzkumu

Výzkum subkultury vězňů je spojen především se jmény D. Clemmer, G. Sykes, S. Wheeler, aj. v 50. – 70. letech 20. století. Clemmer (1958) popsal proces *prizonizace* jako specifickou adaptaci na vězeňské prostředí – postupnou přeměnu člověka ve vězně (inmate code). Výzkumy v našich podmínkách byly sporé a omezené na okrajové části problematiky. Jedinou ucelenější zprávou o projevech vězeňské subkultury je práce Nedbálkové (2006) z ženské věznice...

Co víme o vězních?

„Život za mřížema má svoje specifika. Asi nejdůležitější je, že se podobá životu ve smečce. Platí tu i podobná pravidla: Vítězí ti nejsilnější, nejchytřejší, nejbohatší a nejvychcanější. Pokud chceš mít jen klid, snaž se být spíš neviditelný, a hlavně nikomu zbytečně nevěř. Spíš počítej s tím, že tě chtějí všichni kolem tebe okrást, podvádět, nebo pojebat. Rozhodně nehledej přátele! Zde je kamarádství většinou hodně účelové...“

O skrytém životě odsouzených existují jen nepřímé a útržkovité informace. Zahrnuje především kšeftování s povolenými i nepovolenými komoditami, hraní hazardních her, užívání a distribuci drog, uzavírání úmluv a paktů, intrikování, šikanu slabších, vyřizování si účtů násilím, apod. Vězeň nikdy nemůže přežít osamocně, musí se začlenit do nějaké skupinky a pokud možno mít širokou síť známých. Úspěšná adaptace na vězeňské prostředí však neznamená i úspěšnost resocializace...

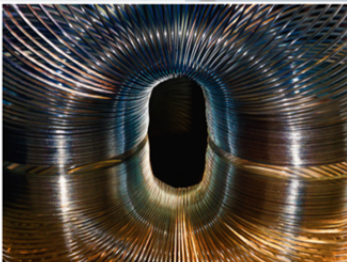
Mgr. Jan Drahoňovský

Jako psycholog ve věznici s ostrahou působím od roku 2009. Vyladění na sociální svět odsouzených je nezbytnou podmínkou pro práci s nimi. Tímto výzkumem chci reflektovat pohled na vězení z pohledu jeho samotných aktérů a poodhalit tak roušku tohoto specifického ryze mužského světa s vlastními pravidly.

Deformační zóna

Základním znakem vězeňské subkultury je všudypřítomný tlak spoluvězňů, který nesměřuje pouze k tomu, aby dotyčný byl konformní s jejich hodnotami (přijetí *kodexu mukla*), nýbrž je též výrazně devalvační. Tento proces jsem označil pojmem *deformační zóna*, neboť dochází k postupné deformaci systému hodnot a ztrátě vlastní individuality...

Ať se nám to líbí nebo ne, režim věznice i programy zacházení představují pouze kontext, nikoli podstatu vězení. Většina důležitých událostí v životě vězně (např. zařazení do práce) se totiž uskutečňuje prostřednictvím neformální sítě vztahů. Zařazení do quasi formálních vězeňských struktur tedy není záležitostí osobních preferencí, nýbrž existenční nutností, pokud vězeň chce mít nějaké výhody nebo alespoň strávit trest v klidu. Každý vězeň má svou pozici ve vězeňské hierarchii

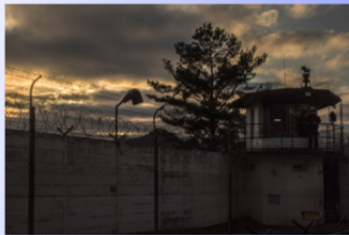
danou horizontálně a vertikálně, přičemž tato pozice nikdy není definitivní. Kdo není sociálně zdatný a psychicky odolný, toho tlak vězeňské masy semele a skončí zcela vespod. Zanechá však stopy na každém...

„Myslím, že je zásadně důležité zůstat sám sebou, zachovat si důstojnost. Hrozně moc znamená, když máte funkci nebo chodíte do práce; všichni chodí v modrém, ale pokud máte černé montérky nebo hnědý vaták, jste jedinečný. Velké vítězství, bez legrace.“

Výzkum za katrem

Předmětem výzkumu je instituce vězení z pohledu jejích aktérů – vězňů. Vycházím z tezí symbolického interakcionismu, že lidé nejednají strnule podle kulturně etablovaných rolí a norem, nýbrž každou sociální interakci interpretují a přiřazují jí symbolický význam.

Se sedmi informátory jsem provedl řízené rozhovory a ty jsem poté analyzoval metodou zakotvené teorie Strausse a Corbinové - tím jsem identifikoval tematické celky a následně i centrální kategorii sociální reality a její procesy. Výzkum je cenným příspěvkem k málo probádané oblasti sociálních věd.

jan.drahonovsky@yahoo.com

© Mgr. Jan Drahoňovský, 2015